

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÖÇ ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ VE ÜLKELERİN GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİNE
YÖNELİK POLİTİKALARI

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Fatih ÇAL

Ankara – 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÖÇ ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ VE ÜLKELERİN GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİNE
YÖNELİK POLİTİKALARI

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Fatih ÇAL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şenay GÖKBAYRAK

Ankara – 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÖÇ ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ VE ÜLKELERİN GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİNE
YÖNELİK POLİTİKALARI

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Fatih ÇAL

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Şenay GÖKBAYRAK

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. Şenay GÖKBAYRAK**
- 2- Prof. Dr. Banu METİN**
- 3- Doç. Dr. Nuran SAVAŞKAN AKDOĞAN**

Tez Savunması Tarihi

24.02.2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. Şenay GÖKBAYRAK danışmanlığında hazırladığım “**Göçmen Girişimciliği ve Ülkelerin Göçmen Girişimciliğine Yönelik Politikaları (Ankara 2025)**” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

20.03.2025

Fatih ÇAL

TEŞEKKÜR

Başta tez danışmanım Prof. Dr. Şenay Gökbayrak olmak üzere yüksek lisans programımda ders aldığım tüm hocalarıma,

Yüksek lisans ve tez sürecimde, bütün telaşlar ve engeller içinde bana her zaman bir sığınak olan sevgili eşime ve oğluma teşekkür ederim

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
TABLolar LİSTESİ	iv
GRAFİKLER LİSTESİ	iv
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ.....	5
1.1. GİRİŞİMCİLİĞİN TANIMI	5
1.2. GÖÇ ALANYAZINI BAĞLAMINDA GİRİŞİMCİLİK	7
1.3. GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK FARKLI DİSİPLİNLERDE ORTAYA ÇIKAN TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	14
1.3.1. Ekonomi Disiplini Kapsamındaki Teori ve Yaklaşımlar	15
1.3.2. Antropoloji Disiplini Kapsamındaki Teori ve Yaklaşımlar	17
1.3.3. Sosyoloji Disiplini Kapsamındaki Teori ve Yaklaşımlar	18
İKİNCİ BÖLÜM	27
ÜLKELERİN GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ POLİTİKALARI.....	27
2.1. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ 27	
2.1.1. Göçmenlerin İşgücü Piyasasına Girişlerini Sağlayan Yasal ve Kurumsal Zemin.....	28
2.1.2. Göçmen Girişimciliğinin Başarısı ve Silikon Vadisi Örneği.....	36
2.2. ALMANYA'DA GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ	40
2.2.1. Göçmenlerin İşgücü Piyasalarındaki Durumları	42
2.2.2. Göçmen Girişimciliğine Yönelik Faaliyet Gösteren Kurumlar ve Politikalar	44
2.3. İSVEÇ'TE GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ POLİTİKALARI	53
2.3.1. Göçmen İşgücü İhtiyacı Doğrultusunda Gelişen Süreç	55
2.3.2. Göçmen Girişimciliğine Yönelik Kurumlar ve Politikalar	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	61
TÜRKİYE'NİN GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ POLİTİKALARI	61
3.1. Türkiye'ye Yönelen Göçlerin Tarihi.....	61
3.2. Türkiye'nin Refah ve Göç Rejimi.....	68
3.2.1. Türkiye'nin Tabi Olduğu Refah Rejimi.....	68

3.2.2. Türkiye'nin Göç Rejimi	69
3.3. Göç Yönetiminde Yasal ve Kurumsal Yapı.....	73
3.4. Göçmen Girişimciliğine Yönelik Düzenleme ve Politikalar	76
SONUÇ	82
KAYNAKÇA.....	87
ÖZET	100
ABSTRACT	101

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1-Göçmen Girişimciliğine İlişkin Teoriler	23
Tablo 2-Yıllara Göre İskânlı ve Serbest Göçmen Sayıları	62

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1-Yıllara Göre Türkiye’deki Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Sayısı	66
Grafik 2- Yıllara Göre Türkiye’deki İkamet İzinli Yabancı Sayısı.....	67
Grafik 3- Yıllara Göre Türkiye’deki Çalışma İzinli Yabancı Sayısı	67

GİRİŞ

Tarihsel ve evrensel bir olgu olan göç hem akademik açıdan hem de devletlerce farklı şekillerde tanımlanmakta, farklı yönlerden ele alınmakta ve farklı konumlara oturtulmaktadır. Bazen yönetilmesi gereken bir kriz, bazen ise ülkelere fırsat sunan bir insan kaynağı olarak görülmektedir. Göçün ortaya çıkış şekli, göç eden kitlenin özellikleri ve büyüklüğü bu tanımlamalarda etkili olmakta, çoğu zaman ise olgunun tek açıdan ele alınması sorununu beraberinde getirmektedir. Fakat günümüzde artan insan hareketliliğinin de etkisiyle göçler, bir insan kaynağı transferi olarak görülmeye de başlanmıştır. Zira nitelikli insan kaynağının üretim süreçlerinde belirgin bir katma değer farkı yarattığı görülmüş, bu insan kaynağını eğitim maliyeti olmaksızın kazanmak, ülkeler için önemli bir rekabet alanı haline gelmiştir. Bu kapsamda nitelikli işgücüne yönelik kolaylaştırılmış süreçler getirilmiş, ülkelerin yabancı kabul kotalarında esnekliğe gidilmiş, Avrupa Birliği'nde uygulanan Mavi Kart gibi hukuki statüler ve süreçler tasarlanmış, nitelikli işgücünün ülkeye kabulünü sağlayacak puanlama sistemleri kurgulanmış, dönem dönem özel çekim programları uygulanmıştır. Özellikle bilişim sektörü, ulaştırma sektörü ve sağlık sektörü gibi yüksek katma değerli ve kritik önem taşıyan sektörlerde mühendislik, doktorluk, yazılım geliştiriciliği, pilotluk gibi mesleklere sahip kişiler hedef haline gelmiştir. Ülkeler daha iyi yaşam koşulları, daha iyi bir ücret, daha iyi bir kariyer sunarak bu nitelikli kitleyi cezbetmeye çalışmaktadır.

Nitelikli işgücü alanında ortaya çıkan rekabetin benzeri nitelikli yatırımcı ve girişimcileri kazanmak için de yürütülmektedir. Kolaylaştırılmış çalışma izni süreçleri, özel olarak tasarlanmış vize tipleri, vergi avantajları, davet programları gibi birçok uygulama yine ülkeler tarafından yürütülmektedir. Hem büyük ölçekli girişimler hem de erken aşama girişimler için çekim politikaları izlenirken, girişimcilik potansiyeli yüksek göçmenler de ülke içinde desteklenmektedir.

Birçok ülke göçmen girişimcileri ülkelerine çekmeye çalışırken göçmenlerin girişim kurma ya da göçmen girişimcilerin belirli ülkelere göç etmeye yönelik motivasyonları çeşitlenmektedir. Bu aşamada göçmen tipleri farklılaştıkça göçmen girişimciliğine ilişkin literatür de farklı noktaları vurgulamaktadır. Şöyle ki göçmen girişimciler; ev sahibi ülkede girişim kuran yabancı uyruklu bireyler, serbest meslek sahibi olarak veya kendi hesabına çalışan göçmenler, mülteci olarak varış ülkesinde işgücü piyasasına girebilmek için girişimlerini kuran kişiler ve diaspora ağıları içerisinde

girişimciye dönüşen göçmenler şeklinde birçok kategoriye barındırmaktadır. Her bir kategori için farklı unsurlar kişileri girişimciliğe itebilmekte, farklı durumlar kişileri desteklemektedir. Örneğin göçmenlerin menşee ülkesine ait ürün ve hizmetleri içeren spesifik ekonomileri varış ülkesine taşıma isteği, varış ülkesinde ücretli çalışan olarak iş bulamayıp kendi işletmesini kurmak zorunda kalışı, ulus ötesi iş bağlantılarını sürdürme isteği, varış ülkesindeki göçmen kümelenmesinin yarattığı sosyal sermayenin girişimcilik için cazip bir alan sunması bunlardan bazılarıdır. Bunların yanında göçmenlerin kültürel kodlarının, sosyal çevrelerinin, kazanç beklentilerinin, kişisel becerilerinin girişimcilik kararlarını etkilediğini ifade eden akademik yaklaşımlar da mevcuttur.

Bunların dışında göçmenlerin girişimci olacakları ülkenin refah rejimi ve buna bağlı olarak şekillenen göç rejimleri de göçmen girişimciliği politikalarını ve göçmen girişimcilerin başarısını etkilemektedir. Gösta Esping-Andersen'in liberal, muhafazakâr korporatist ve sosyal demokrat olarak sınıflandırdığı refah rejimleri, ülkelerin göç rejimlerini de doğrudan biçimlendirmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve İsveç gibi refah rejimlerinin farklı türleri, insan kaynağına duydukları ihtiyacın biçimine göre göç rejimlerini inşa etmişler, göçmeni işgücü piyasasında belirli şekillerde konumlandırmışlardır. Bu süreçler göçmen girişimciliğine yönelik yasal ve kurumsal yapıların biçimlenmesini sağlamış ve ortaya çıkan yapılar girişimcilik konusunda teşvik edici veya engelleyici bir hüviyet kazanmışlardır. Türkiye'nin kendine özgü refah rejimi ve göç tecrübesi ise daha karmaşık bir göçmen girişimcilik politikası modelinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu çalışma kapsamında göç rejimleri ile göçmen girişimciliği politikaları arasındaki ilişkinin yansımalarının ortaya konması ve göçmen girişimciliğinin hangi bileşenlerden etkilendiğinin tespitinin yapılması, sonrasında ise Türkiye açısından göçmen girişimciliği politikalarının incelenerek kıyas ülkeleri ile benzeşen ve ayrışan yanlarının saptanması amaçlanmaktadır. Çalışma nihai olarak Türkiye'nin göçmen girişimciliği politikalarının göç ve refah rejimleri bağlamında bir değerlendirmesini yapacaktır. Bu doğrultuda literatür taraması yapılarak kuramsal tartışmalar ele alınmış, göç politikaları ve göçmen girişimciliğine dair konulardaki çalışmalardan faydalanmış ve farklı refah rejimlerini temsil eden ülkeler incelenmiştir. Belirtilen yöntemin seçilme sebebi ülkelerin kurumsal ve yasal yapıları etrafında gelişen ve politika düzeyini oluşturan hususların incelenecek olmasıdır. Ayrıca çalışmada ülkelerin refah ve göç rejimleri ile göçmen girişimciliği politikaları etrafında bir çerçeve çizilerek bu

değişkenler arasındaki ilişki diğer dışsal koşullardan azade tutularak görülmeye çalışılmaktadır.

Çalışma kapsamında Sainsbury'nin çalışmasına paralel şekilde Amerika Birleşik Devletleri liberal refah ve göç rejimi ülkesi olarak; Almanya muhafazakâr korporatist refah ve göç rejimi ülkesi olarak; İsveç sosyal demokrat refah ve göç rejimi ülkesi olarak ele alınmaktadır. Belirtilen ülkelerin seçilmesinin sebebi, bahse konu refah rejimlerini temsil edebilecek ölçüde özelliklerini taşımasıdır. Ayrıca üç ülkenin de belirgin bir göç tecrübesi ve belli açılardan göç konusunda model ülke olmaları da bu ülkeleri çalışma kapsamında incelemeye değer kılmaktadır. Öte yandan hem sahip olduğu göç ve refah rejimleri açısından temsil kabiliyetine sahip olan hem de göç konusunda olumlu bir model teşkil edebilecek uygulamalara ve tarihsel geçmişe sahip başkaca ülkelerin tespitinin güçlüğü ve tespiti halinde dahi ilgili her ülke hakkında yeterli bilgi kaynağına erişimin mümkün olmaması, çalışmanın belirtilen üç ülkeyle sınırlı tutulmasına neden olmuştur.

Üç ana bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde girişimciliğin tanımı yapılarak kapsamı belirlenmekte, girişimci olarak kimlerin ele alınacağı saptanmaya çalışılmaktadır. Ardından göç alanyazını bağlamında girişimcilik ele alınarak göçmen kategorilerine göre göçmen girişimciliğinin kapsamı ve tanımının nasıl değiştiği incelenmekte, çalışma kapsamında hangi kategorilerin esas alınacağı hangilerinin ise dışarda bırakılacağı belirlenmektedir. Zira göçmen tipleri farklılaştıkça göçmen girişimci tanımı da değişmektedir ve mülteciler veya diaspora gibi belirli gruplar kendine has ve diğer gruplardan ayrılan özellikler göstermektedir. Son olarak göçmen girişimciliğini açıklama amacı güden teorik yaklaşımlar ve her disiplinin göçmen girişimciliğine getirdiği açıklamalar incelenmektedir.

İkinci bölümde farklı refah rejimleri doğrultusunda şekillenen göç rejimlerine sahip ülkeler seçilerek göçmen girişimciliği politikaları incelenmektedir. Liberal refah rejimine sahip Amerika Birleşik Devletleri'nin göç rejimi serbest piyasanın belirleyiciliğiyle şekillenmiş ve göç rejimi de ekonomik katkı odağında kurgulanmıştır. Bu kapsamda yasal giriş ve yasal kalışa ilişkin düzenlemeler incelenmekte, göçmen girişimciliğinin desteklendiği çerçeve ve ortaya çıkan başarılı model ele alınmaktadır. Ardından dışlayıcı bir göç rejimi ve muhafazakâr bir refah rejimine sahip olan Almanya incelenmekte, İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan göçlerin ve bu doğrultuda şekillenen göç rejiminin ortaya çıkardığı kurumsal yapı ve yasal düzenlemeler ele alınmaktadır. Ayrıca bu ülke açısından son yıllarda göçmen girişimciliğine yönelik destekleyici

düzenlemelere rağmen geleneksel yaklaşımların devamlılığı üzerinde durulmaktadır. Son olarak sosyal demokrat refah rejimine tabi olan İsveç'te göç tecrübesinin nasıl oluştuğu ve göç yönetiminin nasıl ortaya çıktığı ele alınmakta, dönemlere göre değişiklik gösteren göç politikasının sonucunda göçmen girişimcilere yönelik politikaların nasıl şekillendiği araştırılmaktadır.

İkinci bölümde üç farklı refah rejimi ülkesinin ve her ülkenin kendine özgü yapısının göçmen girişimciliği politikalarını nasıl etkilediği incelendikten sonra çalışmanın üçüncü ve son bölümünde Türkiye'de göçmen girişimciliği politikaları ele alınmaktadır. Bu bölümde öncelikle Türkiye'nin refah rejimleri bağlamında hangi kategoriye girdiği belirlenmeye çalışılmaktadır. Esping-Andersen'in yaygın kabul gören sınıflandırması kapsamında bulunmayan Türkiye, refah rejimlerine dair alanyazında kendine has özellikleriyle, farklı kategorilere yakınsayan bir model olarak ele alınmaktadır. Türkiye'nin tabi olduğu refah rejimi belirlendikten sonra göç rejimini belirleyebilmek için göç tecrübesi ele alınmakta, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yaşanan göçlerin, göç yönetimini nasıl inşa ettiği anlaşılmaya çalışılmaktadır. Uzunca bir süre aynı çizgide giden göç yönetimi yaklaşımının son çeyrek asırda geçirdiği değişim, bunun sonucunda ortaya çıkan yeni yasal ve kurumsal yapı incelenmektedir. Türkiye'nin göç tecrübesi ve göç rejimine dair çerçevenin çizilmesi sonrasında ise göçmen girişimciliğine yönelik faaliyet gösteren kurumlar ve yürütülen politikalar ele alınmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ

1.1. GİRİŞİMCİLİĞİN TANIMI

Fransızca “bir şey yapmak” veya “üstlenmek” anlamına gelen “entreprendre” kelimesinden türeyen “Entrepreneur” (girişimci) kelimesi, arasında anlamındaki “entre” ve alıcı anlamındaki “preneur” kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır (Filion, 2011). Türk Dil Kurumu tarafından ise kelime “*Üretim için bir işe giren, kalkışan kimse; müteşebbis.*” ve “*Ticaret, endüstri vb. alanlarda sermaye koyarak girişimde bulunan kimse; müteşebbis.*” şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2023). Fakat sözlük anlamının ötesine, akademik alana bakıldığında terimin kökeninin eskiye gittiği ve farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Bu alanda tanımlar kişiye, kişinin özelliklerine, kişinin dönem içindeki rolüne odaklanarak şekillenmektedir.

Hisrich ve Ramadani girişimciliğin evrimini beş dönemde incelemekte ve her döneme göre farklı tanımlamaktadırlar (Hisrich & Ramadani, 2017). En erken dönem olarak incelenebilecek zaman dilimi Uzak Doğu ile Avrupa arasında bir ticaret rotası kurmaya çalışan Marco Polo’nun aracılar gibi anlaşma imzalayarak mallarını satmaya çalıştığı dönemdir. Tacirler maddi ve manevi riskleri aktif olarak yüklenen taraf olarak girişimci rolünün karşılığıdır ve “a go between” bir aracı pozisyonundadırlar. Orta çağa gelindiğinde kavramın büyük projeleri yöneten bireyleri tanımladığı görülmektedir. İş yapılan ülkedeki yönetim tarafından sağlanan maddi kaynaklarla faaliyet yürüten bu bireyler genelde riskle karşılaşmamaktadırlar. Yürütülen işler ise çoğunlukla büyük yapıların inşasını kapsamaktadır. 17’nci yüzyılda girişimcilik kavramı risk kavramıyla ilişkilenemeye başlamıştır. Zira bu dönemde girişimciler yönetimlere bir mal temin etme veya hizmet sunma şeklinde hizmet etmekte ve bunu bir sözleşme karşılığı yapmaktadırlar. Söz konusu sürece istinaden girişimcilik kavramının kurucusu olarak düşünülen Richard Cantillon girişimciliğin erken dönem teorilerinden birini geliştirmiş ve girişimciyi “*belirli bir fiyata alıp, belirsiz bir fiyattan mallarını satan yani risk alarak çalışan kişiler*” olarak tanımlamıştır (Grabel, Pyka, & Hanush, 2003).

Takip eden yüzyılda girişimci kavramı ile sermaye sahipleri arasında bir ayrıma gidilmiştir. Girişimlerini hayata geçirmek isteyen bireyler, buna sermaye sağlayan kişilere ayrıca ulaşmak durumunda kalmıştır ve ilk gruptakiler girişimci kategorisine dâhil edilmiştir. 19'uncu yüzyılın sonu ve 20'nci yüzyılın başlarında girişimciler, iktisadi işletmeleri yöneten kişiler olarak algılanmaya başlanmıştır. Girişimci tanımı da kişisel kazançları için bir işletmeyi örgütleyen ve çalıştıran kişi olarak şekillenmiştir. Aynı zamanda pratikte yeni teknolojileri üretim sürecine adapte ederek yenilikçilik algısını da vurgulayan bir girişimci kimliği ortaya çıkmıştır.

Zamanla girişimciliğin yenilikçilik tarafı daha da güçlenmiş ve üretim süreçlerinde dönüşümler ve yenilikler odağa alınmıştır. Özellikle yeni bir ürünü üretmek veya tamamen yeni bir sürecin sonunda üretmek girişimci tanımının ana nüvesini oluşturmuştur. Hisrich ve Ramadani'nin incelemesi, girişimci kavramını dönemin doğası içerisinde şekillendiği haliyle ele almaktadır. Diğer yandan girişimciliği kişisel özellikler üzerinden tanımlayan eğilimler de söz konusudur.

Daha önceden belirtildiği gibi iş dünyasında girişimci kavramını ilk kez Richard Cantillon, kâr karşılığı tüketiciler ile üreticiler arasındaki bir işi organize eden ve risk alan kişi olarak tanımlamıştır (Grabel, Pyka, & Hanush, 2003 : 495). Baudeau ise girişimcinin bir yenilikçi olarak işlevini öne sürmüş ve kavramı buluş ve yenilik vurgusuyla ele almıştır (Grabel, Pyka, & Hanush, 2003 : 495). Girişimcilik literatürünü ciddi şekilde etkileyen Schumpeter'e göre ise girişimci kavramı yeni hammadde bulan, yeni bir ürünü ve yeni pazarları keşfeden, olağandışı meziyetlere sahip bireydir. Girişimciyi motive eden şey paradan ziyade yeni bir fikirdir. Girişimci bu fikri bir işe dönüştürmekte ve zenginlik yaratmaktadır (Antoncic & Hisrich, 2003 : 20).

Hisrich'in girişimcilik tanımı finansal, duygusal ve politik riskleri değerlendirerek deneyim ve çaba ortaya koyarak yenilik yapma ve sonuçta refah elde etme süreci olarak belirtilmiştir (Hisrich R. D., 1990). Drucker, kar elde etme veya kendini sürdürebilme açılarından ele almaksızın yeni bir örgütün kurulmasını (Drucker, 1985); Gartner benzer doğrultuda yeni işletmelerin yaratılmasını girişimcilik olarak görmektedir (Gartner, 1985 : 696). Kirzner girişimcileri yeni fırsatlar arayan (Kirzner, 1973); Kuratko ve Hodgetts riskleri organize eden, yöneten ve üstlenen kişiler olarak ele almaktadırlar (Kuratko & Hodgetts, 1998). Kirchhoff'un girişimcilik tanımı ise ticarileştirilmeye değer bir buluşu tanımlama, bunu satılabilir bir ürün veya hizmete dönüştürme, ürün veya hizmeti satmak için bir firma kurma, ürün veya hizmeti satabilmek için gerekli kaynakları elde etme ve

firmayı başarılı bir şekilde işletme adımlarını içermektedir (Kirchhoff, 1994). Isenberg, girişimciyi çok dar ve klasik anlamda, büyüme yoluyla sürekli olarak ekonomik değer peşinde koşan ve sonuç olarak mevcut durumdan hiçbir zaman memnun olmayan kişi olarak tanımlamaktadır (Isenberg, 2011).

Birçok yazarda girişimciliği baskın bir örgütsel kişilikle, genellikle firması için stratejik kararlar alan bağımsız fikirli bir sahip-yönetici ile özdeşleştirme yönünde güçlü bir eğilim olduğu Miller tarafından ifade edilmiştir (Miller, 1983 : 770). Ek olarak girişimciliğin farklı belirleyicileri olarak; Shapero, Collins, Moore ve Unwalla, Kets de Vries ve Toulouse tarafından girişimci davranışı teşvik etmede kişilik faktörlerinin, psikodinamik özelliklerin ve üst yöneticinin sosyokültürel geçmişinin önemi; March ve Simon, Burns ve Stalker, V. Thompson, J. Thompson, Hage ve Aiken tarafından inovasyon ve girişimcilik faaliyetlerini teşvik ettiği düşünülen firmanın çevresel ve yapısal yönleri; Ackoff, Miller ve Friesen ve Mintzberg tarafından girişimciliği teşvik eden karar verme ve strateji faktörleri vurgulanmıştır (Miller, 1983 : 770).

Diğer yandan girişimciliği disiplinler arası olduğu kadar bağımsız faaliyet gösterebilen özerk bir disiplin olarak tanımlayan çalışmalar da vardır (Diandra & Azmy, 2020 : 236). Bir başka çalışma ise girişimciliği "*eylem ve yeni organizasyon yaratma ile başlayan uygulama*" olarak tanımlamaktadır (Barot, 2015). Bir diğeri girişimciliğin bir sanat olduğunu öne sürmüştür (Chang & Wyszomirski, 2015).

Bahsedildiği üzere girişimciliğin tanımı birçok unsura göre çeşitlenebilmektedir. Göçmen girişimciliği incelenmek istediğinde ise göç alanyazını bağlamındaki değişkenler ve kategoriler de tanıma dâhil olmakta ve göçmen girişimciliğine dair anlatılanlar çeşitlenmektedir.

1.2. GÖÇ ALANYAZINI BAĞLAMINDA GİRİŞİMCİLİK

Göçmen girişimciliği ele alınırken girişimcilik bağlamındaki değişkenlerden hâlihazırda bahsedildiği için daha ziyade göç alanyazını bağlamındaki değişkenlerin tanımı nasıl şekillendirdiği incelenecektir. Bu kısımda göçmen terimi her ne kadar çatı bir kavram teşkil etse de kendi içinde çeşitlenmekte ve göçmen kategorileri girişimci kavramını belirlemektedir.

Göçmen girişimciliği, göçmenlerin varış ülkelerinde yeni girişimler başlatmak için ekonomik fırsatları belirlemesi, yaratması ve kullanması süreci olarak

tanımlanmaktadır (Shane, 2012). Bir başka çalışmada ise göçmen girişimciliği genel olarak özellikle birinci veya ikinci nesil göçmenler tarafından yeni işler yaratmak olmak üzere girişimci faaliyetler üstlenmek olarak ele alınmakta göçmen girişimciler genellikle ev sahibi ülkede iş kuran yabancı uyruklu bireyler olarak tasvir edilmektedir (Brzozowski, Cucculelli, & Surdej, 2017 : 107). Bu aşamada göçmen girişimciliğinin etnik bölgeler, karma yerleşiklik, motivasyonlar, zorluklar ve sonuçlar gibi çeşitli yönlerine odaklanan çalışmalar olduğu gibi girişimciliği de iş kurmak, kendi hesabına çalışmak ve serbest meslek sahibi olmak olarak ele alan çalışmalar mevcuttur. Ayrıca göçmen girişimciliği ele alınırken göç eden kişilerin varış ülkelerinde kendi tüketim alışkanlıklarını devam ettirme isteği ile başlayan etnik tüketim mallarına oluşan talebe yönelik gerçekleşen girişimcilik olduğunu belirten yaklaşımlar da söz konusudur (Emirhan, 2014). Bu bağlamda göçmen girişimciliğinin tanımının, içerdiği unsurlar üzerinden bir hayli farklılaştığı ve geniş bir alanda farklı noktalarda konumlanabildiği görülmektedir. Fakat bu kadarla da kalmamakta ve tanımın öznesi olan göçmen de konuya bakışı şekillendirebilmektedir.

Göç literatürü bağlamında girişimcilik göçmen tiplerine göre kategorilendirilmekte ve açıklanmaktadır. Diaspora girişimciliği, etnik girişimcilik, gelen (immigrant) ve giden (migrant) göçmen girişimciliği, mülteci girişimciliği, expat girişimciliği, geri dönen göçmen (return migration) girişimciliği ve azınlık girişimciliği bunlardandır.

Gelen (immigrant) ve giden (migrant) göçmenler, göç alanyazınında farklı kategorileri teşkil etse de göçmen girişimciliği incelenirken, göç eden kişinin bulunduğu ülke açısından durum ele alınacağından; yabancı olma durumu açısından bariz farklılıklar bulunmamakta ve girişimciliği tetikleyen, destekleyen veya buna engel olan durumlar benzeşmekte ve örtüşmektedir.

Temelde göçmen girişimciliğinden farklı bir zeminde incelenmeyen ve bu yönüyle literatürde çok alan kaplamayan mülteci girişimciliği ise zorunlu göç ve mültecilik bağlamında girişimciliği ele almaktadır. Alanyazın, mülteci girişimcileri yerleşme durumlarına göre kentsel alanda ikamet edenler ve kamplara yerleştirilenler biçiminde de ayırabilmektedir. Göçmen girişimciliğine kıyasla ele alınan mülteci girişimciliği kategorisi; girişimcilik temelinde avantaj, dezavantaj, kaynaklar, politikalar, kişisel davranışları vb. incelemektedir (Christensen, Newman, Herrick, & Godfrey, 2020

: 3). Ulusötesi iş bağlantıları kurmayı engelleyen menşe ülke koşulları mülteci girişimciliğini diğer göçmen kategorilerinden farklılaştıran unsurlardan biridir.

Mülteci girişimciliğinin avantaj elde ettiği zemin, aynı ülkeden gelen göçmenlerin oluşturduğu ağlardır ve diğer ağlara erişimin yanı sıra güç, bilgi ve sermayeye erişim sağlayan bir yapı teşkil etmektedirler. Söz konusu yapı daha güçlü iş ilişkilerine ve artan ticarete yol açmaktadır. Ayrıca menşe ülkesinde girişimci olan mültecilerin, ev sahibi ülkede yeniden işlerini kurma ve sürdürme isteği de belirleyici olmaktadır. Bu girişimler büyük olasılıkla başarılı olmakta ve hatta diğer ürün/hizmet pazarlarına da yayılabilmektedir. Bu girişimlerin başarısının büyük ölçüde bu girişimcilerin hem bireysel hem de aile olarak oluşturabildikleri sosyal sermayeden kaynaklandığı düşünülmektedir (Bizri, 2017 : 4). Böylece mültecilerin önemli bir kısmının serbest meslek sahibi olması, sadece kendileri için değil, aksi takdirde işsiz kalacak ve dolayısıyla ev sahibi toplumlar üzerinde ekonomik bir yük oluşturacak kendi vatandaşları için de istihdam fırsatları yaratmasından ötürü ev sahibi ülkeler için avantaj oluşturmaktadır.

Literatürde etnik girişimcilik, azınlık girişimcilik ve diaspora girişimciliği kavramları da göçmen girişimciliğinin özel biçimleri olarak incelenmektedir. Etnisite; akrabalık duygusu, grup dayanışması, ortak kültür ve kendini bir etnik grupla tanımlama anlamına gelmektedir (Hutchinson & Smith, 1996; Birdthistle, 2019). Bu bağlamda etnik girişimcilik yaygın olarak ortak kökenlere sahip ve göç tecrübesi benzeşen insanlar arasındaki ilişkilere dayalı girişimcilik faaliyeti şeklinde anlaşılmaktadır (Waldinger, Aldrich, Ward, & Diğerleri, 1990). Bir başka çalışmada göçmenlerin, etnik yerleşim bölgelerinde bir araya gelme eğiliminde olan ve bu süreçte etnik ekonomiler yaratan çeşitli etnik kökenlerden veya sosyo-kültürel sınıflardan diğer göçmenlerin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, ağırlıklı olarak küçük veya orta ölçekli ticari faaliyetlerde bulunması etnik girişimcilik olarak görülmüştür (van Delft, Gorter, & Nijkamp, 2000 : 431). Etnik girişimciler ekonomik yapı ve sosyal davranış kalıpları anlamında içinde bulundukları etnik yapı içinde sıkışmışlardır (Aldrich & Waldinger, 1990). Etnik yerleşim bölgelerinde meydana gelen bu yapı; iş sahipleri, ücretsiz aile emeği ve ücretli ortak etnik çalışanların mekânsal bir kümelenme içinde bir arada olduğu; yerleşim bölgesi ekonomisine dayanan ve bir etnik grubun aşırı temsiline, üyelerinin kayıt dışı faaliyetlerle avantajlar sağlamasını getirdiği ortak etnik sosyal ilişkilere gömülü ekonomik eylemlerdir (Thandi & Dini, 2010 : 35). Ayrıca birinci nesil göçmen girişimciler de ikinci nesile geçildiğinde artık etnik girişimci haline gelmektedir.

Etnik girişimciliğin sebeplerinden bazıları serbest meslek sahibi olmaya kültürel yatkınlık, iş ahlakı, tasarruf tutumu gibi etno-kültürel özelliklerin etkisi ile açıklanmaktadır. Aynı doğrultuda etnik dayanışmanın ve etnik sosyal ağlara katılımın iş sahipliği ve başarı üzerindeki önemi de vurgulanan diğer hususlardır. Düşük maliyetlerle ortak etnik işgücüne erişim, aile üyelerinden veya diğer etnik gruplardan edinilen başlangıç sermayesi, etnik kredi birlikleri, ticaret deneyimleri ve kültürel özellikler, etnik girişimciliğe geçişte kolaylaştırıcı ve destekleyici sosyal sermaye öğeleridir. Diğer yandan etnik girişimcileri hayatta kalma mücadelesi veren ve bu yönüyle de zorunlu girişimci sınıfına koyan yaklaşımlar da mevcuttur (Lazaridis & Koumandraki, 2003 : 39). İşsizlik, eksik istihdam, yasadışı statü, ev sahibi ülkenin dilinde yeterlilik eksikliği, tanınmayan veya düşük eğitim nitelikleri, ırkçılık ve ayrımcılık, girişimciliği zorunlu bir sonuç olarak ortaya çıkarmaktadır. Etnik girişimciler başarılı olmaları halinde kendilerinin de işveren olmalarının yanı sıra çevreleri için istihdam oluşturma, aile ve yakın çevre için bir gelir ve refah yaratma, daha geniş anlamda sosyal ve ekonomik büyümeye katkıda bulunma ve göçmen işsizliğini azaltma imkânına erişmektedirler (Birdthistle, 2019 : 667).

“Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, o devletin vatandaşı olan, üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa dayanışma duygusu gösteren bir grup” (Çavuşoğlu, 1999) şeklinde ifade edilen azınlık kavramından yola çıkılarak tanımlanan azınlık girişimciliği, bu gruba giren kişilerin girişim faaliyetlerini içermektedir. Vatandaş olması nedeniyle göçmen kategorisine girmeyen azınlıkların girişimciliğe dair faaliyetleri, belli açılardan göçmen girişimcilerle bağlantılı şekilde de incelenebilmekte olup etnik girişimcilik ve enklav girişimcilik ile birlikte ele alınma eğilimindedir. Oysa etnik girişimciler, göçmenlerin ev sahibi ülkede kalıcı olması sonrası vatandaşlığa da geçişlerini içerecek şekilde ortaya çıkan bir arka planı içermektedirken enklav girişimcilikte kişiler göçmen olarak ev sahibi ülkede bulunmaya devam etmektedir. Azınlık girişimciliğinde ise ev sahibi ülkeyle vatandaşlık bağı bulunmakta olup gruplar arası farklılık temelinde bu şekilde özetlenebilir.

Bir diğer kategori olan diaspora girişimciliği ise diaspora bağlamında girişimciliği ele almaktadır. Diaspora kavramı birçok şekilde tanımlanabilmekte olduğundan diaspora girişimciliği kavramı da farklı tanımlara göre anlamı şekillenen bir terime dönüşmektedir. Bu girişimcilik terimi *“Bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık*

olarak yaşadıkları yer; bir ulusun anayurdundan ayrılmış kolu” (Ulusoy, 2015 : 57) veya “Menşe ülkelerinden başka bir ülkeye 'sonsuz kadar' yerleşmiş olan ve hem ev sahibi hem de anavatanlarına ilişkin kültürel bir anlayışa sahip göçmenler” (Aikins & White, 2011) şeklinde tanımlanabilecek olan diaspora topluluğuyla bağlantılıdır. Diaspora girişimciliği kavramı, göçmen girişimciliğine benzemekle beraber farkı teşkil eden husus, bir diasporanın menşe ülkeyle yakın bağları olan göçmenler tarafından oluşturulduğuna yapılan vurgudur (Glinka, 2018 : 28).

Sınır ötesi sermaye ve yatırım hareketlerinin artan kolaylığıyla birlikte artan diaspora girişimciliği menşe ülkede pek çok biçim alabilir. Bazı diaspora üyeleri menşe ülkelerinde üretim tesisleri kurarak yerel ve/veya ihracat amaçlı mallar üretmektedir. Diğerleri ise restoranlar, perakende zincirleri, danışmanlık şirketleri veya turizm odaklı işletmeler gibi hizmet operasyonları kurmaktadır. Diaspora girişimcileri genellikle benzersiz bir pazar ve operasyonel bilgiye, ulus ötesi sosyal bağlara ve anavatanla özdeşleşmeye sahiptirler. Aynı zamanda birçok gelişmekte olan ülke için önemli sermaye ve yenilik kaynaklarıdır. Diaspora girişimcileri menşe ülkelerine kesin dönüş yapmakta veya döngüsel olarak göç edebilmektedirler. Özellikle döngüsel göçmenler hem menşe ülkelerinde hem de ikamet ettikleri ülkede eş zamanlı faaliyet gösteren bir işletme kurabilmekte ve iki ülke arası seyahat edebilmektedirler. Belirtilen yönlerden mülteci girişimciliğine nazaran daha geniş bir hareket serbestisine sahip bir göçmen girişimcilik formu olduğu görülmektedir. Benzer şekilde etnik girişimcilik gibi bir etnik kümelenmeyle de sınırlı değildir diaspora girişimciler. Belirtilen yönler açısından diaspora girişimciliği ile bağlantılı şekilde ele alınabilen ama aynı zamanda farklı bir kategori şeklinde de işlenen ulusötesi göçmen girişimciliği terimi de mevcuttur.

Ulusötesi göçmen girişimciler birden fazla yerle ve etnik grupla bağlantı kurmaktadır. Bu yönleriyle etnik girişimcilerden ayırt edilmektedirler. Bahsedilen özellikler ulusötesi göçmen girişimcileri, birden fazla ülkede faaliyet gösteren işletmeleri geliştirmek için ulusötesi göç deneyimlerini ve ağlarını kullanan eski ve yeni göçmenler olarak tanımlamaya imkân vermektedir (Sinkovics & Reuber, 2021 : 3). Benzer şekilde ulusötesi diaspora girişimciliği kavramı da "çeşitli girişimcilik stratejilerini kolaylaştıran ikili kültürel, kurumsal ve ekonomik özelliklere sahip, karmaşık, uluslararası alanlarda faaliyet gösteren göçmenlerin sosyal alanı" olarak tanımlanmış olup her iki kavram da yakın şekilde ele alınmaktadır (Drori, Honig, & Ginsberg, 2006).

Ulusötesi diaspora girişimciliği, döngüsel göç neticesinde ortaya çıkmışsa ulusötesi bilgi ve sosyal ağlardan faydalanmaktadır. Kültürel kaynaklar ve pazar bilgisi girişimciliği desteklemektedir. Öte yandan ulusötesi diaspora girişimciliği bazı zorlukları da içinde barındırmaktadır. Örneğin iki ülke arasında gelişmişlik düzeyi farklı olduğunda işlerin yürütümünde zorluklarla karşılaşılabilir. Ayrıca aynı anda iki yerde operasyon kurmak ve yürütmek zaman alıcı, yorucu ve risklidir. Çokuluslu şirketlerle benzer komuta, kontrol ve iletişim zorlukları yaşanabilmektedir (Riddle , Hrivnak, & Nielsen, 2010). Ulusötesi diaspora girişimciliğinin bir diğer çıktısı, diaspora mensupları ve faaliyet gösterdikleri toplumlar üzerindedir. Girişimcilerin getirdikleri fikirler, kaynaklar ve istihdam fırsatları kendi ülkelerinin ekonomik ve sosyal kalkınması üzerinde etki yaratabilmektedir. Özellikle küçük iç pazar büyüklüğü, yetersiz altyapı veya daha az çekici yapısal özellikler nedeniyle diaspora dışı yatırımcılar tarafından daha az cazip görülebilecek ülkeler için bu durum daha belirgindir (Landolt, 2001).

Expatriate girişimciler, göçmen girişimci kategorisinde yer alan fakat diğer terimler kadar üzerine çalışma yapılmamış bir konuyu oluşturmaktadır. Expatriate kelimesi Türkçeye “yabancı ülkede yaşayan kimse” veya “gurbetçi” olarak çevrilse de kariyerleriyle ilgili bir hedefe ulaşmak için vatandaşı olmadıkları bir ülkede geçici olarak ikamet eden, kendi inisiyatifleriyle ya da doğrudan ev sahibi ülkedeki bir kuruluş tarafından istihdam edilmek üzere yurtdışına taşınan ve yasal olarak çalışan bireyler olarak tanımlanan bir grubu ifade etmektedir (McNulty & Brewster, 2017 : 46). Yerel işgücü piyasasında uluslararası yetenekler için rekabet eden çok uluslu büyük firmalar veya kamu kuruluşları gibi aktörlerin yarattığı talepten faydalanan expatriates, ev sahibi ülkeye bir kuruluş tarafından gönderilebildikleri gibi kendi iradeleriyle de gidebilmektedirler. Kalış süresine göre geçici (3-12 ay), uzun dönemli (1-5 yıl) veya süresiz olarak farklılaşmaktadırlar.

Expatriate girişimciler ise merak ve macera arayışından ziyade daha profesyonel ve mesleki amaçlarla yurt dışına giden kişileri içermektedir. Terimin bir kavram olarak tanımlanmasında expatriate’ın serbest meslek sahibi olması, ev sahibi ülkede yasal ve belgeli şekilde kalması ve hayatını idame ettirebilmesine esas bir gelir elde edeceği bir faaliyet yürütmesi koşulları unsurları yer almaktadır (Selmer, McNulty, Lanning, & Vance, 2017 : 136). Göçmen girişimcilerden farklı olarak bulundukları ülkeyi geçici algılamakta, o ülkenin vatandaşlığını kazanmayı amaçlamamakta, yeni bir fırsat doğduğunda bulundukları yeri terk etmeye hazır bulunmaktadır. Yüksek öz yeterlilik, proaktif kişilik, esneklik, risk ve belirsizlik karşısında ilerleme eğilimi gibi tipik girişimci davranışsal özelliklerini taşımaları onları; düşük vasıflı göçmenler gibi genellikle çok az

ekonomik seçeneğe sahip olan ve kendi geçimlerini sağlamak için girişimcilik faaliyetine itilen "zorunluluk girişimcilerinin" aksine, daha fazla esnekliğe ve seçeneğe sahip olan ve yerel fırsatları gözlemlemek, tanımak, takip etmek ve kullanmak ve potansiyel olarak daha büyük yerel ekonomik katkılarda bulunmak için kullandıkları daha yüksek pazarlanabilir becerilere sahip olma eğiliminde olan "fırsat girişimcileri" haline getirmektedir (Block & Wagner, 2010 : 157-159). Bu bağlamda Asya veya Avrupa gibi bölgesel uzmanlıkların çok değerli ve pazarlanabilir bir beceri setini temsil ettiği durumlarda expat girişimcilere talep artmaktadır (Vance, McNulty, Paik, & D'Mello, 2016 : 205). Aynı zamanda expatlar uygun fırsatlarla karşılaştıkları zaman bağımlı çalışan durumundan bağımsız çalışan/girişimci durumuna evrilmekte çekingen davranmamaktadırlar. Girişimcilik kararı yurt dışı görevlendirilmesi öncesinde, ev sahibi ülkede çalışmaya başlanıldığı süreçte veya çalışmanın tamamlanması akabinde ortaya çıkabilmektedir.

Mezun olduktan sonra önemli bir süre yabancı ülkelerde eğitim gören ve/veya çalışan ve daha sonra kendi ülkelerine dönen bireyler olarak tanımlanan (Saxenian, 2005 : 36) geri dönenler yanlarında hem sermaye hem de bilgilerini getirmektedir. Geri dönenlerin bir kısmı dönüşleri sonrası kendi işlerini kurarak girişimci olmaktadır ve inovasyon, ihracat ve finansal performans anlamında bulundukları yere katkı sunmaktadırlar. İleri teknik ve iş bilgisine sahip olmaları geri dönenlerin girişimciliğini teşvik etmektedir zira ileri teknoloji gerektiren sektörlerde bu bilgi önemli bir girişimcilik yeteneği teşkil etmektedir. Farklı bölgelerdeki/ülkelerdeki faaliyetlere aşina olan geri dönenlerin, bir bölgedeki bilgi veya uygulamaların diğer bölgede nasıl değer yaratabileceğini daha iyi görebilmesi ve ardından bu bilgi veya uygulamaları hedef bölgedeki iş fırsatlarına dönüştürebilmesi katma değer yaratmaktadır. Benzer şekilde gelişmişlik farkı olan ülkeler arasında hareket eden göçmenler de gelişmiş ülkede edindiği ileri düzey bilgiyi menşe ülkesine aktararak girişimcilik alanında avantaj elde etmektedir. Sahip oldukları bilginin yanı sıra belirli bir alanda deneyimli olan geri dönenler ev sahibi ve menşe ülkeler arasında köprü kurarak girişimcilik fırsatları hakkında bilgi yaymak için bir kanal işlevi de görmektedirler.

Görüldüğü üzere göçmen girişimciliği kavramı da birçok şekilde ele alınabilmekte ve göçmen tiplerine göre farklılaşmaktadır. Her tanım belirli yönleriyle öne çıksa da aslında tanımların iç içe geçebildiği veya kesişebildiği durumlarla da karşılaşmak olasıdır. Örneğin kişi hem bir mülteci girişimciyken hem de menşe ülke harici ulusötesi bağlar kullanarak bir ulusötesi girişimci olarak ele alınabilir. Aynı şekilde expat ve

diaspora girişimcilik, etnik ve mülteci girişimciliği gibi kavramlar da kesişebilir veya çakışabilir. Bu durum aslında göçmen kategorisi altındaki tanımların sınırlarının belirsizliğiyle de bağlantılıdır.

Diğer yandan göçmen kategorisi farklılaşsa da göçmen girişimciliğinin paylaşılan ortak yönleri olduğu görülmektedir. Temelde belirli bir gruptaki göçmenlerin, bulundukları kapalı topluluklar içinde büyüyen ve kişilerin hayatlarını idame ettirmek için yöneldikleri girişimcilik tipleri onlara bu kapalı topluluğun dayanışma ağlarını, hazır bir pazarı, düşük maliyetli işgücünü ve enformel kredileri sunmaktadır denebilir. Kitlesel göçlerde veya zorunlu göçlerde bu tip kapalı toplulukların oluşması daha olası olduğu için bahsedilen ortak yönleri taşıyan girişimcilik tiplerinin görülmesi mümkündür. Diğer yandan yüksek mesleki ve akademik niteliklere ya da ticari ağlara sahip diaspora üyeleri, expatlar gibi göçmen grupları, ev sahibi topluluktan daha az kopuk olabilecekleri ve sahip oldukları nitelikleri ev sahibi ülkede ispatlayacak belgelere sahip olacakları için girişimciliğin fırsat teşkil ettiği alanlarda faaliyette bulunmaları öngörülebilir.

Konunun bir sonraki aşaması olarak göçmen girişimciliğinin ortaya çıkışını açıklama amacı güden yaklaşımlar ele alınacaktır. Bu yaklaşımlar göçmenlerin girişimci olurken karşılaştıkları benzeşen avantajları ve dezavantajları, temsil ettikleri akademik disiplinin perspektifinden ele alma eğilimindedirler.

1.3. GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK FARKLI DİSİPLİNLERDE ORTAYA ÇIKAN TEORİK YAKLAŞIMLAR

Göçmen girişimciliğini ele alan birçok yaklaşım ve teori bulunmaktadır. Söz konusu yaklaşım ve teoriler farklı disiplinlere göre ayrılmaktadır. Ekonomik girişimcilik teorileri, fırsat tabanlı girişimcilik teorisi, psikolojik girişimcilik teorileri, antropolojik girişimcilik teorileri, sosyolojik girişimcilik teorileri ve kaynak temelli girişimcilik teorileri bunlardan bazılarıdır (Simpeh, 2011). Bahse konu disiplinler, aralarında keskin ayrımlar yapılamamakla beraber inceleme alanları ve odakları farklılaştığı için konuyu farklı noktalardan ve farklı bakış açılarıyla ele almakta, konuya dair çeşitlenen açıklamalar getirmektedir.

Ekonomik faktörlere odaklanan ekonomi temelli teoriler girişimciliği, her insanın girişim fırsatlarını değerlendiremediği ve bunun bir meziyet gerektirdiğinden hareketle piyasanın itici gücü olarak görmekte, fırsat temelli olarak piyasa yapıcı bir aktör şeklinde ele almaktadır. Fakat bu teori insanların hareketliliği esnasındaki ekonomi kategorisinde

olmayan unsurları yani sosyal durumu geri plana atmaktadır. (Akın & Reyhanoğlu , 2022 : 10).

Psikoloji temelli teoriler, girişimciliği psikolojik yönleriyle ele almakta, girişimcinin başarısı için ihtiyaç duyulan kişilik özelliklerinin, kontrol odağı ve girişimcilik eğilimleri olduğunu vurgulamaktadırlar. Risk alma, yenilikçilik, belirsizlik toleransı ve proaktiflik sıkça ele alınan girişimci kişilik özellikleridir (Eisenhauer, 1995 : 69).

Antropoloji disiplinine mensup teoriler başarılı bir girişimcilik için sosyal ve kültürel bağlamların incelenmesi gerektiğinin altını çizmektedirler. Kültürel teoriye göre girişimcilik modeli kültürel yapıya odaklanmakta, kültürel uygulamaların girişimci tutumları belirlediğini işaret etmektedir. Etnik köken, toplumsal, politik, ekonomik değerler bir bütün olarak kültürel duruşu oluşturmakta ve girişimci davranışlarını da içerecek şekilde farklı bir davranış setini desteklemektedir (Mitchell, ve diğerleri, 2002).

Sosyoloji temelli teoriler ise girişimciliği sosyal bağlam üzerinden açıklama eğilimindedir ve toplum düzeyinde analiz yapmaktadırlar. Güven temelli sosyal ilişkiler, kişilerin yaşam şartları kişilik özellikleri ve deneyimleri, kişilerin etnik kimliği ile çevresel faktörler odağında göçmen girişimciliği ele alınmaktadır (Reynolds, 1991 : 47).

1.3.1. Ekonomi Disiplini Kapsamındaki Teori ve Yaklaşımlar

Akademik disiplinlerin göçmen girişimciliğine yaklaşımı hakkında genel hususlar bahsedilen şekilde olmakla beraber teori bazında inceleme yapmak daha farklı değişkenlerin ele alındığını görmeyi sağlayacaktır. **Kaynak Temelli Girişimcilik Teorisine** göre girişimcilerin kaynaklara erişimi merkeze almaktadır. Yeni bir girişimin gelişmesi için kaynaklara erişim önemli bir etkidir. Fırsatları tespit etme, ekonomik, finansal, politik vb. özelliklerin sosyal bağlam içindeki durumu teorisinin odağındadır. Ayrıca daha önceden de bahsi geçen sosyal ağlar da kaynaklara güvenli bir erişim zemini sunması ve sunulan zeminin kaynaklardan yararlanma ihtimalini artırması açısından bu teori ile ilişkilendirilebilmektedir (Akın & Reyhanoğlu , 2022).

Ekonomik temelli analiz yapan ve fayda yönelimini merkeze alan diğer bir yaklaşım olan **neoklasik yaklaşım** açısından girişimcilik bir seçimdir. Girişimci adayları göçmenler, girişimciliğin getirisi ile ücretli çalışmanın getirisini kıyaslayarak kendi

hesabına çalışmanın getirisi daha yüksek ise bu seçeneğe yönelmektedir (İbrahim & Gait, 2003).

Göçmen girişimciliğini açıklayan teorilerden biri olan kurumsal teori, temellerini North'un **Yeni Kurumsal Ekonomi perspektifinden** almaktadır. North'a göre, kurumlar bir toplumdaki insan etkileşimlerini yapılandırmada zorunludur (North, 1990). Kurumsal çerçeve resmi ve gayri resmî kurumlardan oluşur. Resmî kurumlar sosyoekonomik davranışı kontrol eden kural ve düzenlemeleri ifade ederken, gayri resmî kurumlar gelenekler, normlar ve sosyal rutinlerle ilgilenir. Girişimcilik çerçevesinde kurumsal teori firmanın faaliyetlerinin yanı sıra bir ülkede gerçekleştirilecek inovasyonun niteliğini ve miktarını kurumsal yapıların belirlediğini ifade etmektedir. Kurumsal yapılar; Scott tarafından düzenleyici yapılar, bilişsel yapılar ve normatif yapılar şeklinde gruplandırılmıştır (Scott, 1995). Düzenleyici kurumlar kanun ve diğer kurallara atıfta bulunur; normatif kurumlar daha az resmi örtük uygulamaları oluşturur ve kültürel-bilişsel kurumlar en gayri resmî, kabul edilmiş inançları temsil eder. Benzer doğrultuda kurumsal yapılar; hükümet politikaları, yaygın olarak paylaşılan sosyal bilgi ve değer sistemleri şeklinde de formüle edilmektedir (Kostova, 1997 : 180). Bu görüşlere dayanarak göçmen girişimciliğinin ortaya çıkışının, değer sistemlerinin ve ev sahibi ülkedeki hükümet politikaları aracılığıyla potansiyel girişimcilere sağlanan resmi desteğin bir sonucu olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, bazı göçmenler ev sahibi ülkede kendilerini tanımladıkları değer sistemleri nedeniyle girişimci olmaya daha yatkın olacaktır. Göçmen girişimciliğinin oranı, hükümet tarafından bunu teşvik etmek için tasarlanan politika girişimlerine bağlı olarak değişecektir. Bu destekler finansal destek, yönetim becerilerine ilişkin bilgi sağlanması, düzenlemelerin gevşetilmesi ve eğitim şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla, kurumsal perspektiften bakıldığında, göçmen girişimciliğinin hayatta kalma faktörleri esas olarak hükümetin girişimciliği teşvik etmek için üstlendiği çeşitli girişimlerdir.

Ekonomi temelli teoriler girişimciliği açıklama açısından görüldüğü üzere farklı yaklaşımlar barındırmaktadır. Hem mikro düzeyde kişilerin kararlarını etkileyen kaynaklara erişim ile girişimci olma ve ücretli çalışmanın maliyetini kıyaslayan yaklaşımları ele almakta hem de makro düzeyde kurumların göçmen girişimciliğine etkisini incelemektedir. Yine de diğer disiplinlerin açıklamalarının bütünü tamamlayıcı rolü görüldükçe konunun sadece ekonomi temelli açıklanmasının eksik kalacağı değerlendirilebilir.

1.3.2. Antropoloji Disiplini Kapsamındaki Teori ve Yaklaşımlar

Antropoloji disiplini altında yer alan ve eski bir teori olan **Kültürel Teori** göçmen gruplarının sıkı çalışmaya adanmışlık, güçlü bir etnik topluluğa üyelik, ekonomik yaşam, riski kabullenme, sosyal değer kalıplarına uyum, dayanışma ve sadakat ve serbest mesleğe yönelme gibi kültürel olarak belirlenmiş özelliklerle donatıldığını ve sahip oldukları gelenekler ve değerler nedeniyle daha girişimci olduklarını ileri sürmektedir. Bazı etnik grupların ev sahibi ülkede girişimcilik faaliyetlerine başlamalarına ve başarılı olmalarına yardımcı olan girişimcilik yeteneğine daha fazla sahip olduklarına işaret etmektedir. Buna göre göçmenler ev sahibi ülkeye, kendi ülkelerinde zaten geliştirmiş oldukları girişimcilik yetenekleriyle gelmekte; ev sahibi ülkedeki sosyal ağlar ve etnik niş pazarlar gibi kültürel belirleyicilerin etkisiyle girişimciliği sürdürmektedirler. Sosyal ağlar göçmen girişimcinin ihtiyaç duyduğu finansal kaynakları, uzun çalışma saatleri ve düşük ücret konusunda esnek davranacak çalışanları, bilgiyi ve güveni sağlamakta; niş Pazar ise kültürel özellikleri nedeniyle ana akım rakipler tarafından hedeflenemeyen etnik kökenli müşterileri ifade etmektedir (Chrysostome, 2010 : 141). Göçmen girişimciliği açıklamada kullanılan kültürel teori, ortodoks ve reaktif teoriler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ortodoks kültür teorisi, belli bir azınlık grubun girişimcilikteki başarısını menşe ülkeden getirilen kültürel değerlere dayandırırken tepkisel kültür teorisi, göçmen girişimciliğini teşvik eden kültürel özelliklerin, içinde bulunulan toplumda göçmenler için söz konusu olan dezavantajlı durumu telafi edici bir cevap olduğunu öne sürmektedir (Körpe Abdullatif & Koç, 2022 : 95). Bu bağlamda, göç edilen ülkede bireysel olarak kaynaklara ulaşma anlamında görece dezavantajlı olan göçmenler, daha çok etnisiteye dayalı topluluk kaynaklarına yönelmektedirler. Fakat bu teori de göç politikaları, piyasa koşulları, istihdam alternatifleri ve sermayenin uygunluğu gibi girişimciliği etkileyecek diğer faktörleri hesaba katmamaktadır (Volery, 2007 : 33).

Waldinger **Karşılıklı Etkileşim Teorisi**'nde girişimciliği hedefleyen grupların kaynakları yani kültürel gelenekleri ve etnik sosyal ağları tarafından sağlanan kaynaklar ve fırsat sunan yapılar yani piyasa koşulları, mülkiyete erişim, iş piyasası koşulları, yasal ve kurumsal çerçeveler arasında bir etkileşim olduğunu belirterek bu etkileşimin etnik girişimcilik için izlenecek stratejileri yönlendirdiğini eklemektedir (Waldinger, Aldrich, Ward, & Diğerleri, 1990).

Belirli açılardan göçmen girişimciliğini ele alan antropoloji temelli yaklaşımlar kişilere ait kültürel özelliklerin ve oluşan sosyal yapının girişimciliğe etkisini inceleyerek

ekonomi temelli yaklaşımların göz ardı ettiği konuları analize dâhil etmektedir. Bu açıdan faydalı olmakla beraber aslında yine tek başına göçmen girişimciliğini açıklamak için yeterli olmadığı değerlendirilebilir. Bu noktada sosyoloji temelli yaklaşımları da ele almak faydalı olacaktır.

1.3.3. Sosyoloji Disiplini Kapsamındaki Teori ve Yaklaşımlar

Sosyoloji temelli inceleme yapan teoriler açısından Reynolds (Reynolds, 1991 : 47) sosyal ağların odak noktası olan güven temelli sosyal ilişkileri ilk belirleyici olarak ele almaktadır. İkinci belirleyici özellik, kişilerin yaşam şartları ve kişisel özelliklerini de içerecek şekilde, eylemlerini etkileyen deneyimleridir. Göç eden kişiler açısından içinde bulunulan dezavantajlı durum örneğin girişimcilikte bir itici güç olabilmektedir. Üçüncü özellik kişinin etnik kimliğidir ve özellikle azınlık grupları gibi kendi içinde kümelenen ve marjinalleşen bir yapı barındırmaktaysa, söz konusu dezavantajlı durumu değiştirmek için kişiler girişimci olabilmektedirler. Dördüncü ve son özellik ise siyasi sistem, yasal düzenlemeler, müşteriler, çalışanlar ve rekabet gibi yeni girişimin hayatta kalması veya girişimcinin başarısı üzerinde etkisi olabilecek çevresel faktörleri ele almaktadır.

Bu kapsamda özellikle ele alınabilecek teorilerden olan ve Bonacich tarafından ortaya konan **Aracı Azınlık Teorisi**; 1967 yılında Blalock tarafından geliştirilen aracı azınlık kavramı üzerine temellenmekte ve göçmen girişimcilerin geleceğe dönük planlarını öncelediklerini ve anayurda finansal olarak daha iyi dönmelerini sağlamak için gelecekte beklenen ödüller için şu anda sosyal statü ve bireysel refahta geçici fedakârlıklar yapmaya istekli olduklarından bahsetmektedir. Ayrıca göçmen girişimciler berberlik ve terzilik gibi büyük bir sermaye yatırımı gerektirmeyen veya kuyumculuk gibi sermayelerini kolayca paraya çevirebilecekleri meslekleri icra etmek eğiliminde olmaktadır ve bu meslekleri icra ederken üretici ve tüketici, seçkinler ve kitleler arasında aracı rolü oynamaktadırlar (Bonacich, 1973).

Son yıllarda göçmen girişimciliğini ele alan çalışmalarda **Sosyal Sermaye Teorisi** de temel alınmaktadır. Teori, göç öncesi ve sonrasında göçmenlerin faydalandıkları sosyal ilişkiler ve ağları merkezine almaktadır. Bahsedilenler sosyal sermaye çerçevesine dâhil edilmekte, göçmenler için bir kaynak olarak incelenmektedirler. Beşeri ve sosyal sermayenin göçmen girişimcilerin fırsatları fark etmeleri ve kullanmaları üzerinde etkisinin faydalı olduğu ifade edilmektedir. Diğer yandan eğitim ve öğretim yoluyla yaratılan bireysel değer tartışılmakta ve insan sermayelerine önemli yatırımlar yapan

girişimcilerin yeni girişimlerinin ödüllendirici olmasını bekledikleri ileri sürölmektedir. Sosyal sermaye, göçmenlerin girişimci olurken destek görmeyi bekleyebilecekleri ilişkileri ifade etmekte ve göç öncesinde ve sonrasında maliyetlerin ve risklerin azaltılmasında, iş imkânlarının sağlanmasında ve barınma sorunlarının çözölmesinde kritik önem taşımaktadır (Massey & Zentero, 1999 : 5329). Örneğın göçmen girişimcilerin finansmanı söz konusu olduğunda, risk sermayedarları ve girişim kurucuları arasındaki etnik bağlar finansal kararları etkileyebilmektedir. Fakat bu avantajlı yapı aynı zamanda kişilerin kendi grubunun içine kapanması ve sosyal hayattan soyutlanmasını da beraberinde getirmekte, bu yönüyle bir sınır teşkil etmektedir.

Sosyolojik teoriler içerisinde etnik temelli analizleri içeren teoriler de ele alınabilmektedir. Bu kapsamda **Etnik Çekme Faktörü Teorisi** ve **Etnik Pazar Boşluğu Teorisi**, göçmen girişimciliğini açıklama amacı güden teorilerdendir. **Etnik Pazar Boşluğu Teorisi**'ne göre ev sahibi ölkedeki girişimcilere cazip gelmeyen veya onların terk ettiğı alanlarda göçmenler faaliyette bulunmakta, piyasa fırsatlarına ve göçmen grupların özelliklerine dayanan girişimler kurmaktadırlar. **Etnik Çekme Faktörü Teorisi**, belirli etnik gruplardan gelen göçmenlerin piyasada bulunan ve yerli girişimciler tarafından talep görmeyen alanlarda faaliyette bulunabildiklerini, bu boşlukların onlar için bir çekme faktörü olduğunu belirtmektedir (Garg & Phayane, 2014).

Etnik Yerleşim Bölgesi (kümelenme, anklav, enklav) **Teorisi** ise Avrupa'da 1980'lerde Araplar gibi kolektivist değörlere sahip göçmenleri inceleyen Wilson ve Portes tarafından geliştirilmiştir. Etnik kümelenme; yüksek etnik yoğunluğun, belirgin bir kültürel kimliğin ve ekonomik hayatın olduğı bir alanı tanımlamaktadır. Etnik kümelenme terimi, göçmenlerin aynı etnik kökene sahip işletme sahipleri tarafından istihdam edildiğı yerleri ifade eder. Bu bölgeler işgücü piyasasından farklılıklar gösterebilmektedir. Göçmenler, bu bölgede istihdam edilmeleri durumunda, bölge dışında çalışmaya göre daha yüksek ücret alabilmektedirler. Benzer şekilde bölgede faaliyet gösteren göçmen girişimciler de bölge dışına göre daha yüksek getiri elde etmektedirler (Wilson & Portes, 1980 : 301-302). Ayrıca teori, işgücü piyasasındaki formel ve enformel şeklindeki ikili yapıyı temel almakta ve göçmenlerin itildikleri enformel piyasanın onlara düşük ücret ve kısıtlı imkanlar sunduğundan bahisle göçmenlerin yerleştikleri bölgede yoğunlaştıkları için bu bölgelerde girişimciye dönüştüklerini vurgulamaktadır (Halkias, ve diğörleri, 2009). Yani göçmenlerin tüketim piyasalarında ayrımcılığa maruz kalmaları, sadece etnik anklavdan temin edilebilen mal ve hizmetlere yönelik talebi doğurmaktadır.

Yaygın olarak bilinen ve işlenen kuramlardan biri de **Ağ Kuramı**'dır. Aktörler ve örgütler arasındaki ilişkileri incelemek için kullanılan kuram, aktörler arası ilişkilerle örülü ağları temel almaktadır. Söz konusu ağlar, içinde bulunan kişilere çeşitli avantajlar sunmaktadır. Eğitim, sermaye, makine, hammadde ve işgücü teminlerinde ve ayrıca pazarlara en etkin şekilde ulaşma konusundaki fırsatlar bu avantajların başlıcalarıdır. Sayılan avantajlar göçmen girişimcilerin işletmelerinin kuruluşunda ve yaşamlarını devam ettirmelerinde önem arz etmektedir. Öte yandan bu avantajları içerebilmesi için sosyal ağın belirli bir büyüklükte olması gerekmektedir. Geniş bir ağa sahip olan göçmen girişimciler daha fazla bilgi, kaynaklara daha kolay erişim, daha ucuz sermaye ve çok sayıda fırsatlara ulaşma imkânına erişebilmektedir (Massey, ve diğerleri, 1993).

Girişimciliğe ilişkin bir diğer teori **Fırsat-Zorunluluk Teorisi**'dir. Kişiler girişimci olmak için zorunlulukları ve fırsatları izlemektedirler. Bu faktörler aynı zamanda ülkeye göç etme aşamasında da belirleyici olmaktadır. Öte yandan göç sürecinin tüm karmaşık yönlerini itici ve çekici faktörler üzerinden iki boyutlu bir zeminde ele alması açısından bu teori eleştirilebilmektedir (Asoba & Mefi, 2020 : 1).

İtme Çekme Kuramı'na benzeşen bir başka yaklaşım da **Fırsat Yapısı Teorisi**'dir. Göçmenler için aile üyeleri, akraba ve arkadaşlardan oluşan sosyal çevre; yatırım için gerekli olan para, insan kaynağı ve yapısal olarak fırsat zemini sunan iş piyasası koşulları, mülkiyete erişim, yasal ve kurumsal çerçeve gibi faktörlerde kendileri için fırsat unsurları bulmaktadırlar. Bu noktadan hareketle yerli piyasada başta göçmen grupların taleplerini karşılamak üzere küçük ölçekli ticari faaliyetler gelişebilmektedir. Bu talepler büyük ölçekli ticari faaliyetlerle uğraşan girişimcilerin ilgisini çekmediğinden dolayı oluşan piyasa boşluğuna da göndermede bulunmaktadır (Fernandez & Kim, 1998 : 658).

Göçmenleri girişimciliğe iten faktörlerin en göze çarpanlarından biri de maruz kaldıkları ayrımcılıktır. Sadece kültür ve dil engelleri, ayrımcılık, zorlayıcı düzenlemeler ve uyum gereklilikleri değil, aynı zamanda girişimlerinin finansmanını yöneten katı politikalar da bulunmaktadır. Göçmenlerin maruz kaldıkları ayrımcılığa karşı zorunluluk nedeniyle bir hayatta kalma stratejisi olarak girişimciliğe yöneldiğini ifade eden **Ayrımcılık Teorisi**; çalışma izni ve vize zorunluluğu gibi yapısal ayrımcılık, işverenin belli bir etnik gruba mensup göçmenleri istihdam etmeme eğilimi şeklinde tercih ayrımcılığı, işverenin ve işçinin birbirleri hakkında asimetrik bilgiye sahip olduklarında istatistiksel ayrımcılık biçimlerini buna gerekçe olarak sunmaktadır. Ancak bu yaklaşım, kendi hesabına çalışma oranının görece daha avantajlı azınlık gruplarında, daha az

avantajlı azınlık gruplarına göre neden daha yüksek olduğunu açıklayamadığı için eleştirilere konu olmaktadır (Wauters & Lambrecht, 2006 ; Bruder & R  thke-D  ppner, 2008 ; 6-7).

Yakın bir yaklaşımı barındıran **Dezavantaj Teorisi**, çoğu göçmenin varışta kendilerini engelleyen ama aynı zamanda davranışlarını yönlendiren önemli dezavantajlara sahip olduğunu öne sürmektedir. Öncelikle göçmenler dil becerileri, eğitim ve deneyim gibi insan sermayesinden yoksundurlar. Bu da maaşlı işler elde etmelerini engellemekte ve serbest meslek sahibi olmayı tek seçenek olarak bırakmaktadır. İkinci olarak yoksulluk, ayrımcılık ve yerel kültür hakkındaki sınırlı bilgi nedeniyle hareket eksikliği, etnik azınlıkları kendi işlerini kurmaya yönlendirebilmektedir. Bu teori girişimciliği bir başarı işareti olarak değil, sadece işsizliğe bir alternatif olarak görmektedir. Bu nedenle, göçmen işletmelerinin yaygın olarak kurulmasını açıklamaktan ziyade, kayıt dışı faaliyetlerin gelişimini açıklamak için muhtemelen daha uygundur. Çünkü göçmen politikaları, yeni gelenlerin yasal olarak serbest meslek sahibi olmalarını, dezavantajların en fazla olacağı ilk yıllarda engellemektedir (Volery, 2007 : 33). Fakat teoriye yönelik eleştiriler de söz konusudur. şöyle ki teorinin uygunluğu eğitimli veya mesleki deneyime sahip göçmenlerle sınırlı görülmekte, bu göçmenlerin bir iş kurmak için gerekli yönetim becerilerine sahip olduğu belirtilmekte; eğitimli olmayan diğer göçmenlerin iş piyasalarında engellerle karşılaştıklarında kayıt dışı faaliyetlerde bulunma eğiliminde oldukları ileri s  r  lmektedir (Chrysostome, 2010 : 141).

Göçmen girişimciliğini gömülülük kavramı üzerinden ele alınabilmektedir. Ekonomik sistemlerin sosyal ilişkiler ve kurumlara gömülü olduğunu ifade eden ve Polanyi tarafından ortaya atılan gömülülük kavramını Granovetter (Granovetter, 1985 : 486) ilişkisel ve yapısal gömülülük şeklinde iyiye ayırarak ele almaktadır. Bahsedilen kavramlardan yola çıkan karma gömülülük kavramı g    çalışmalarına uygulanmış ve göçmen işletmelerinin karma yerleşikli ini vurgulamıştır. **Karma gömülülük yaklaşımı**, girişimcilik kabiliyetlerini ve firsatlarını sosyo-ekonomik, mekânsal ve düzenleyici bir bağlam içine yerleştirerek girişimciliği açıklamaya olanak tanır. Buna göre göçmenler belirli etnik a ılarda yerleşikleşmiştir ve bu a ıların içerisinde ortaya çıkan resmi sözleşmelerin kurulması, ekonomik kaynaklara erişim, maliyetleri azaltıcı müdahaleler gibi süreçler de ilişkisel yerleşikliği teşkil etmektedir. Yani yapısal gömülülük, göçmenlerin daha geniş topluma ve işgücü piyasasına entegrasyonunu ifade ederken; ilişkisel gömülülük, toplulukların ve a ıların göçmen için bir sosyal sermaye kaynağı

olarak hareket etme derecesidir (Kloosterman, Van der Leun, & Rath, 1999 : 257). Bu yaklaşım, sosyoekonomik yapının özellikleri kadar, göçmen girişimciliğine fırsat veren ve/veya sınırlandıran kurumsal yapının özelliklerine de dikkat çekmektedir. Bu kapsamda sosyal gömülülük perspektifinden bakarak coğrafi yakınlıkta bir veya daha fazla aile üyesine ve aile finansal sermayesine sahip olmanın göçmen girişimciliği olasılığını artırdığını ileri sürmekte ve daha özelde aile gömülülüğü kavramı altında bu durumu incelemektedir. Ayrıca göçmenlerin girişimcilik eğilimleri açısından benzerlik ve farklılıkları; yasal sınırlılıklar, göç politikalarının özellikleri, küçük işletmelere yönelik geliştirilen politikaların rolü gibi kurumsal etkenler üzerinden ele almaktadır (Akın & Reyhanoglu , 2022).

Kesişimsellik Teorisi toplumsal cinsiyet, ırk ve etnik köken gibi sosyal konumların kesişiminden kaynaklanan ayrıcalıkları ve dezavantajları tartışmaktadır. Bu kapsamdan genellikle kadınların ve etnik azınlıklardan gelen kişilerin girişimcilikte önemli dezavantajlarla karşılaştığı belirtilmektedir. Cinsiyet, etnik köken ve girişimci kimliğinin kesişimi gibi değişkenleri beraber ele alabilmek adına bu teori kullanılmaktadır. Örneğin Almanya'da bazı milletlerin (Türk göçmenler gibi) girişimcilikten fayda sağladığı, güney Avrupalıların ise benzer sonuçlara sahip olmadığı gözlemlenmiştir. Göçmen girişimciliği bağlamı, girişimcilik üzerinde kesişimsel bir etki olarak etnik köken ve göçmen statüsü boyutunu incelenmektedir (Vorobeva, 2022).

Son olarak göçmenleri girişimciliğe yönelten durumları inceleyen modeller söz konusudur. Bunlardan biri olan **Entegrasyon Modeli** göçmen girişimciliğine açıklama getiren yaklaşımlardan biridir. Modele göre göçmen ve mülteciler dâhil oldukları yeni topluma entegre olabilme saikiyle girişimciliği bir araç olarak kullanmaktadır. Yani bu kişiler ev sahibi topluma entegre olmak ve olduğunu ispatlamak amacıyla girişimci olmaya gönüllü olmakta ve aynı zamanda teşvik edilmektedirler (Ajzen & Fishbein, 1980). Bir başka model olan **Demografik Model**, girişimciler için bir rol modelin varlığını önemli görmekte anne veya babasından girişimcilik konusunda bir örnek gören kişilerin girişimci olma ihtimallerini daha yüksek görmektedir. Ayrıca cinsiyet ve tecrübe de girişimcilik için belirleyici olabilen unsurlardır (Robinson, Stimpson, Huefner, & Hunt, 1991 : 15-17).

Sosyoloji temelli teoriler, göçmen girişimciliğini inceleyebilmek için geniş ve zengin bir zemin sunmaktadır. Hem mikro hem makro belirleyicileri ele alan yaklaşımlar hem kişileri girişimciliğe iten bireysel nedenleri incelerken hem de girişimciliğin elverişli

ya da avantajlı olacağı sosyal çevreyi ve etkenleri analiz etmektedir. Bu yönüyle sosyoloji disiplini altındaki teoriler, tek başlarına olmasa dahi bir arada ele alındığında göçmen girişimciliğini açıklamak için güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Yine de göçmen girişimciliği konusunun kapsamlı ve derinlemesine analiz edilebilmesi ve barındırdıkları eksik tarafların telafisi için farklı disiplinler altında yer alan yaklaşımların birlikte ele alınmasının bu çalışma dâhilinde daha doğru sonuçlar vereceği değerlendirilmektedir. Fakat bu çalışmanın kapsamı, göçmen girişimciliği politikaları ve bu alandaki zemini teşkil eden yasal ve kurumsal çerçeveden ibaret olduğu için ekonomi disiplini altındaki Kurumsal Teori, makro düzey açıklamalar getirmek için kullanışlı olacaktır. Aynı doğrultuda kişilerin girişimcilik kararlarını biçimlendiren unsurların ülke politikalarıyla etkileşimini açıklamak açısından mikro düzeyde Fırsat Zorunluluk Teorisi ve zorunlu göçe tabi göçmenler açısından Entegrasyon Modeli; mezo düzeyde ise çevresel unsurların ülke politikasıyla bağlantısı açısından Sosyal Sermaye Teorisi ve Etnik Çekme Teorisi elverişli olacaktır.

Tablo 1-Göçmen Girişimciliğine İlişkin Teoriler

Teori İsmi	Teorinin Açıklaması	Önermesi
Ekonomik Girişimcilik Teorileri	Girişimciliği, piyasanın itici gücü olarak görür ve insanların girişim fırsatlarını değerlendirme yeteneğinin özel bir meziyet olduğunu savunur.	Piyasa yapıcı bir aktör olarak girişimci, ekonomik fırsatları değerlendirir ve piyasa dinamiklerini şekillendirir.
Psikolojik Girişimcilik Teorisi	Girişimciliğin psikolojik yönlerini ele alır, girişimci kişilik özellikleri (risk alma, yenilikçilik, belirsizlik toleransı, proaktiflik) üzerinde durur.	Girişimcinin başarı şansı, belirli psikolojik özelliklere sahip olmasına bağlıdır.
Antropolojik Girişimcilik Teorisi	Sosyal ve kültürel bağlamların girişimcilik üzerindeki etkisini inceler, kültürel yapının girişimci tutumları belirlediğini vurgular.	Kültürel uygulamalar ve değerler, girişimcilik davranışlarını ve başarı oranını belirler.
Sosyolojik Girişimcilik Teorisi	Girişimciliği sosyal bağlam üzerinden açıklar, sosyal ağlar ve etnik kimliklerin girişimci davranışlar üzerindeki etkisini inceler.	Sosyal ağlar ve etnik kimlikler, girişimcilikte önemli belirleyicilerdir.

Kaynak Temelli Girişimcilik Teorisi	Girişimcilerin kaynaklara erişiminin önemini vurgular; ekonomik, finansal, politik kaynakların girişimcilik üzerindeki etkisini ele alır.	Kaynaklara erişim, girişimcilik başarısının anahtarıdır.
Kurumsal Teori	Kurumların girişimcilik üzerindeki etkisini inceler; resmi ve gayri resmi kurumların girişimci davranışları nasıl şekillendirdiğini açıklar.	Kurumsal yapı ve hükümet politikaları, girişimcilik oranlarını ve niteliğini belirler.
Kültürel Teori	Göçmen gruplarının kültürel değerlerinin ve sosyal ağlarının girişimcilik üzerindeki etkisini inceler.	Kültürel değerler ve sosyal ağlar, göçmenlerin girişimcilik eğilimlerini ve başarılarını belirler.
Karşılıklı Etkileşim Teorisi	Göçmen girişimcilerin kültürleri ve sosyal ağları ile fırsat sunan piyasa koşulları, yasal ve kurumsal çerçeveler arasındaki etkileşimi inceler.	Kültürel değerler ve sosyal ağlar ile girişimcilik için fırsat oluşturan piyasa koşulları, yasal ve kurumsal çerçeveler arasındaki etkileşim girişimcilik kararlarını şekillendirir.
Aracı Azınlık Teorisi	Göçmen girişimcilerin, sosyal statüde geçici fedakârlıklar yaparak uzun vadede finansal kazanç elde etmeye odaklandıklarını savunur.	Göçmen girişimciler, gelecekteki finansal kazançlar için kısa vadede sosyal statüde fedakârlık yaparlar.
Sosyal Sermaye Teorisi	Göçmenlerin sosyal ağlarını ve ilişkilerini girişimcilik için bir kaynak olarak değerlendirir.	Sosyal sermaye, göçmen girişimcilerin başarısını ve fırsatları değerlendirme yeteneklerini artırır.
Etnik Çekme Faktörü Teorisi	Göçmenler için yerli girişimciler tarafından talep görmeyen alanlarda oluşan çekim etkisini inceler.	Piyasada bulunan ve yerli girişimciler tarafından talep görmeyen alanlar göçmen girişimciler için çekim oluşturur.
Etnik Pazar Boşluğu Teorisi	Göçmenlerin piyasada girişimcilik açısından boşluk olan alanlarda faaliyet göstermesini inceler.	Ülkedeki girişimcilere cazip gelmeyen veya onların terk ettiğı alanlarda göçmenler faaliyette bulunur.
Etnik Yerleşim Bölgesi Teorisi	Göçmenlerin etnik yoğunluğa sahip bölgelerde daha yüksek ekonomik getiri elde edebileceğini ve burada girişimciliğe yöneldiklerini açıklar.	Etnik yoğunluk ve topluluk desteğı, göçmenlerin girişimcilik başarılarını artırır.

Ağ Kuramı	Aktörler ve örgütler arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin girişimciliğe etkisini inceler.	Geniş sosyal ağlar, girişimcilerin bilgiye ve kaynaklara erişimini kolaylaştırarak başarı şanslarını artırır.
Fırsat-Zorunluluk Teorisi	Kişilerin girişimci olma nedenlerini fırsatlar ve zorunluluklar üzerinden açıklar.	Göçmenler, fırsatlar veya zorunluluklar nedeniyle girişimci olurlar.
Fırsat Yapısı Teorisi	Sosyal çevre, iş piyasası koşulları, yasal ve kurumsal çerçevenin göçmen girişimciliği için oluşturduğu fırsat yapısını ele alır.	Çevresel etmenler ve kurumsal yapılar göçmenlere girişimcilik için bir fırsat yapısı sunar.
Ayrımcılık Teorisi	Göçmenlerin maruz kaldıkları ayrımcılık nedeniyle girişimciliğe yöneldiklerini savunur.	Ayrımcılık, göçmenlerin hayatta kalma stratejisi olarak girişimciliğe yönelmesine neden olur.
Kesişimsellik Teorisi	Cinsiyet, ırk ve etnik köken gibi sosyal konumların kesişiminden kaynaklanan ayrıcalıkları ve dezavantajları tartışır.	Genellikle kadınlar ve etnik azınlıklardan gelen kişiler girişimcilikte önemli dezavantajlarla karşılaşır.
Entegrasyon Modeli	Göçmen girişimciliği ile göçmenlerin entegrasyonu arasındaki ilişkiyi inceler.	Göçmen ve mülteciler dâhil oldukları yeni topluma entegre olabilmek için girişimciliği bir araç olarak kullanır.
Demografik Model	Girişimciler için rol modelin önemi bağlamında göçmen girişimciliğini ele alır.	Anne veya babasından girişimcilik konusunda bir örnek gören kişilerin girişimci olma ihtimalleri daha yüksektir.

Diğer yandan göçmen girişimciliğini bahse konu yaklaşım ve disiplinlerle açıklamanın yanı sıra bu konuda belirleyici bir diğer unsur olan göç rejimleri, ülkelerin refah rejimleriyle de doğrudan ilgilidir. Göçmen girişimciliğini refah rejimleri bağlamında ortaya çıkan göç rejimleri temelinde ele alırken ise Sainsbury'nin sınıflandırması bu çalışmaya kılavuzluk edecektir (Sainsbury, 2006). Sainsbury'nin göç rejimleri sınıflandırması refah rejimi tipolojilerini baz almaktadır. Refah rejimleri ile göç rejimleri bağlantısını kısaca açıklamak gerekirse, refah rejimleri tipolojileri açısından 1958 yılında Wilensky ve Lebaux'a kadar götürülebilecek bir literatür mevcuttur. Bahse konu yazarlar refah anlayışlarında bir ayrıma giderek piyasa ve ailenin yeterli olmadığı durumlarda devreye giren kalıntı refah devleti anlayışı ile refah uygulamalarının

sanayileşmiş toplumun öncelikli işlevlerinden biri olduğu kurumsal refah devleti tanımlamalarını yapmıştır (Wilensky & Lebaux, 1958).

Bir başka sınıflandırma Titmuss'a aittir. Refah modellerini kalıntı refah modeli, endüstriyel başarı modeli ve kurumsal yeniden dağıtımcı modeli olarak üç gruba ayırmaktadır. Kalıntı refah modeline göre piyasa ve aile, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Endüstriyel başarı modelinde sosyal refah kurumları kişilerin refahı için tamamlayıcı bir rol oynamakta, sosyal refah modelinde ise devlet geliri yeniden dağıtarak sosyal eşitliği sağlamaya çalışmaktadır (Titmuss, 1974).

Sainsbury'nin sınıflandırmasının temellendiği çalışma ise Esping-Andersen'in tipolojileridir. İlk model, kalıntı refah rejimi veya Anglo-Sakson modeli olarak adlandırılan liberal refah rejimi modeli, sosyal yardımların temel seviyede tutulduğu, sosyal sigortanın kapsamının ve düzeyinin düşük olduğu, sosyal imkânların ise gelir testine tabi olduğu bir modeldir. Bu modelde kişilerin sosyal ihtiyaçları için piyasaya yönelmesi beklenmekte, piyasanın aksadığı durumlarda devlet müdahalesi ortaya çıkmaktadır. İkinci model olan muhafazakâr/korporatist refah rejiminde refahın yaratımı ve dağıtımdan tarihsel olarak aile kurumu sorumlu olmakla beraber bunun yetersiz kaldığı noktada öncelikle meslek esasına dayalı dayanışma tipi ortaya çıkmakta, sonrasında ise devlet sosyal güvenliğin sağlanmasında tamamlayıcı rol oynamaktadır. Son olarak İskandinav modeli olarak da adlandırılan sosyal demokrat refah rejimi kapsamında devlet eliyle, vatandaşlık esasına dayalı evrensel bir sosyal güvenlik modeli sağlanmakta, refahın yeniden dağıtımından devlet sorumlu tutulmaktadır (Gökbayrak, 2022). Daha birçok refah rejimi tipolojisi bulunsa da Sainsbury, Esping-Andersen'in tipolojisini esas almakta ve her birinin örneği olarak kabul edilebilecek üç ülkeye odaklanmaktadır: liberal rejimi temsil eden ABD; muhafazakâr/korporatist rejimi temsil eden Almanya; ve sosyal demokrat rejimi temsil eden İsveç. Bu çalışma da belirtilen ülkelere odaklanarak bu ülkelerin göç rejimlerinin ve göçmen girişimciliği politikalarının refah rejimleriyle olan bağlantısını kurmaya çalışacaktır. Zira bahse konu ülkeler hem ait oldukları refah rejimlerinin iyi birer örneğini sergilemekte hem de göç konusunda belirli açılardan model ülke olarak ele alınma imkânı sunmaktadırlar. Bu açılardan göçmen girişimciliği ile refah ve göç rejimleri bağlantısını incelemek için yeterli bilgiyi de sunmaktadırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

ÜLKELERİN GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ POLİTİKALARI

Göçmen girişimciliği, temelde göçe dair teorilerle açıklanabilir olsa da göçün talep tarafını teşkil eden kısımda ülkelerin politikaları ana belirleyicilerden biri olmaktadır. Her ülke ekonomik ve sosyal belirleyiciler doğrultusunda ortaya çıkan refah rejimleri bağlamında, göç politikalarını ve bunun alt alanlarını şekillendirmektedir. Bazı ülkeler göçmen işgücünü ve sermayesini ekonomik gelişimi için birincil kaynak görürken bazıları bunu kısıtlı tutma veya dönem dönem engelleme eğilimine girebilmektedir. Bu bölümde ülkelerin refah rejimleri bağlamında göç rejimleri ve göçmen girişimciliği politikalarının incelenerek bahse konu hususların tespit edilmesi ve aralarındaki bağlantıların ortaya konması amaçlanmaktadır. Ülkelerin seçiminde, daha önce de belirtildiği üzere Sainsbury'nin göç rejimleri sınıflandırması esas alınmış ve onun çalışmasında ele alınan ülkeler seçilmiştir.

2.1. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ

Yeni kurulan ve genç firmalar ABD'de istihdam yaratılmasında kritik öneme sahiptirler. 1980-2010 yılları arası yaratılan 16,3 milyon işin 2,9 milyonunu yeni firmalar yani 1 yıldan kısa zamandır kurulu olan firmalar yaratmıştır (Bernstein, Brown, & Brown, 2019 : 2). Bu da ABD ekonomisi için istihdam yaratmada girişimciliğin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca New York, New Jersey ve Kaliforniya gibi göçmen nüfusunun yüksek olduğu eyaletlerde, birinci nesil göçmenler firma yaratımının yüzde 40'ından fazlasından sorumludur ve göçmenlerin sahip olduğu firmaların 2012 yılında tüm ABD firmalarının yüzde 18'ini oluşturduğu ortaya konmuştur (Kerr & Kerr, 2018). Amerikan Politikaları için Ulusal Vakıf (NFAP) tarafından yapılan yeni bir analize göre, Amerika'da değeri 1 milyar dolar veya daha fazla olan yeni şirketlerin yarısından fazlasını (582 şirketin 319'u veya %55'i) göçmenler kurmuştur. Ayrıca, ABD'deki milyar dolarlık şirketlerin (unicorn) neredeyse üçte ikisi (%64) göçmenler ya da göçmenlerin çocukları tarafından veya göçmen ortaklığıyla kurulmuştur (Nepal & Ramon, 2022). Bu bağlamda göçmen girişimciliğinin ABD ekonomisi için önemli bir bileşen olduğu görülmektedir. Haliyle ABD'de göçmenlerin işgücü piyasasına girişleri ve özellikle de girişimci olarak istihdam yaratmaları istenen ve teşvik edilen bir durumdur.

Liberal refah rejimi ve kapsayıcı göç rejimi olarak sınıflandırılan ABD’de ilk federal sosyal yardım programları 1935 tarihli Sosyal Güvenlik Yasası ile başlamış ve ardından genişletilmiştir. Programlar, sosyal güvenlik ve gelir testine tabi yardımlardan oluşmuştur. 1990’ların başında gelir testine tabi yardımlar, gelir idame programlarının %40’ını oluşturmalarına rağmen tüm nüfusa bir sosyal hak olarak sunulmamış sadece körler, engelliler, yaşlılar ve çocuklar gibi gruplara sunulmuştur. Bu yönüyle diğer refah rejimlerinden ayrılmaktadır. Diğer yandan işveren destekli yardımlar yaygındır. Tüm nüfusu kapsayan bir kamu sağlık sigortasının olmaması, işverenin sağlık yardımı sağladığı bir işe sahip olmayı çok önemli hale getirmiştir. İşverenler aynı zamanda hastalık ve annelik yardımlarından da sorumludur; işveren destekli yardımlar ve bireysel emeklilik de emeklilik gelirinin önemli bir kaynağını oluşturmaktadır (Sainsbury, 2006 : 231).

ABD göç rejimi ise nitelikli göçmenlerin ülkeye kazandırılmasının öncelendiği, bunların hem çalışan hem de girişimci olarak ekonomiye katkı sunmasının teşvik edildiği bir yapıya sahiptir. Zira sosyal yardım sistemi tarafından kapsanmayan göçmenlerin ekonomik açıdan kendilerini idame ettirebilmelerinin meşru yolu çalışmalarıdır. Ayrıca göçü düzenleyen yasal altyapı belirtilen amaçlar doğrultusunda inşa edilmiştir. Doğum yeri esasına göre işleyen bir vatandaşlık rejiminin bulunması da ülkeye gelen göçmenlerin sosyal kabulünü kolaylaştırmakta ve onların ekonominin temel yapı taşlarından biri olarak konumlanmasını desteklemektedir.

2.1.1. Göçmenlerin İşgücü Piyasasına Girişlerini Sağlayan Yasal ve Kurumsal Zemin

2.1.1.1. Göçmenliğe Dair Yasal Zeminin Gelişimi ve Mevcut Durumu

ABD’de göçe dair düzenlemelerin yüz yıldan fazla bir zaman öncesine dayanmaktadır. İlk olarak 1882 tarihli Göçmenlik Yasası kamuya yük olma ihtimali olan kişilerin ülkeye girişi yasaklanmaktaydı ve bu kişiler 1891’de sınır dışı edilmeye başlanmıştı (Tienda & Liang, 2020 : 332). Sonrasında ise göçmenlerin ülkeye kabulünde bir uyruk kotası sistemi uygulamaya kondu. 1921 yılında kabul edilen Ulusal Köken Kotası Yasası ile 1890 yılında gerçekleşen nüfus sayımına göre kotalar belirlenmiş, bir uyruktan yabancı doğumlu nüfusun, sayımdaki nüfusun %2’sini geçmemesi esas alınmıştır. Ayrıca bu uygulama Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleri için esneklik sağlarken Asya, Afrika, Orta Doğu ve Güney ve Doğu Avrupa’dan göçmen kabulünü büyük ölçüde sınırlamak için tasarlanmıştır. Ulusal köken sistemi uzun süre boyunca ABD’nin göçmen kabulünde belirleyici olmuş, Göçmenlik Yasası’nda 1952’de yapılan köklü

düzenlemelerde dahi korunmuştur (Chishti, Hipsman, & Ball, Migration Policy Institute, 2015). Bu yönüyle ABD'nin günümüzde özellikle nitelikli göçmenlere yönelik kapsayıcı politikalarıyla taban tabana zıt bir sistemin uzun süre uygulanageldiği, uyruk açısından küçük bir grup dışında çoğu uyruğa yönelik kısıtlayıcı politikalar uygulandığı görülmektedir.

1960'lara gelindiğinde, 1920'li yıllarda uygulamaya konan ve homojen bir ABD toplumu yaratma amacıyla Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinden kaynaklı göçü destekleyen fakat Asya, Afrika, Orta Doğu ile Güney ve Doğu Avrupa'dan göçmen kabulünü büyük ölçüde sınırlandıran ulusal köken kota sistemi, sivil haklara dair düzenlemeler yürürlüğe girdikçe daha tartışılır olmuştur. Bunun sonucunda Hart-Celler Yasası olarak da bilinen 1965 tarihli Göçmenlik ve Vatandaşlık Yasası yürürlüğe konmuş ve ulusal köken kota sistemi kaldırılmıştır. Bunun yerine konan sistemde aile birleşimi ve kişilerin becerilerinin vize almalarında belirleyici olduğu bir sistem yürürlüğe girmiştir ki bu ABD göç yönetiminde önemli bir paradigma değişikliğini göstermektedir. Fakat ulusal kökenlerin belirleyiciliği halen tamamen yadsınamamaktadır. Zira doğu yarımküreden gelen göçmenler için ülke başına 20 bini aşmayacak şekilde toplam yıllık 170.000 vize sınırı belirlenmiştir (Chishti, Hipsman, & Ball, Migration Policy Institute, 2015).

Diğer yandan aynı doğrultuda bir değişiklik sosyal yardım sisteminde de ortaya çıkmıştır. 1971 yılında Yüksek Mahkemenin eyalet hükümetlerinin ülkede yerleşik yabancıları sosyal yardımlardan mahrum bırakamayacağına dair kararını 1972 yılında Güvenlik Geliri Programı'nın kabulü izlemiştir. Söz konusu program engellilere yönelik yardım programlarını tekleştirilmiş ve daha önceden geçici olarak kabul edilen ve programın dışında tutulan yasal ikamet sahipleri ve mültecileri kapsayacak şekilde genişletmiştir. Fakat süreç içinde bu yardımların yeni gelen göçmenler tarafından kullanılması ve yasa dışı göçle yardımlar arasında bağlantı kurulması programda bir kısıtlamaya gidilmesi gereğini doğurmuştur. 1980 yılında çıkarılan bir yasa ile sponsorların mali yükümlülükleri güçlendirilmiş ve yasal daimî ikamet edenlerin sosyal yardımlardan yararlanabilmesi için genellikle üç yıllık ikamet şartı getirilmiştir (Parrott, Kennedy, & Scott, 1998 : 5-6). Ayrıca yasal ikamete sahip göçmenler beş yıl boyunca gelir testine tabi sosyal yardımların da kapsamı dışında tutulmuştur. Fakat bu kısıtlamalar mülteciler için uygulanmamıştır. Bu düzenlemeler, zorunlu göç kapsamında gelerek koruma talep edenler dışındaki düzenli ve düzensiz göçmenlerin sosyal yardım sistemine erişimlerini kısıtlayarak ekonomik hayata dâhil olmalarını, bunu sağlayamayanların ise ABD'de bulunmamalarını sağlamaya dönük değişiklikler olarak yorumlanabilir.

Günümüzdeki ABD göç sisteminin temellerini atan 1990 tarihli Göç Yasası mevcut üç göçmen kategorisi olan aile destekli, istihdam temelli ve çeşitlilik temelli göç akışlarını yeniden düzenlemiş ama mülteci ve sığınmacıları kapsayan dördüncü alana dokunmamıştır. Ayrıca kanun sonrası vize sınırını 700 bin olarak belirleyerek bunu da kendi içerisinde kategorilere göre dağıtmıştır (Chishti & Yale-Loehr, 2016 : 3). İstihdama dayalı 140 bin vizeyi ise kendi içinde aşağıdaki şekilde kotalandırmıştır:

- Olağanüstü yeteneklere sahip göçmenler, profesörler ve araştırmacılar ile çok uluslu şirket yöneticileri için EB-1 vize kategorisinde öncelikli işçiler olarak 40 bin kişilik,
- Lisansüstü eğitim seviyesine sahip meslek mensuplarından olup istisnai yetenek kapsamına girmeyenler için EB-2 vize kategorisinde 40 bin kişilik,
- En az lisans düzeyi eğitim seviyesine sahip profesyoneller, iki yıl ve daha fazla deneyim gerektiren işlerde çalışacak vasıflı işçiler ve iki yıldan az deneyim gerektiren işlerde çalışacak diğer işçiler kategorilerine giren göçmenler için EB-3 vize kategorisinde 40 bin kişilik,
- Din görevlileri de dâhil olmak üzere özel göçmenler için EB-4 vize kategorisinde 10 bin kişilik,
- ABD’li çalışanlar için en az on tam zamanlı istihdam yaratan bir şirkete 1 milyon dolar (yüksek işsizlik bölgelerinde 500 bin dolar) yatıran göçmenler için EB-5 kategorisinde 10 bin kişilik kontenjan tahsis edilmiştir (Chishti & Yale-Loehr, 2016 : 3).

Bahsedilenlerin yanı sıra 1952 yılında yürürlüğe konan “H” kodlu geçici vizeler; seçkin liyakat ve yeteneğe sahip profesyoneller, sanatçılar, sporcular, önde gelen iş insanları gibi kişiler için H-1 vizeleri; tarım işçileri için H-2A ve tarım dışı alanlarda geçici işçilik için H-2B vizeleri; yabancı stajyerler içinse H-3 vizeleri şeklindeki kategorileri içermektedir. 1990 tarihli yasayla bu kategorideki vizelerde de düzenlemeye gidilmiş, daha önce H-1B kategorisine giren olağanüstü yeteneğe sahip bilim, sanat, spor alanlarında faaliyet gösteren yabancılarla iş insanları “O” kodlu göçmenlik içermeyen yani geçici bir vize kategorisine; performans sanatçıları ise “P” kodlu yeni bir kategoriye taşınmıştır. Son halinde “H” koduyla uygulanan geçici işçiler grubu; anlaşmalı tüccarlar, anlaşmalı yatırımcılar, tarım işçileri, tarım dışı işçiler, göçmen olmayan stajyerler, uluslararası tanınmış sporcular, uluslararası tanınmış eğlence grubu mensupları, olağanüstü yeteneğe veya başarıya sahip bireyler, geçici din görevlileri, kültürel değişim

kapsamında gelenler vb. içerecek şekilde genişleyerek yürütülmektedir. Her grup için farklı gereksinimler mevcut olup ayrıca istenen bilgi ve belgeler de çeşitlenmektedir. Ayrıca her grup için kalış süresi de değişiklik göstermektedir (U. S. Citizenship and Immigration Services, 2024). Ayrıca 1990 yasasına kadar sınırsız olan H-1 vizeleri sınırlandırılmıştır. Böylece kontrollü bir göç akışının sağlanmasının yanı sıra seçici politikalara zemin sağlayan ve nitelikli işgücü ve yatırımcılara odaklanan bir sistemin kurgulandığı görülebilmektedir. Ayrıca farklı özelliklere sahip nitelikli göçmenleri kapsayacak şekilde detaylı ve çok seçenekli bir vize sistemi hayata geçirildiği de anlaşılmaktadır.

Diğer geçici vize rejimleri için E vize kategorisinin daha geniş bir mal ve hizmet yelpazesine yatırım yapacak yabancıları kapsayacak şekilde genişletilmesi; F-1 kategorisindeki öğrencilerin çalışma hayatına erişiminin düzenlenmesi; L-1 şirket içi transfer kategorisindeki yönetici ve müdür unvanlarının tanımının düzenlenmesi şeklinde değişiklikler yapılmıştır. Akademik öğrenciler için belirli kısıtlamalara tabi olarak kampüste çalışma ve belirli programlar kapsamında kampüs dışında çalışma imkânı söz konusuysa mesleki öğrenciler ise ancak öğrenimlerini tamamladıkları takdirde uygulamalı eğitime katılabilmektedirler (U.S. Citizenship and Immigration Services, 2024). Böylece yüksek nitelikli öğrencilerin işgücü piyasasına erişimi de desteklenmektedir.

Bir diğer ana kategori olan daimi işçiler için daha önce bahsedilen EB koduyla 5 ana grupta düzenlenmektedir. Bu kapsamdaki kişiler için de farklı bilgi ve belgeler talep edilebilmekte ve fen, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında ise yasal daimi ikamet sağlanan ve sağlanmayan iki usul uygulanmaktadır. EB-2 ve EB-3 gruplarında yabancı başvuru yapmakta ve ABD Çalışma Bakanlığından (Department of Labor) çalışılmak istenen bölgedeki işgücü piyasasını olumsuz etkilemeyeceğini ve aynı durumda yerli bir çalışan adayı olmadığını tespit eden onaylanmış bir kalıcı iş sertifikası almaktadır. Daha sonra Vatandaşlık ve Göç Hizmetleri Birimi'ne başvuru yapılarak vize temin edilebilmektedir. Diğer vize gruplarıyla benzeşen şekilde bu kısımda da ekonomik katkı ve işgücü piyasasına katılım belirleyicidir. EB-1 göçmen vizeleri, menşe ülkesine bakılmaksızın, hak kazanan tüm başvuru sahiplerine hemen verilme eğilimindedir. Ancak EB-2 ve EB-3 göçmen vizeleri için genellikle Çin ve Hindistan vatandaşları açısından sıra bulunmaktadır. Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında yasal daimi ikamet sağlanmayan diğer yol ise belirli ve geçici bir süre için düzenlenen bir izni kapsamaktadır (U. S. Citizenship and Immigration Services, 2024).

Girişimciler için istihdam usulü bir diğerk ana kategoriye teşkil etmektedir. Kalıcı ve geçici olarak iki usul bu kategoride de yer almaktadır. Kalıcı göçmenlik talep edenler, Eb-1A-Olağüstü Yetenek vizesi için kişilerin sahip olduğu becerileri ispatlayan kanıtları sunması gerekmektedir. Bu aşamada başarının sürekliliği, bahse konu uzmanlık alanında çalışmaya devam edileceği ve ABD’ye önemli fayda sağlanacağı gibi kıstaslar kontrol edilir. Eb-2 kategorisinde ileri derecelere sahip profesyoneller veya bilim, sanat veya iş alanlarında olağüstü yeteneğe sahip bireylere, iş teklifi ve iş sertifikası gerekliliğinden muaf şekilde, ulusal menfaat feragatnamesi sunarak ki bu ABD’ye sunulacak katkının henüz gerçekleşmediğini ama sürecin bu yönde olduğunu gösteren bir belgedir, ölkede kalmaya hak kazanmalarını sağlamaktadır. Süreklilik arz etmeyen girişimci vizeleri ABD’de kalışlarının işleri aracılığıyla önemli bir kamu yararı sağlayacağını gösteren yabancılara, işletmede belirli bir sahiplik oranı ve faaliyetlerin sürmesinde merkezi ve aktif bir rol üstlenildiğinin kanıtlanması halinde düzenlenmektedir. Start-up girişimleri için ise başvurudan önceki beş yıl içinde kurulmuş bir ABD şirketi olması, hızlı büyüme ve istihdam yaratma potansiyeli taşıması gerekmektedir. Bu aşamada firmanın mali göstergelerine ve şirketin ortaklık yapısına bakılmaktadır. Ayrıca girişimcilere yönelik; B-1 geçici vizesi ile geçici iş ziyareti yapma, belirli anlaşmalar kapsamında sağlanan haklara istinaden mevcut şirketlere yatırımcı olarak E-2 vizesi alma, öğrenciler için isteğe bağlı uygulamalı eğitim programlarına dahil olarak sonrasında kendi start-uplarını kurmak için F-1 vizesi alma imkânları mevcuttur (U.S. Citizenship and Immigration Services, 2024). Dolayısıyla girişimci vizeleri için de ekonomik katkı ve istihdam yaratmanın öncelikli olduğu, daha önce bahsedilen vize tipleriyle örtüşen yaklaşımın paylaşıldığı anlaşılabilmektedir.

Nitelik ve ekonomik katkı odaklı vizelerin yanı sıra farklı kategorilerdeki yabancılara yönelik de çalışma hayatına yönlendirici düzenlemeler mevcuttur. Daimi ikamet sahibi olarak kabul edilen, sığınma veya mülteci statüsü verilen veya işle ilgili göçmen olmayan sınıflandırmaya kabul edilenler gibi vatandaş olmayan bazı kişiler, göçmenlik statülerinin doğrudan bir sonucu olarak çalışma iznine sahip olabilmektedirler. Aynı doğrultuda daimi ikamet yani yeşil kart sahipleri de istihdam gerekliliklerine uyduğu takdirde çalışma hakkına sahiptir. Çalışma hakkında sahip bir statüye sahip yabancılar bu statülerini göstermek için, diğerk gruptaki yabancılar da çalışma hakkı edinmek için “alışma Yetki Belgesi” almaktadırlar (U. S. Citizenship and Immigration Services, 2024).

Görüldüğü üzere her farklı grup için özelleştirilmiş göç süreçlerine zemin sağlayan bir yasal altyapı mevcut olup istihdam temelli göç süreçlerinde özellikle kişilerin ABD'ye yapacağı katkıyı kanıtlaması istenmektedir. Bu durum mevcut ekonomik yapıya dâhil olarak yapı içinde başarılı olabilecek ve oluşturduğu katma değerle hem kendi hayatını idame ettirebilecek hem de ev sahibi ülkeye fayda sağlayacak bir göçmen profilinin ülkeye kabul edileceğini göstermektedir. Bu nitelikli göçmenlerin daha sonradan girişimciye dönüşmesi için uygun vize tipleri mevcut olduğu gibi girişimci olarak ülkeye ilk kez giriş yapacak göçmenler de yaratacakları istihdam ve ülkeye getirecekleri sermaye açısından ayrıca desteklenmektedir. Benzer destek yapıları göç süreçlerini yöneten kurumsal yapının incelenmesinden de görülebilmektedir.

2.1.1.2. Göç Süreçlerini ve Göçmen Girişimciliğini Destekleyen Kurumsal Yapı

ABD'de göç süreçlerini kendi görev alanları itibarıyla yürüten farklı kurumlar mevcuttur. İlk olarak göçmenlik yasalarının uygulanmasından sorumlu ana kurum ABD İç Güvenlik Bakanlığı'na bağlı Göçmenlik ve Gümrük İcraatı Bürosu (ICE)'dur. Göçün düzenlenmesi ve güvenlik boyutuyla ilgilenen kurum sınırdışı etme faaliyetlerini de yürütmektedir ve işgücü göçü bağlamında yasa dışı çalışma ve işverenlerin yasadışı göçmenleri istihdam etmesi gibi konuları takip etmektedir (U.S. Immigration and Customs Enforcement, 2024).

İşgücü göçüyle ilgili alanı düzenleyen kurumlar ise Çalışma Bakanlığı (DOL) ve Göçmenlik ve Vatandaşlık Servisi (USCIS)'dir. Çalışma Bakanlığı işgücü göçüyle ilgili politikaların tasarlanması ve uygulanması ile çalışma hayatına dair her konuda düzenleyici iş ve işlemleri yürüten kurumdur. Bakanlığa bağlı “elaws Advisors” platformu, bakanlığın küçük işletmeler ve çalışanlar için çalışma hayatı ve yükümlülüklerine dair danışmanlarla irtibata geçip bilgi alabileceği bir platform olarak faaliyet göstermektedir. Bu kapsamda çalışma hayatının her alanına dair uzman danışmanlar bulunduğu gibi H-1B vizelerine ilişkin olarak göçmenlerle doğrudan ilgili konularda da danışmanlar mevcuttur (elaws Advisors, 2024).

Göçmenlik ve Vatandaşlık Servisi ise farklı gruplardaki yabancıların ABD'ye girişleri ve ülkede kalışları sürecindeki başta vize olmak üzere iş ve işlemlerin yürütümü ve koordinasyonundan sorumludur. Göçmenlik ve Vatandaşlık Servisi'nin göçmen girişimciliği konusunda sunduğu destekleyici mekanizmalar ise şunlardır:

- Eb-5 Vize Programı: Göçmenlik ve Vatandaşlık Servisi tarafından uygulanan vize kategorisi kapsamında Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulmuş yeni bir ticari işletmeye belirli düzeyde yatırımı yapan veya nitelikli ABD çalışanları için 10 kalıcı tam zamanlı iş yaratmayı veya korumayı taahhüt eden kişilere vize düzenlenmektedir. Program kapsamındaki yatırımcılar ve aile üyelerine iki yıllık bir süre için koşullu ikamet izni verilmektedir.
- Uluslararası Girişimci Kuralı: Son 5 yılda kurulmuş, hızlı büyüme ve istihdam yaratma konusunda önemli bir potansiyele sahip bir start-up kuruluşunda önemli bir paya sahip olan, işin büyümesine ve başarısına önemli ölçüde katkı sunacak merkezi ve aktif bir role sahip olan ve girişim kapsamında gösterdiği faaliyetlerle ABD'ye katkı sağlayacak olan yabancılara vize düzenlenmektedir. Hâlihazırda B-1 veya F-1 vizesine sahip yabancılar bu programdan faydalanabilmektedirler (U.S. Citizenship and Immigration Services , 2024).

Ekonomik hayata dair faaliyet gösteren bir kurum olan ABD Küçük İşletmeler İdaresi (SBA) küçük işletme sahipleri için sunulan kredileri denetlemekte ve bunlarla ilgili işlemleri yönetmektedir. Piyasa koşullarına nazaran daha avantajlı krediler sunan kurumun hizmetlerinden göçmenlerin de faydalanabilmesi, küçük ölçekli göçmen girişimciliğini destekleyen bir mekanizma olarak görülebilir. Kurum firmaların bina ve teçhizat alımını finanse etmeye yönelik olarak 7(a) kredi programını (U.S. Small Business Administration, 2024); maddi değeri 15 milyon dolardan az olup aktif olarak kar amacı güttüğünü ispatlayan şirketler için 5,5 milyon dolara kadar olan bir krediyi içeren 504 kredi programını (U.S. Small Business Administration, 2024) ve 50 bin dolara kadar olan mikro kredi programlarını (U.S. Small Business Administration, 2024) yürütmektedir.

ABD hükümeti tarafından kurulan ve işletilen bir kurum platform olan “grants.gov” göçmenleri de kapsayacak şekilde kişilerin hibe aramalarına ve bu hibeleri kullanmalarına zemin sunmaktadır. Kamu kurumları da dâhil olmak üzere birçok donörün farklı alanlarda sundukları hibelere erişim imkânı sağlayan platform göçmen girişimciler için girişimcilere özel hibe programlarını da barındırmaktadır (grants.gov, 2024).

Mülteci Yerleştirme Ofisi, ülke içinde yeniden yerleştirilen mülteciler için mikro işletme geliştirme programı kapsamında 15 bin dolara kadar kredi sunmaktadır. Ayrıca Wilson-Fish TANF Koordinasyon Programı kapsamında ihtiyaç sahibi mülteci aileler için girişimcilik sürecinde danışmanlık ve yönlendirme desteği sunulmaktadır (Office of Refugee Resettlement, 2024). Kamu tarafında hem farklı göçmen gruplarına yönelik

alışan kurumların girişimcilik konusunda destekler sunması hem de ekonomik alana yönelik faaliyet gösteren kurumlarca girişimcilik destekleri sağlanması, ayrıca bu kurumsal yapının büyük ve gelişmiş olması göçmen girişimciliği politikalarının izlenmesi ve alanın desteklenmesi açısından önemli araçlar tahsis etmektedir.

Akademik alana gelindiğinde ise Ulusal Bilim Vakfı (National Science Foundation-NSF) ve Ulusal Sağlık Enstitüleri (National Institutes of Health-NIH) gibi kurumlar araştırmacı kökenli girişimciler için kendi alanlarında finansman destekleri sunmaktadır. Ulusal Bilim Vakfı teknoloji ve inovasyon alanlarında Amerika Tohum Fonu; fen, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında çalışma yapan doktora sonrası araştırmacılar için Yenilikçi Doktora Sonrası Girişimci Araştırma Bursu; geniş toplumsal ve ekonomik faydalar sağlayan yeni ürün ve hizmetlere yönelik çalışacak girişimci adayları için Girişimcilik Bursu (U.S. National Science Foundation, 2024) gibi programlar yürütmektedir. Aynı doğrultuda ABD Sağlık ve İnsani Hizmetler Departmanı'nın bir parçası olan Ulusal Sağlık Enstitüleri (NIH) de kendi alanında finansman ve hibe imkânları sunmaktadır (The National Institutes of Health, 2024).

Merkezi kamu kurumlarının desteklerinin yanı sıra üniversitelerin de girişimcilik ekosistemini desteklemek ve girişimci adaylarına uygun zemin sunmak için yürüttükleri programlar söz konusudur. Bunların ilki Massachusetts Teknoloji Enstitüsüne (MIT) bağlı Martin Trust Center for MIT Entrepreneurship'tir. Merkez uluslararası öğrenciler de dâhil olmak üzere girişimci adaylarına yarışmalar ve uluslararası ağlar aracılığıyla know-how aktarımı yapmakta, girişimcilerin yatırımcı bulması konusunda da onlara rehberlik etmektedir (Roberts, Murray, & Kim, 2015). Benzer şekilde Stanford Üniversitesine bağlı StartX topluluğu mezun girişimciler ve girişimci adaylarını bir araya getirmekte, girişimci adaylarına yönelik kariyer günleri, danışmanlık, burs, eğitim programları vb. sunarak onların hem girişimcilik konusunda becerilerini artırmasını sağlamakta hem de Stanford mezunu girişimcilerle bir ağ oluşturmalarına zemin sunmaktadır (StartX, 2024).

Bahsedilenler doğrultusunda göçmen girişimciliğine yönelik yasal zemin üzerinde inşa edilen kapsayıcı ve güçlü bir kurumsal yapı bulunduğu çıkarımı yapılabilir. Bunun yanı sıra üniversiteler, kamu kurumlarıyla işbirliği halindeki kamu dışı aktörler de göçmen girişimciliğini, kendi belirli alanları itibarıyla ve sahip oldukları araçlarla desteklemektedir. Böylece Kurumsal Teori'nin de işaret ettiği, göçmen girişimciliğini destekleyen yapı ortaya çıkmaktadır. Bu durum uygun piyasa koşullarında girişimcilerin

kayda değer mesafe almasını sağlayabilecek bir zemin oluşturmakta, girişimcilik süreçlerinde başvurabilecekleri ve faydalanabilecekleri kurumsal kaynakları artırmaktadır.

2.1.2. Göçmen Girişimciliğinin Başarısı ve Silikon Vadisi Örneği

Yasal ve kurumsal yapılar ABD'nin nitelikli göçmenleri hem çalışan hem de işveren olarak ülkeye kazandırmasını kolaylaştırmakta, ayrıca girişimci olmalarını desteklemektedir. Bunun sonucu olarak ABD'de birçok farklı uyruktan göçmen girişimci bulunmaktadır. ABD'de göçmenlerin kümelenerek belki de göçmen girişimciliğinin en başarılı örneğini oluşturduğu yapı ise Silikon Vadisi'dir. 1950'lerde Stanford Üniversitesi mezunlarını Kaliforniya bölgesinde tutabilmek için nitelikli mezunları hedefleyen bir yüksek teknoloji merkezi tasarlanmış ve Stanford Üniversitesi ile yerel endüstri arasında yüksek teknoloji üretimi sağlayabilmek için ağlar geliştirilmeye başlanmıştır. Sürecin başını çeken Stanford Üniversitesi Mühendislik Fakültesi dekanı Frederick Terman, yerel start-up firmalarının Stanford araştırmalarına yayınlanmadan önce erişebilmelerini sağlamış ve yerel firmalardan mühendisleri yarı zamanlı bir yüksek lisans programı olan "Honors Cooperative Program"a katılmaya davet etmiştir (Huffman & Quigley, 2002).

1950'ler ve 1960'lar boyunca bölgedeki firma sayısı artarken özellikle soğuk savaş ortamı askeri harcamaları canlandırarak bölgenin büyümesini desteklemiştir. Ancak bölgeye ismini de veren ve bölgenin karakterini temsil eden sektör yarı iletken sektörüdür. Bu doğrultuda Berkeley Kaliforniya Üniversitesi, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Silikon Vadisi firmaları için önemli bir araştırma ve yetenek kaynağı haline gelmiştir. 1950'lerde küçük olmasına rağmen Berkeley'in mühendislik programı hızla büyümüş ve 1970'lerin ortalarında neredeyse Stanford kadar mühendis yetiştirmiştir. Stanford ve Berkeley Üniversitelerinin yanı sıra diğer Kaliforniya üniversiteleri de Silikon Vadisi'ndeki firmalarla bağlantılar kurmaya devam etmişlerdir. Bu bağlantılar kampüs içi sunumlar ve iş görüşmeleri gibi resmi biçimlerde olabildiği kadar sosyal etkinliklerde kurulan bağlantılar gibi gayri resmi biçimlerde de ortaya çıkmıştır. Bu sayede Kurumsal Teori'nin ifade ettiği gayriresmi kurumlar bölge içinde oluşmuş ve girişimciliği destekleyecek bir çerçeve teşkil etmişlerdir.

Silikon Vadisi'nde öne çıkan Birleşik Krallık, Japonya, Kanada, Çin ve Hint uyrukluların yanı sıra diğer göçmenler için de girişimcilik konusunda ortak olgulardan bahsedilebilir (Wadhwa, Saxenian, & Siciliano, 2012 : 26). Örneğin Koreliler de 1965

Göçmenlik Yasası sonrası ABD'ye göç etmeye başlamış 2010 yılına gelindiğinde ABD'deki en büyük beşinci Asyalı etnik grubu oluşturmuştur. Koreliler de Çin ve Hintliler gibi girişimciliğe yönelmiş bakım hizmetleri, perakende ve yüksek teknoloji sektörleri gibi farklı alanlarda işletmeler kurmuşlardır (Lee & Lee, 2019 : 69).

Kauffman Vakfı tarafından yapılan bir araştırmaya göre, göçmenlerin girişimci olma olasılığı ABD doğumlu vatandaşlara kıyasla neredeyse iki kat daha fazladır (Kaufmann Foundation, 2017). ABD'de değeri 1 milyar dolar veya üzerinde olan tüm girişimlerin yüzde 51'inin kurucusu en az bir göçmendir (Anderson, 2016). En güncel örnekler arasında Instagram, Uber, Slack, SpaceX ve Palantir Technologies yer almaktadır (Lee & Lee, 2019). Benzer şekilde Wadhwa, Saxenian ve Siciliano da (Wadhwa, Saxenian, & Siciliano, 2012) 1995'ten 2005'e kadar göçmenlerin Silikon Vadisi'ndeki girişimlerin yüzde 52,4'ünde ve ülke genelindeki girişimlerin yüzde 25,3'ünde kurucu ekipte yer aldığını ancak, daha sonra yapılan bir çalışmada, göçmen girişimciliğinin azaldığını belirlemişlerdir. 2006 ve 2012 yılları arasında, ülke çapındaki teknoloji ve mühendislik firmalarının yalnızca 24,3'ünün en az bir yabancı kökenli kurucusu varken, Silikon Vadisi'nde bu oran yüzde 43,9'a düşmüştür. Bu durum, 1980'ler ve 1990'larda yaşanan göçmen girişimciliğindeki hızlı büyüme döneminin sona ermesi, genel ekonomik koşulların değişmesi ve özellikle yazılım ve mühendislik gibi alanların göçmen girişimciler için daha az cazip hale gelmesiyle açıklanabilir. (Wadhwa, Saxenian, & Siciliano, 2012).

Göçmenler için sahip olunan etnik ağlar kişilerin bilgiye erişim, istihdama ulaşım, sermaye temini gibi konularda elini güçlendirmektedir. Özellikle göçmenlerin formel kanallardan yeterli kuruluş sermayesine ulaşmasının güçleştiği durumlardan etnik ağlar önemli bir maddi destek sağlamaktadır. Zira birçok yeni girişim melek yatırımcılardan başlangıç sermayesi temin etmektedir ve melek yatırımcılar genellikle akraba ve arkadaşlarına sermaye sağlamaktadırlar. Öyle ki Silikon Vadisi için bile, yüksek vasıflı göçmenlerin sermaye edinmesi zor olabilmektedir. Göçmenlerin %47'si, yatırımcılara erişimi finansman elde etmedeki birincil zorluk kaynağı olarak gösterirken, bu oran yerli doğumlu işletme sahiplerinde %39'dur (Saxenian, Motoyama, & Quan, 2002). Ayrıca göçmenler işgücü piyasasında başarılı olamadıysa daha az sermayeye sahip şekilde girişimcilik sürecine başlamaktadırlar. Bunun yanında kişisel anlamda girişimcilik becerilerinin de göçmenlerin girişimciliğinde belirleyici olabildiğini ifade eden çalışmalar mevcutsa da çevresel koşulların zorlaması, bağımlı çalışmanın oluşturduğu dezavantajların telafisi gibi unsurlar göçmenlerin girişimciliğe yönelmelerini açıklamada

daha anlamlı olabilmektedir (Karadal, Shneikat, Abubakar, & Bhatti, 2020). Bahse konu bulgular beşeri ve sosyal sermayenin göçmen girişimciliği için önemini vurgulayan Sosyal Sermaye Teorisi'nin ve sermaye, makine, hammadde ve işgücü teminlerinde avantaj sağlayan ağlara ilişkin Ağ Kuramı'nın savlarıyla da örtüşmektedir.

Bahsedilenlere ek olarak etnik dayanışma ağları, bölgede istihdam edilme ve girişimci olma açısından destekleyicidir. Çinli ve Hintli mühendisler, Sun Microsystems, Cirrus Logic, Vitelic, Gateway Design, Solectron ve Network Peripherals gibi bölgenin en başarılı teknoloji şirketlerinden bazılarının yanı sıra bölgenin yoğun endüstriyel altyapısını oluşturan daha az tanınan yüzlerce firma kurmuştur (Saxenian & Edulbheham, 2002 : 33). Bu kişiler genellikle yüksek vasıflı mühendislerdir. Silikon Vadisi'nde 1980'den 1996'ya kadar kurulan 7769 yüksek teknoloji firmasının 1350'si (yüzde 17) Çinli yöneticiler ve 436'sı (yüzde 6) Hintliler tarafından yönetilmiştir. Dahası, bu oran göçmen girişimciliğinin ölçeğini oldukça düşük göstermektedir çünkü Çinliler veya Hintliler tarafından kurulan ancak Çinli veya Hintli olmayan bir CEO'ya sahip olan firmalar dâhil edilmemiştir (Saxenian & Edulbheham, 2002 : 40). Diğer yandan Çinliler dil becerileri açısından dezavantajlı olduklarından donanım odaklı sektörlerle yoğunlaşmış, Hintliler ise İngilizce dil becerileri sayesinde yazılım alanına yönelmişlerdir. 1996 yılında Çinliler ve Hintliler tarafından işletilen firmalar Silikon Vadisi'nde 5 milyar dolarlık satış ve 46.290 kişilik istihdam yaratmıştır (Saxenian & Edulbheham, 2002 : 40).

Uluslararası girişimcilik süreçleri de göçmenlerin hem yerleşik oldukları hem de vatandaşı oldukları ülkelerde onlar için imkânlar sunmaktadır. Ülkeler arası ticari ağlar geliştirmeyi kolaylaştırmakta, girişimin hedef kitlesini artırmakta, riski azaltmaktadır. Ayrıca etnik dayanışma ağları yerleşik olunan ülkede kişiye avantaj sağlamakta; vatandaşı olunan ülkeye de teknoloji ve gelir transferi sağlandığı için resmi destekler bulunabilmektedir (Saxenian & Edulbheham, 2002).

Ayrıca devletler ABD'deki kendi vatandaşları olan göçmenleri, girişimcilik yolunda desteklemektedirler. Bunlardan biri olan The Indus Entrepreneur (TIE) 1992 yılında Silikon Vadisi'nde Güney Asyalı göçmenlere mentorluk sağlayarak girişimci olma konusunda teşvik etmek için kurulmuştur. TIE aylık toplantılar, yıllık konferanslar ve ağ kurma faaliyetleri ile bu çalışmaları yürütmektedir. Ayrıca Hindistan'da yüksek teknoloji sektörlerinin geliştirilmesini teşvik etmeye çalışmaktadır. Benzer şekilde Tayvan ve Körfez Bölgesi arasındaki iş birliği ve uzun vadeli yatırımları teşvik etmek

amacıyla Monte Jade Bilim ve Teknoloji Derneği 1990 yılında Silikon Vadisi'nde kurulmuştur. Dernek yıllık toplantılar, aylık konuk toplantıları, seminerler, sosyal etkinlikler ve ödül törenleri aracılığıyla profesyoneller ve şirketler için araştırma, yatırım ve iş alanlarında deneyim paylaşımı yapabilecekleri sosyal ve teknik fırsatlar yaratmayı hedeflemektedir. Bunun yanında Tayvanlı mühendisler Tayvan'a dönmeleriyle birlikte Silikon Vadisi ve Tayvan'daki teknoloji toplulukları arasında bir köprü rolü oynamaya başlamışlardır. Aynı doğrultuda Çin hükümeti de 1970'lerin sonlarından bu yana yabancı sermaye yatırımlarını çekmek, ortak girişimleri ve ekonomik işbirliğini kolaylaştırmak ve bilimsel, teknolojik ve akademik alışverişi ilerletmek için altyapı inşa etmek gibi devlet destekli faaliyetler yürütmüştür (Zhou & Liu, 2017 ; Saxenian & Edulbehram, 2002).

Silikon Vadisi örneğinden de görüldüğü üzere ABD'de serbest piyasa koşullarının baskın olduğu bir yapı söz konusudur. Fırsat-Zorunluluk perspektifinden bakmak gerekirse serbest piyasa koşulları içerisinde mülteciler dışındaki göçmen gruplarının sosyal yardıma erişimlerinin kısıtlı olması onları hayatlarını idame ettirmek için işgücü piyasasına dâhil olmaya itmektedir. Bu aşamada ise zorlu çalışma koşulları bir nebze yıldırıcı etki göstermekte fakat diğer yandan girişimcilik için itici bir güç oluşturmaktadır.

Makro düzeyde ise yabancı girişimcilerin ülkeye katkılarını en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan, vizeler, destek programları, eğitim ve araştırma işbirlikleri, ağlar ve mentorluk programları, vergi teşvikleri ve finansman seçenekleri gibi geniş bir yelpaze ile desteklenen kamusal mekanizmalar ve yasal düzenlemeler, göçmen girişimcilerin ABD'de başarılı işletmeler kurarak ekonomik büyümeye ve istihdam yaratmaya katkıda bulunmasını sağlamaktadır. Diğer yandan göçmen girişimcilerin ülkeye girişlerini ve ülkede kalışlarını teşvik eden bir vize rejimi mevcutsa da ülkede bulunan girişimci adaylarının faydalandığı en yaygın yapı etnik dayanışma ağları ve bunların çevresinde gelişen yapılardır. Silikon Vadisi'nde dahi bu yapıların belirleyici olduğu ve belirli etnik grupların belirli teknolojilerde yoğunlaştığı tespit edilebilmektedir. Bunun yanında dâhil olunabilecek başarılı bir girişimcilik ekosisteminin bulunmasının önemi de yadsınamaz. Ayrıca iş yapış kolaylığı endeksi (Doing Business 2020, 2020) ve girişimcilik endeksinde (Global Entrepreneurship Monitor 2023/2024, 2023) de görüldüğü üzere iş yapış kolaylığı ve girişimcilik açısından hükümet tarafından uygun yasal zeminin sunulması, yabancıların yerlilerden farklı kısıtlara tabi olmaması, göçmen olmaları nedeniyle sosyal anlamda dışlanmaya maruz kalmamaları ve göçmen girişimcilerin ülkedeki büyük firmaların arkasında yatan başarı hikâyelerine sahip olmaları gibi hususlar da

girişimciliğin gelişimi için uygun bir zemin sunmaktadır. Böylece hem mikro düzeyde göçmenleri girişimci olmaya teşvik eden veya iten bir yapı mevcutken makro düzeyde de hem kurumsal hem yasal hem de piyasa yapılarıyla girişimcilik için uygun bir zemin bulunmaktadır.

G rejimleri ve göçmen girişimciliği açısından Avrupa rnekleri, ABD’deki serbest piyasa dinamiklerinin belirleyici olduğu ortamda şekillenen göçmen girişimciliğinden farklılaşmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak Almanya rneği incelenecektir.

2.2. ALMANYA’DA GÖÇMEN GİRİşİMCİLİğİ

Almanya, Sainsbury’e göre dışlayıcı bir g rejimiyle mall muhafazakâr bir refah rejimi ülkesidir. Buna göre kişilerin çalışma performansı sigorta programlarını etkilemekte ve sundukları katkılar sistemden sağlanan karşılıklara erişimde belirleyici olmaktadır. Öyle ki işsizlik ödenekleri sosyal yardımlardan daha yüksek ve süre sınırı olmaksızın uygulanabilmektedir (Sainsbury, 2006).

Almanya’nın g rejimini anlamak için g deneyimine bakmak yerinde olacaktır. Almanya İkinci Dünya Savaşı sonrası sığınmacıların günü, sonrasında işçi güçlerini ve ardından da işçilerin ailelerini içeren aile birleşimi temalı gleri deneyimlemiştir. 1990’larda etnik kökene dayalı vatandaşlık rejimi ve farklı uluslardan gelen göçmenlerin vatandaşlığa kabulüne karşı olan direnç, yoğun bir göçe maruz kalsa da Almanya’nın bir g ülkesi olmadığı argümanlarına eşlik etmekteydi. Sadece etnik olarak Alman olan göçmenler Almanya’ya vardıklarında vatandaşlık talebinde bulunabilmekte, diğer etnik gruplar ise on yıllık kesintisiz ikamet n koşulunu sağlamak zorunda kalmaktaydılar. Ayrıca kural olarak ifte vatandaşlığa izin verilmezken Alman etnisitesine dâhil olanlara bu kural uygulanmamaktaydı. Göçmenleri etnisitesine göre ayırt eden bu yaklaşım sadece vatandaşlığa geçiş rejimini belirlememiş aynı zamanda göçmenlerin sosyal haklarını da etkilemiştir. Sosyal sigortalara erişimin anahtarı iřęc piyasasına katılım olmuş, bu sağlandığı takdirde yabancı işçiler tıbbi yardım ve hastalık tazminatı sağlayan sağlık sigortası, yaşlılık aylıkları ve maluliyet ödenekleri, işsizlik sigortası ve ocuk ödeneklerinin kapsamına dâhil olabilmiflerdir. Ayrıca emekli aylıkları, yabancı Almanya’da bulunmasa dahi; ocuk yardımları ise yabancının çocuğu yurtdışında bulunsa dahi denebilmekteydi. Fakat bu haklardan yararlanmak için yabancı işçiler yüksek sigorta primleri ödemeye razı olmuşlardır. Diğer yandan uzun süre sosyal

yardımlardan yararlanmak, bir yıl içinde iş bulamamak, yabancıya işgücü piyasasında ihtiyaç olmadığı şeklinde yorumlanarak oturum izninin uzatılmasına da engel teşkil edebilmiş, yabancının sınır dışı edilmesi veya vatandaşlığa giden yolunun kapanmasına yol açabilmiştir (Diehl & Blohm, 2003). Yardıma muhtaç olmamak ve beş yıllık prim kaydı oturum izni için aranan kanıtlar olmuş, kadınlar için çocuk bakım süreleri dahi bu süreçte dezavantaj oluşturmuştur. Göç rejiminin çalışma ile bu kuvvetli bağlantısı aile üyelerine dair hakları da belirlemiş, erkek göçmene bağlı olarak ülkeye gelen kadın eşe dört yıl çalışma hakkı tanınmamış, bu süre ancak 2000 yılında iki yıla indirilmiştir (Morris, 2002). Aynı doğrultuda 1990 yılına kadar erkek göçmen işçinin gelirinin haneye yeterliliğini kanıtlaması istenmiş, ancak 1990 tarihli Yabancılar Kanunu ile eşler ve çocuklara bireysel ikamet hakları tahsis edilmiştir.

Sosyal yardım sistemi göçmenler için belirtilen şekilde düzenlenmiştir ama farklı göçmen tiplerine göre farklılaşan uygulamalar da söz konusudur. Sığınmacılar için çalışma haklarına göre sigorta yardımlarına erişimleri değişkenlik göstermiş, “Duldung” yani geri gönderilemeyenler ile insani kalış statüsü sahipleri de benzer şekilde düşük güvenceli durumda tutulmuşlardır. Mülteciler, çalışma hakları açısından Almanlar ve AB vatandaşları ile aynı düzeye getirilmiş, daimi yerleşimci kabul edildikleri için istihdam hakkı ve sigorta primlerinden muaf olarak işsizlik ve maluliyet yardımlarına erişim hakkı sağlanmıştır (Sainsbury, 2006).

1990’lardan sonra ise refah kesintileri belirginleşmeye başlamıştır. İmtiyazlı statüye sahip Alman etnisitesine mensup göçmenler için emekli maaşlarında kısıntıya gidilmiş, mesleki nitelikler gibi konulardaki ayrıcalıkları kaldırılmıştır. Aynı şekilde 1993 tarihli Sığınmacılara Yardım Kanunu ile sığınmacıların aynı yardım alma hakkı ilk seneye kısıtlanmış, güvenli üçüncü ülkelerden gelen sığınmacıların başvuruları reddedilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler göçmenlerin ülkeye girişlerini kısıtlama ve girişlerde de sağlanan sosyal hakları azaltarak maliyeti düşürme amacı taşımaktadır (Sainsbury, 2006).

Sonrasında ise 2000’li yıllarda göçmen grupları arasındaki haklardan faydalanma açısından mevcut olan bariz farklar asgariye indirilmeye çalışılmış, 1999 tarihli Vatandaşlık Kanunu ile Alman olmayan göçmenlerin Almanya’da doğan çocuklarına Alman vatandaşlığı kazanmaları için imkân sunulmuştur. Bunun yanında etnik Alman göçmenlerin ayrıcalıklı konumu aşamalı olarak ortadan kaldırılmıştır.

2.2.1. Göçmenlerin İşgücü Piyasalarındaki Durumları

2.2.1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Göçmenlerin İşgücü Piyasasında Konumlanışı

Almanya'nın işgücü göçüne dair politikaları İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlatılarak incelenebilir. Başta Yahudiler olmak üzere tüm yabancılara karşı ırkçı politikaların hâkim olduğu savaş döneminden sonra Almanya ikiye ayrılmış, Batı Almanya'daki ekonomik gelişme kitlesel göçmen işgücü alımları sayesinde olmuştur. Bu dönemde kadınlar işgücü piyasası için bir seçenek olarak görülmemekte ve erkeklerden oluşan bir işgücü tercih edilmekteydi. 1950 ve 60'lı yıllarda yabancı işgücü alımı hızlanmıştır. Kısa süreli, bir ya da iki yıllık sözleşmelere dayalı şekilde göçmen işgücü ülkeye alınmaktaydı. Yabancı işgücü tehlikeli ve ağır işlerde çalışmakta, bu sayede yerli işgücü ise daha üst seviye işlere kayabilmekteydi. 1973'te işgücü alımı durdurulana kadar ve sonrasında dahi Almanya, yabancı işgücünü geçici olarak görmekte ve ihtiyaç bittiğinde geri dönmelerini beklemekteydi. 1973'te Petrol Krizi'nden sonra, göçmenlerin ve ailelerinin geri dönüşünü kolaylaştıracak programlar uygulanmıştır. Benzer şekilde Doğu Almanya da 1985 yılına kadar toplam 95.400 yabancı işçiyi ülkeye getirmiş ve bunların ülkelerine dönüşü için özel politikalar izlemiştir (Hillmann, 2021).

Savaş sonrasında başlayarak uzunca bir süre Doğu ve Batı Almanya'da göçmen işçiler kasıtlı olarak bağımlı çalışan olarak konumlandırılmış ve girişimciliğin önü kapatılmıştır. 1965 tarihli Yabancılar Kanunu ile Avrupa Birliği (AB) üyesi olmayan ülkelerden gelen göçmen işçiler için sınırlı bir ikamet izni, serbest çalışma yasağı ile birleştirilmiştir. AB vatandaşları ise bu kısıtlamalardan muaf tutulmuştur. Ancak yabancı işgücünde rotasyon yapılmadığı ve kişilerin kalış süresi uzadığında, göçmen işçiler süreli ikamet veya sınırsız ikamet izni alabilmiş, bu sayede serbest çalışma kısıtından kurtulabilmiştir. Diğer yandan 1980 ve 90'larda AB vatandaşı olan, İtalya ve Yunanistan başta olmak üzere çoğunlukla güney Avrupa ülkelerinin vatandaşları iş kurma amacıyla Almanya'ya göç etmiştir (Kontos, 2003). Bu süreç AB vatandaşı olmayan yabancılar için İkinci Dünya Savaşı'ndan 1990'lara kadar olan sürecin belirli sürelerde katı bir bağımlı çalışma kurgusu üzerinde planlandığını ve çoğunlukla uygulandığını göstermektedir.

Soğuk Savaş'ın bitimi ve Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birleşmesiyle işgücü piyasası politikalarında değişim ortaya çıkmıştır. Özellikle batı bölgelerinde göçmenlerin kendi girişimlerini kurmaları yaygınlaşmıştır. Fakat yine de 90'lar boyunca göçmen girişimciliğine karşı bürokratik engeller varlığını devam ettirmiştir. Birçok sektörde şeffaf olmayan düzenlemeler göçmenlerin iş kurmasını zorlaştırmıştır.

Kuaförlük, terziilik gibi mesleklerde gereksinim duyulan diploma veya mesleki belgeler konusunda ise istisnai durumlarda göçmenlerin belgeleri kabul edilmiş ve denkliğe ilişkin şartlar da belirsiz kalmıştır (Hillmann, 2021). Ancak iş kuran çok sayıda göçmenin artık göz ardı edilememesi sonucunda 2000 yılında kurulan ilk Göç ve Entegrasyon Komisyonu ile Almanya artık bir göç ülkesi olduğunu siyasi düzeyde kabul etmiştir. Bu tarihten günümüze dek olan süreçte göçmen girişimciliği açısından değişimler meydana gelmeye başlamıştır.

2.2.1.2. Göçmenlerin Girişimciliğine Dair Güncel Durum ve Zorluklar

Son yıllara dek Almanya düşük serbest meslek ve girişimcilik seviyelerine sahip olagelmıştır. Aynı şekilde Almanya diğer ülkelere kıyasla en düşük erken aşama girişimcilik faaliyet oranına sahip ülkelerden biridir ve bu durum göçmen girişimciliğinin büyümesini engelleyebilmektedir (von Bloh, Mandakovic, Apablaza, Amoros, & Sternberg, 2019 : 4). Öyle ki Almanya, Küresel Girişimcilik Raporu 2023/2024'e göre erken aşama girişimcilik açısından 46 ülke içinde 37'nci sırada, kurulu işletme sahipliği açısından ise 41'inci sıradadır (GEM, 2023).

Girişimcilik ve göçmen girişimciliğinin yaygın olmamasının bazı ana nedenleri söz konusudur. Öncelikle girişimcilik genel olarak itibarlı bir meslek olmayıp girişimcilerin sosyal statüsü düşüktür (von Bloh, Mandakovic, Apablaza, Amoros, & Sternberg, 2019 : 4). Bu yüzden kişiler girişimci olma konusunda yeterli motivasyonu göstermemektedirler. Bir diğer sebep Almanya'nın tarihsel olarak düşük işsizlik ve ücretli çalışmaya dayalı refah rejimidir. Almanya'daki işgücü piyasası politikaları ücretli istihdam yaratılması ve bunun korunmasına odaklanmış, özellikle göçmenlerin de dahil edilebileceği kırılgan gruplar içinse ücretli çalışmayı entegrasyon açısından vurgulamıştır. Zira serbest meslek sahibi olmanın fırsat maliyeti, bağımlı çalışmaya nazaran daha yüksektir. Kişilerin işgücü piyasasında iyi şartlara sahip işler bulabilmesinin kolay olması, iş bulamadığı için girişimci olmaya yönelme yani Fırsat Zorunluluk Teorisi perspektifinden ifade etmek gerekirse zorunlu girişimcilik oranını azaltmaktadır. 2015-19 döneminde, AB genelinde %18,8 olan girişimci oranına kıyasla, Almanya'da girişimcilerin %16'sı zorunluluktan dolayı iş kurmuştur (OECD, 2020). Bir başka sebep başarısızlık korkusudur. Zira bir şirket başarısız olduğunda borçların silinmesine ve başarısız olan girişimcinin yeniden girişimci olabilmesine dair kısıtlayıcı düzenlemeler söz konusudur (Sonntag & Dorsch, 2013).

Girişimci olmanın göçmenler açısından sosyal zorlukları da mevcuttur. Göçmen girişimciliğine dair ilk örnekler, Türk göçmenlerin oluşturduğu toplulukta da görülebileceği üzere belirli alanlarda ortaya çıkmış ve etnik ihtiyaçları karşılamaya yönelik kurulmuşlardır. Fakat bu durum göçmen girişimciliğinin kaçınılmaz olarak etnik alanda sıkıştığı ve sıkışacağına dair bir algı oluşturmuş, toplum nazarında “standart altı” girişimcilik olarak simgelenmiştir. Bu yüzden sonraki kuşak göçmenler özellikle etnik işlerle ilişkilendirilmeyecek sektörlerde girişimcilik yapma eğilimindedirler (Sonntag & Dorsch, 2013).

Yasal ve kurumsal düzenlemelerden kaynaklı zorluklar da söz konusudur. Bunun bir örneği AB üyesi olmayan ülkelerden gelen göçmenlere yönelik zorlayıcı prosedürlerdir. Bu gruptaki göçmenler Almanya’da ancak belirli bir yatırımla işletme kurmaları halinde oturma izni alabilmektedirler. Üç yıllık bir oturma izni girişimci göçmene düzenlenmekte ve bu sürenin sonunda hayatını idame ettirebilmekteyse daimi ikamet izninin yolu açılmaktadır. Ek olarak oturma izni başvurusunun olumsuz sonuçlanması halinde idari itiraz süreçleri maliyetli olabilmektedir (de Lange, 2018). Bu durum da Kurumsal Teori bağlamında kişiler için girişimciliği engelleyen bir yapıya işaret etmektedir.

Ayrıca göçmenlerin belirli meslekler üzerinden girişimci olabilmeleri için niteliklerinin tanınabilmesi gerekmektedir ki Almanya’da eğitim alınmadıysa bunun da oldukça zor olduğu belirtilmektedir (Sonntag & Dorsch, 2013). Bir başka ve belki de en önemli nedenlerden biri ise mali kaynaklara erişimde yaşanan zorluklar ve kısıtlardır (Satırakoglou, Boutsıouki, & Sarri, 2022 : 55). Benzer şekilde Alman risk sermayesi piyasası, hem uluslararası kıyaslamada hem de Almanya’nın ekonomik gücüne oranla nispeten küçük olduğu için ilk aşama yatırımcıların sermaye temini de güçleşmektedir.

Bahse konu zorluklar göçmen girişimciliğinin Almanya’da nispeten düşük ya da zayıf olmasını açıklamaktadır. Fakat bu tarihsel zayıflık, günümüzde göçmen girişimciliğinin yaratabileceği potansiyel katma değer düşünüldüğünde aşılacak durumunda kalmıştır. Buna yönelik olarak ise yasal ve kurumsal yapı ile politikalar değişim geçirmiştir.

2.2.2. Göçmen Girişimciliğine Yönelik Faaliyet Gösteren Kurumlar ve Politikalar

2000’li yıllara kadar Avrupa’nın genelinde göçmenlerin ücretli istihdamı ana öncelik teşkil etmekteyken bu tarihten sonra göçmenlerin girişimciliğe yönlendirilmeleri

gündeme alınmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda muhtelif politikalar, girişimler, eylemler geliştirilmiş, kılavuz ilkeler belirlenmiştir. Almanya’da da ancak bir göç ülkesi olma durumu kabul edildikten sonra göçmen girişimciliğine yönelik dağınık ama bu alanı desteklemeyi arzulayan, projelerle beslenen politikalar uygulanmaya başlamıştır. Zira göçmenler yerli nüfusa oranla girişimci olmaya daha meyillilerdir (Brixy, Sternberg, & Vordenwülbecke, 2013). Aynı zamanda göçmenlerin entegrasyonuna katkısının yanı sıra girişimlerin yeni istihdam yaratma potansiyeli, ekonomi üzerinde oluşturacakları olumlu etki vb. hususlar göz önünde bulundurulduğunda göçmen girişimciliğinin Almanya ekonomisinin canlandırılması için önemli bir araç rolünü göreceği düşünülebilir. Fakat yine de göçmen girişimciliğine yönelik politikaların genişlemesi ve yaygınlaşması uzun bir süre almıştır.

Bu doğrultuda hem merkezi hükümet düzeyi hem eyalet düzeyi hem de yerel düzeyde, kamu ve kamu dışı birçok aktörün katılımıyla göçmen girişimciliğine yönelik politika ve projeler uygulamaya konmuştur. Fakat bunlara geçmeden önce ana çerçeveyi anlama açısından Almanya’da göç yönetiminin temel aktörlerine ve göçmen girişimciliğinin önünün açılması sürecinde belirleyici olan yasal düzenlemelere değinmek yerinde olacaktır.

2.2.2.1. Göç Yönetiminin Temel Aktörleri ve Göçmen Girişimciliği Bağlamında Yasal Çerçeve

Almanya’da göç yönetimi kapsamında sorumlu ve yetkili kurumlar merkezi hükümet birimleri ve bakanlıklardan oluşmakta olup ana çerçeveyi oluşturan politikaları bu kurumlar çizmekte ve uygulamaktadır. Eyalet düzeyi ve yerel düzeyde sorumlu birimlerin rolü ise daha tamamlayıcı görevleri üstlenme noktasındadır. Merkezi kurumlar ve görevleri ise şöyledir:

- Dışişleri Bakanlığı (Auswärtiges Amt-AA): Yabancıların pasaport ve vize işlemlerinden sorumlu kurumdur. 90 güne kadar olan Schengen vizeleri ile 90 günü aşan uzun süreli kalış vizelerini düzenlemektedir. Uzun süreli kalış vizesi başvurusunu değerlendirirken yabancının ikamet edeceği yerin göç idaresinden görüş almakta, duruma göre Federal İstihdam Ajansı gibi diğer kamu kurumlarının görüşüne de başvurabilmektedirler. Çalışma hakkı veren vizeler ise genellikle göçmenlik makamlarının onayını gerektirmez (Auswärtiges Amt, 2024).

- Federal İçişleri ve Toplum Bakanlığı (Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat-BMI): Bakanlık göç, entegrasyon ve mülteci konularında; sığınma ve ikamet hukukunun uygulanmasından; sığınma ve göç konularının Avrupa Birliği uygulamalarıyla uyumundan; yabancıların, kabul edilmeyen sığınmacıların ve düzensiz göçmenlerin ülkelerine geri gönderilmesini içeren dönüş politikalarından; vatandaşlık ve vatandaşlığa geçiş konularından sorumludur (Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat, 2024).
- Göç ve Mülteciler Federal Ofisi (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge-BAMF): Federal İçişleri Bakanlığına bağlı Göç ve Mülteciler Federal Ofisi, yabancılar, göç ve mülteciler konusunda yetkili esas kurumdur. Ofis, iltica ve Dublin usulünün uygulanması; göçmen ve mültecilerin entegrasyon ve sosyal uyumları; göç ve entegrasyon alanında araştırma yapılması; göç için yeterlilik merkezi; göçmen ve mültecilerin yeniden yerleşim ve yer değiştirme ile gönüllü geri dönüşlerine ilişkin işlemler; Avrupa Göç Ağı (EMN) ile ilgili işlemler hakkında yetkili ve sorumludur (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, 2024).
- Federal Polis (Bundespolizei-BPol): Federal İçişleri Bakanlığına bağlı Federal Polis sınır kontrolleri ile geri gönderme uygulamalarında federal devletlere destek verilmesi konularında sorumludur (Bundespolizei, 2024).
- Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı (Bundesministerium für Arbeit und Soziales-BMAS): Bakanlık göçmen, sığınmacılar ve yabancılar konusunda söz konusu grupların işgücü piyasasına erişimi ile işgücü piyasasına entegrasyonu açısından yetkili ve sorumludur (Bundesministerium für Arbeit und Soziales, 2024).
- Federal İstihdam Ajansı ve Yerel İstihdam Büroları (Bundesagentur für Arbeit-BA): Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığına bağlı Federal İstihdam Ajansı, göçmen, sığınmacılar ve yabancıların işgücü piyasasına erişimleri konusunda yetkili kurumdur. Yabancılar düzenlenecek çalışma amaçlı ikamet izinlerinde görüş vermek, işgücü piyasası testi yaparak çalışmayı talep eden kişilere piyasada ihtiyaç olup olmadığını belirlemek yabancılarla ilgili yaptığı görevlerdir. Ayrıca açık iş ilanlarını almak ve iş arayanları bu ilanlarla eşleştirmek kurumun ana görevlerindendir (Bundesagentur für Arbeit, 2024).

Bahsedilen kurumlar makro politikaları belirleme ve uygulama konusunda yetkilidir. Tabi bu yetki yasal çerçevelerle belirlenmiştir. Göçmen girişimciliğine yönelik engelleyici politikalardan dönüşün yasal düzenlemelere yansımaları ise temelde bazı

düzenlemelerde belirginleşmektedir. İlk olarak 1986 yılında İşi Teşvik Kanunu'nun 55a paragrafı kapsamında kendi işini kuran işsizler için yeni bir işgücü piyasası aracı olarak "Köprüleme Ödeneği" uygulamaya konmuştur. Bu program kapsamında işsizlik parası ve girişimcinin sosyal sigorta maliyeti iş kuran girişimciye ödenmeye başlanmıştır. Bu düzenleme özellikle girişimciliğin ilk aşamasında ortaya çıkan maliyetleri hafifletmesi açısından kayda değer bir destektir (Kontos, 2003).

Bir başka düzenleme 2008 yılında yürürlüğe giren Küçük İşletmeler Kanunu'dur. Bununla beraber hem AB düzeyinde hem de üye devler düzeyinde ana ilkeler belirlenmiş, Küçük İşletmeler için Avrupa Şartı ve modern KOBİ politikası üzerine inşa edilen yeni bir politika çerçevesi oluşturulmuştur. Bu kanunla üye devletler girişimci olmak isteyen göçmenler için daha spesifik önlemler almakla yükümlü kılınmış, onlara yönelik mentorluk ve destek sağlayan eylemleri uygulamaya koymuşlardır (Satırakoglou, Boutsiouki, & Sarri, 2022).

Girişimciliğe yönelik destek mekanizmalarının yanı sıra onun önündeki engellerin kaldırılması da girişimcilik politikalarının başarısını etkileyecektir. Bu bağlamda bir diğer önemli gelişme daha önceden de bahsedilen niteliklerin tanınmasına ilişkin zorlukları ortadan kaldırmaya yöneliktir. Buna istinaden 2012 yılında Yeterliliklerin Tanınması Kanunu yürürlüğe konulmuş ve göçmenlerin yurt dışında edindikleri yeterliliklerin Alman yeterliliklerine eşdeğer olarak tanınması imkânı ortaya çıkmıştır. Bu sayede göçmenler, iş kurmak için niteliklerinin tanınması ön koşulunu taşıyan asıl mesleklerinde çalışabilecek hale gelmişlerdir (Satırakoglou, Boutsiouki, & Sarri, 2022).

Son düzenleme ise 2020'de yürürlüğe giren Nitelikli Göç Kanunu'dur. Bu kanun ile AB üyesi olmayan ülkelerden gelen, özellikle mesleki eğitim almış nitelikli profesyonellerin çalışmalarını kolaylaştırmış, onlara yönelik olarak uygulanan ön kontrolleri kaldırmıştır (OECD, 2020). Bu ise nitelikli profesyonellerin Almanya'ya gelişlerinin akabinde kendi mesleklerinde girişimci olarak faaliyet göstermesinin de yolunu açmıştır. Bu düzenleme bir yandan da nitelikli insan kaynağı alanındaki rekabette Almanya'nın elini güçlendiren bir araç işlevi görmektedir.

Söz konusu yasal düzenlemeler başta kamu kurumları olmak üzere farklı düzeylerde kamu dışı aktörlerin de katılımıyla göç alanında birçok proje ve uygulamanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Zira bu güçlü kurumsal yapı tarihsel olarak bağımlı çalışmaya dayalı refah rejiminin uygulanagelmesinde başrolde olsa da günümüz için

değişen konjonktür doğrultusunda yeni politikalar belirleme ve uygulama yetkinliğine de sahiptir. Bu sayede göçmen girişimciliğine yönelik yeni politikalara da hızla adapte olunmuş ve bu alanda birçok farklı kurumca çalışmalar yürütülmüştür.

2.2.2.2. Göçmen Girişimciliği Alanında Faaliyet Gösteren Kurumlar ve Yürütülen Politikalar

Göçmen girişimciliği konusunda faaliyet gösteren kurumlar, daha önceki başlıkta anlatılanlarla sınırlı kalmamaktadır. Zira girişimcilik hem ekonomi alanında faaliyet gösteren kurumları kapsamakta hem de göçmenlerin entegrasyonu için bir araç olarak görüldüğünden göç alanında çalışmalar yürüten kamu ve kamu dışı aktörleri içermektedir.

Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı son 15 yıldır göçmen girişimciliği alanında faaliyet göstermekte ve Almanya’da kalmak isteyen göçmenlere destek politikaları ile kırılgan gruplara yönelik seçici politikaların uygulanmasında rol oynamaktadır. Ayrıca işgücü piyasası ve istihdam politikası bağlamında konuyu ele almaktadır. Bunun yanında Federal Ekonomi ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz, 2024) ekonomi politikasının bir parçası olarak girişimciliği ele almaktayken Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı girişimcilik eğitimi bağlamında konuya dâhil olmaktadır (Bundesministerium für Bildung und Forschung, 2024). Bunların yanında Aile İşleri, Yaşlılar, Kadınlar ve Gençlik Bakanlığı, toplumun kırılgan gruplarını etkileyen ve ilgilendiren konularda girişimcilik alanı ile ilgili çalışmalar yürütmekte (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2024); Federal Hükümetin Göç, Mülteciler ve Entegrasyondan Sorumlu Komiseri tüm göçmen grupların hakları ve entegrasyonu ile ilgili politikalar yürütmektedir. Böylelikle hem göç konusunda hem de göçmen girişimciliği politikaları özelinde birbiriyle örtüşen ve birbirini tamamlayan alanlara sahip mercilerin varlığı görülmektedir.

Bu kurumlar içerisinde çalışma hayatını düzenleyen ana yetkili kurum olan Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı tarafından yürütülen IQ Network programı, göçmen girişimciliğine yönelik bir projedir. Söz konusu projenin öncülü olan, 2000’li yılların başlarında uygulamaya başlanan EQUAL-Network programı kapsamında 72 proje paydaşlarla uygulanmış, Avrupa Sosyal Fonu’ndan faydalanarak göçmenlere destekler sunulmuştur. Söz konusu program göçmenleri kendi başına bir grup olarak ele alma ihtiyacı görmeyen Federal İş Ajansı tarafından başlatılan ulusal programlara

karşıtlık göstermektedir (Hillmann, 2021). 2005-2007 sürecinde kuruluşunu tamamlayan ve 2008 yılıyla beraber çalışmalarını yaygınlaştıran IQ Network programı ise amacını “*göçmenlerin çeşitli potansiyellerini gün yüzüne çıkarmak ve işgücü piyasalarındaki ayrımcı koşullara ilişkin farkındalığı artırmak, çeşitli bir toplumda işgücü piyasası entegrasyonunu iyileştirmek*” olarak ifade etmektedir (IQ Network, 2024). Program kapsamında göçmenlere yönelik danışmanlık hizmetleri ile başlamış sonrasında ise yeterliliklerin tanınması alanına yoğunlaşmıştır. Program kapsamında 400 alt proje yürütülmekte olup bunlar da Avrupa Sosyal Fonu tarafından finanse edilmektedir. Program kapsamındaki Göçmen Girişimciliği IQ Yetkinlik Merkezi, göçmenleri iş kurmaları için destekleme, işletmelerinin başarısını güvence altına alma ve Almanya'daki göçmen ekonomilerinin değerini arttırma amaçlarını gütmektedir. Programın odak noktasıysa adil entegrasyon olarak formüle edilmektedir. Bakanlık tarafından yürütülen bir başka çalışma ise Almanya Mikrokredi Fonu'dur. Bu fonla küçük işletmelerin 20 bin Avroya kadar başlangıç sermayesine erişmeleri sağlanmıştır. Fakat bu iyi hazırlanmış bir iş planı olmayan ve bürokratik süreçlere hâkim olmayan kişiler için bu krediye ulaşmak kolay değildir (Schmich & Mitra, 2023). Danışmanlık ve yeterliliklerin tanınmasının sağlanması gibi faaliyetler girişimciliğin zor olduğu bir ülkede elbette önemli desteklerdir. Ayrıca göçmen girişimciler için başlangıç sermayesine erişime dair zorluklar göz önüne alındığında sunulan mikrokredi imkanının da önemi yadsınamaz.

Çalışma hayatında aktif rol alan bir diğer kurum olan Federal İş Ajansı tarafından ödenmekte olan köprüleme ödeneği de girişimcilik için destekleyici bir mekanizmadır. Daha önceden de bahsedildiği üzere işsiz kişilerin girişimciliğe geçişi için sağlanan bu destek bireysel yetkinliklere dayanan girişimleri destekleyecek şekilde tasarlanmıştır. Göçmen girişimciliğini destekleme açısından çekinceler söz konusu olsa da diğer kırılgan gruplar programdan daha fazla faydalanabilmişlerdir (Kontos, 2003). Fakat 2012 yılında köprüleme ödeneği programları, işsizlik yardımı alanlar için bir başlangıç sübvansiyonu olarak değiştirilmiş ve uzun süreli işsiz girişimlere sağlanan destek önemli ölçüde azalmıştır (OECD, 2020). Yani bu mekanizmanın göçmen girişimciliği açısından yeterince etkili sonuç vermediği sonucuna varılabilir.

Bir başka önemli gelişme 2012 yılında serbest meslek sahibi üçüncü ülke vatandaşlarını yani Almanya ve AB üyesi ülkelere olmayan yabancıları kabul politikasını değiştirmiştir. Daha önceden 250 bin Avroluk yatırım ve 5 istihdam yaratma şartı aranmaktayken bu değişiklik ile girişim kurmak için gelen kişilere bölgesel ihtiyaçlara göre bir ekonomik ihtiyaç testi uygulanmaya başlanmıştır. Katma değer

sunacağı ve kendisini finanse edebileceği ispatlandığı takdirde, yatırılan sermaye ve yaratılacak istihdam potansiyeli de göz önünde tutularak girişimci adayları ülkeye kabul edilmektedir (de Lange, 2018). Bu süreçlerde Göç ve Mülteciler Federal Ofisi, bölgesel ticaret odaları ve sektör temsilcileriyle istişare ederek işlemleri yürütmektedir.

Federal Ekonomi ve İklim Değişikliği Bakanlığı akademik girişimcileri desteklemek için EXIST programını başlatmıştır. Zira Mainz Üniversitesi'nin yan kuruluşu olan BioNTech gibi çok az başarılı girişim bulunmaktadır. Programın başlaması ise durgun ekonomik büyüme ve işsizliğe çözüm olarak girişimciliğin bir çözüm olarak sunulması ve en üst düzeyde dile getirilerek Alman Şansölyesi Schröder tarafından 2004 yılının “İnovasyon Yılı” olarak ilan edilmesi sonrasındır. Uygulamaya konan birçok faaliyet içinde EXIST programı da bulunmaktadır. Akademik girişimleri kolaylaştıran finansman ve danışmanlık sunan EXIST programı üniversite, hükümet, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve girişimciler de dâhil olmak üzere aktörleri bir araya getirmektedir. Program üniversiteler için girişimcilik ağları oluştururken öğrenci, mezun ve araştırmacı girişimci adaylarına da başlangıç sermayesi hibesi vermektedir. Ayrıca danışmanlık desteği de sunan program 2014 yılından bugüne Avrupa Sosyal Fonu tarafından desteklenmektedir (Lehman, Otto, & Wirsching, 2024). Ek olarak Bakanlık tarafından genç ve yenilikçi şirketlerde pay sahibi olmak isteyen yatırımcılar için INVEST isimli bir hibe programı yürütülmektedir. Program kapsamında startuplara yatırım yapan melek yatırımcılar, yatırım tutarlarının bir kısmını hibe olarak geri alabilmektedir (OECD, 2020).

Almanya'da Ar-Ge faaliyetleri için birçok fon ve kamu desteği mevcut olsa da girişimciliğe yönelik bir ana strateji son döneme kadar bulunmamaktaydı. Buna cevaben Temmuz 2022'de Alman Federal Hükümeti Startup Stratejisi'ni ortaya koymuştur. Yenilikçi girişimler ile ekonomik büyümenin hedeflendiği strateji kapsamında dinamik bir ekonomik alan oluşturulması, orta ve uzun vadede rekabetçi bir yapının ortaya konması hedeflenmektedir. Stratejinin ana bileşenleri; startuplar için finansmanın güçlendirilmesi, startupların yetenek çekmesinin kolaylaştırılması, startup kurmanın dijital ve kolay hale getirilmesi, kadın startuplarının desteklenmesi, girişimlerin veriye erişiminin güçlendirilmesi vb. şeklindedir (Kuckertz & Brem, 2023). Söz konusu strateji Avrupa Komisyonu'nun 2020 yılında ortaya koyduğu AB Girişimcilik Eylem Planı'nın ardılı ve tamamlayıcısı olarak da yerine oturmaktadır. Eylem Planı 1995-2005 yılları arasında Silikon Vadisi'nde kurulan startupların %52'sinin göçmenler tarafından kurulduğuna atıf yaparak AB üyesi devletlerde yasal olarak ikamet eden göçmenlerin iş

kurmasının önündeki yasal engelleri kaldırmaları ve göçmen girişimcilerin bilgiye ve ağı erişimini kolaylaştırmaları çağrısında bulunmuştur (de Lange, 2018).

Startuplara yönelik daha önce uygulanan bir başka destek de "GO!" (Gründungsoffensive) programıdır. Federal Ekonomi ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Alman İşveren Sendikaları Konfederasyonu (BDA), Alman Sanayi Federasyonu (BDI), Alman Sanayi ve Ticaret Odaları Birliği (DIHK) ve Alman Zanaatkarlar Konfederasyonu (ZDH) ortaklığında 29 Kasım 2018 tarihinde uygulamaya konmuştur. Programın hedefi startupları desteklemek, girişimcilik kültürünü güçlendirmek ve yeni iş kurma fırsatlarını kişilerin tespit edebilmesi için yol göstermektir. Program gençler, kadınlar ve ikinci nesil göçmenler gibi özel politikaya ihtiyaç duyan ve mevcut programlar dâhilinde yeterince temsil edilmeyen grupları da içermektedir (OECD, 2020). Startuplara yönelik politikaların çeşitliliği, bu alanda hızlı gelişen ve yüksek katma değer yaratan şirketlerin ülkeye kazandırılması noktasında önemli bir avantaj teşkil etmektedir.

Bunların dışında yine birçok kamu ve kamu dışı aktör tarafından yürütülen çalışmalar mevcuttur. Göçmen girişimci adaylarını bilgilendirmeye yönelik internet siteleri bulunmaktadır. “Almanya El Kitabı” (Handbook Germany, 2024) hem Almanya’da yaşamak hem de çalışmak için gerek duyulacak bilgileri içermektedir. Federal hükümet tarafından yürütülen “Make it in Germany” (MakeitinGermany, 2024) platformu Almanya işgücü piyasasında ihtiyaç duyulan nitelikler hakkında farklı dillerde bilgilendirme yapmaktadır. İş kurma ve girişimcilik eğitimi konusundaki bilgilere yerel Göçmenlik Bürosu birimleri aracılığıyla erişilebilmektedir. Serbest Çalışan Kadın Göçmenler İnisiyatifi (Initiative Selbständiger Immigrantinnen) kapsamında 1990 yılından bu yana Berlin'deki göçmen kadınlara yine göçmen kadınlar tarafından danışmanlık, eğitim, koçluk ve ağ oluşturma hizmetleri sunulmaktadır. SINGA Business Lab projesi ile yeni gelen göçmen girişimci adaylarına yönelik bir kuluçka merkezi hizmet vermektedir. 2016’da yürütülmeye başlanan proje kapsamında ayrıca ağ oluşturma ve mentorluk desteği de sunulmaktadır. Bunların yanında Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı tarafından yürütülen KAUSA5 projesi; Federal İçişleri İmar ve Toplum Bakanlığı tarafından yürütülen Soziale Stadt programı; Federal Aile İşleri, Yaşlılar, Kadınlar ve Gençlik Bakanlığı tarafından yürütülen LOS7 ve STÄRKEN VOR ORT projeleri gibi çok sayıda proje ve program mevcuttur. Son olarak göçmenlerin de dâhil olduğu özel politika gerektiren gruplara yönelik kapsayıcı girişimcilik ve sosyal girişimcilik temalarıyla faaliyet gösteren ve bu kesimlerin girişimcilik faaliyetlerini desteklemeyi amaçlayan Ashoka, Social Impact Lab, Social Entrepreneurship Network

Germany (SEND), Hilfsverft ve Social Entrepreneurship Academy (SEA) gibi kuruluşlar ve bunların altında yürütülen projeler mevcuttur (OECD, 2020).

Bahsedildiği zere Almanya’da göçmen girişimciliği tarihsel olarak çok fazla desteklenen bir alan olmamıştır. Özellikle göçmen işçi olarak ülkeye gelmiş kişilerin ücretli istihdamı öncelendiği için başlarda hem kanunen hem de uygulamada göçmen girişimciliğine yönelik kısıtlamalar inşa edilmiş, girişimcilik ancak belirli bir alan olarak göçmen toplulukları arasında hayat bulmuştur. Sonrasında ise entegrasyon için bir araç olarak ele alınan girişimcilik yerel düzeyde ve kamu dışı aktörlerin de yürüttüğü projeler kapsamında desteklenmeye başlanmıştır. Fakat göçmenlerin ücretli ve bağımlı çalışmasını önceleyen Alman refah rejimi durağanlaşmaya ve ekonomik büyüme ile istihdam yaratma kapasitesini sürdürme konusunda endişe taşımaya başladığında artık dünyanın birçok ülkesinde de popüler hale gelen ve hızlı artan bir katma değer yaratan startup modeli girişimlerin ülkeye çekilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Halihazırda hem eskiden beri süregelen “entegrasyon aracı olarak girişimcilik” desteği hem de Alman refah rejimine katkıyı arzulayan “katma değer ve istihdam yaratan girişimcilik” desteği aynı anda yürütülmektedir.

Bu noktada yaşanan değişimin önemli bileşenleri olarak görülebilecek gelişmeler söz konusudur. İlk olarak Almanya ve AB yesi ülkelerden olmayan yabancıları kabul politikasını değiştirmesi ve bu grupta yer alarak girişim kurmak için gelenlere bölgesel ihtiyaçlar doğrultusunda ekonomik ihtiyaç testi uygulamasıdır. Göçmen girişimciliği konusunda Avrupalı olmayan uyruklara yönelik uygulamaların kısıtlayıcılığının esnetilmesi, potansiyelli göçmen girişimcilerin uyruklarından dolayı ayrımcılığa uğrama endişesi gütmemesi ve Almanya’ya yönelmesi sonucunu doğurabilir. Aynı doğrultuda durgun ekonomik büyüme ve işsizliğe çözüm olarak girişimciliğin, Alman şansölyesi tarafından bir çözüm olarak sunulması da paradigma değişikliğine işaret ederek göçmenlerin girişimciliğe yönelmede kurumsal engellerden dolayı duyacakları kaınma tavrını azaltabilir. Son olarak Almanya’da g yönetiminin bütün alanlarında mevcut olan kamu ile kamu dışı aktörlerin işbirliği, göçmen girişimciliğinin başarısının sadece kamu kurumu destekleri ve düzenlemelerine endeksli olmaması ve bundan daha fazlasına gereksinim duyması açısından önemli bir zemin sunmaktadır. Öte yandan tarihsel olarak girişimciliğe yönelik bürokratik engellerin sürmesi, ücretli çalışmanın halen çoğunlukla daha cazip olması, göçmen girişimcilerin dahil olabilecekleri girişimcilik ekosisteminin Silikon Vadisi örneğine kıyasla bu denli güçlü ve avantajlı olmaması gibi unsurlar; göçmen girişimciliği konusunda kamu politikaları açısından güçlü destekler olmasına

rağmen sosyal bileşenler ve piyasa unsurları açısından halen ilerleme kaydedilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Almanya son gelişmelerle beraber başarılı göçmen girişimciliği alanında başarılı bir örnek olmayı hedeflerken bir başka Avrupa ülkesi olan İsveç'te de benzer süreçler yaşanmaktadır. Fakat Almanya ile benzeşen deneyimleri ve dinamikleri olmasına rağmen İsveç kendine has dinamiklere sahip bir göç ülkesi olarak görülebilir.

2.3. İSVEÇ'TE GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ POLİTİKALARI

İsveç, Sainsbury tarafından sosyal demokrat refah rejimi olarak sınıflandırılmaktadır (Sainsbury, 2006). Bu rejim eşitliği destekleyen ilkeler doğrultusunda toplumdaki savunmasız gruplar için cömert düzenlemeleri, bu grupları sosyal koruma sistemine dâhil etmeye yönelik stratejileri barındırır. Sosyal demokrat refah rejiminin ana unsurlarından biri vatandaşlık esasında verilen haklardır. Kişilerin hak sahibi olabilmeleri için vatandaşlık bağı yeterli görülmüş, yakın zamana kadar çalışma testleri kişilere sağlanan sosyal yardımda ana belirleyici olmamıştır. Ayrıca bu refah rejimi sosyal güvenlik modelini de şekillendirmiş, tüm yerleşik nüfus için refah tesis eden bir kamu sorumluluğu benimsemiştir. Bu kapsamda ikamet sahibi yabancılara yönelik temel düzey yardımların yanı sıra kişilerin aktif çalışmaya bağlı yardımlara erişimleri de söz konusudur. Diğer yandan bu sosyal yardım sistemi işgücüne katılımın yüksek olması sayesinde işverenden elde edilen katkı payları ve vergilerle finanse edilir. Merkezi düzeyde tek elden yürütülen yardım sisteminin yanı sıra yerel düzeyde belediyelerce de yürütülen yardım programları mevcuttur (Ahlén & Palme, 2020).

İsveç refah rejimi göç rejimiyle de iç içe bir yapı arz etmektedir. Şöyle ki İkinci Dünya Savaşı sonrası göçmenlere ikamet esaslı ve anayasayla güvence altına alınan haklar tanınan İsveç'te göçmen işgücüne duyulan ihtiyaç ve bunun refah rejimine yapacağı katkı belirleyici olmuştur. Göç rejimindeki kapsayıcılığın genişlemesi çalışma haklarına da etki etmiştir. Yabancı çalışanlar ile vatandaşlar ücret ve çalışma koşulları açısından eşit kabul edilmiş, 1950'lerin sonlarından itibaren çalışma hayatına dair haklarda göçmenlerin işgücü piyasasına girişini destekleyecek şekilde genişleme sağlanmıştır (Sainsbury, 2006 : 237).

Diğer yandan yaşlılık, maluliyet ve ölüm yardımları 1979 yılına kadar vatandaşlığa dayalı haklar olagelmışler ve İsveç'te yerleşik göçmenler için çalışma hayatına dair dezavantajları teşkil etmişlerdir. Bu tarihten sonra ise emeklilik hakları

kazançla bağlantılı emeklilik planına bağlanmış ve asgari yeterlilik koşulu olan üç yıllık kazanca sahip herkes vatandaş aylığına hak kazanabilir hale gelmiştir. Vatandaş olmayan diğer kişiler ise 10 yıl ikamet ettikten sonra temel yaşlılık aylığına ve ülkeye giriş yaptıklarında engelli değillerse, engellilik durumunun ortaya çıkması halinde, bir yıl ikamet sonrasında temel engellilik aylığına hak kazanabilir duruma gelmişlerdir (Sainsbury, 2006 : 237).

İsveç işgücü göçlerinin yanı sıra 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında sığınmacı ve mülteci kabul eden önemli ülkelerden biri haline gelmiştir ve bu süreç 1990'lar ve 2000'ler boyunca da sürmüştür (Ahlén & Palme, 2020 : 423). Bu tarihten itibaren büyük ölçekli sığınmacı göçüne maruz kalan İsveç'te sığınmacılar ve mülteciler için 1980'lerin sonunda sosyal yardımların yerine, kabul edilebilir bir yaşam standardını garanti eden ve Sosyal Yardım Yasası'nda öngörülen asgari düzeyde olan özel ödeneklerin ödenmesi eğilimi ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllarda ise yaşanan ekonomik küçülmeyi takip eden süreçte genele yayılan refah kesintilerinin önemli bir etkisi göçmenler üzerinde olmuştur. 1991-94 döneminde merkez sağ görüşteki hükümet sığınmacı ve mültecilerin yardımlarını azaltan önlemler almıştır. 1992 yılında sığınmacıların ödenekleri yüzde 10 düşürülmüştür. Ayrıca bu dönemde yardımların daha da kısıtlanması konusu gündeme gelmeye devam etmiştir. Bu kısıtlayıcı düzenlemelere gidilmesinin bir nedeni de artan sığınmacı sayısını azaltmaktır. Ülkeye gelen yabancılara daimi ikamet yerine geçici kalış izinlerinin düzenlenmesi de bunu desteklemektedir. Zira geçici izin sahibi göçmenler, daimi ikamet sahibi olarak kayıt olamamakta ve sosyal sigorta yardımlarından yararlanamamaktaydılar. Bu süreç İsveç'in göç politikalarını Avrupa Birliği'nin mülteci politikalarıyla uyumlaştırması neticesinde sığınmacılar bağlamında kısıtlayıcı politikaların kemikleşmesine evrilmişse de 1996 tarihli hükümet tasarısıyla daha geniş bir mülteci tanımı yapma, geniş bir koruma alanı sağlama, geçici izinli sığınmacılara çalışma hakkı tanıma ve çocukların eğitim haklarını güçlendirme gibi İsveç göç rejimine özgü kapsayıcı gelişmeler de ortaya çıkmıştır. Hakların genişlemesinin yanı sıra yaygınlaşması da bu süreçte gözlemlenebilmiştir. Şöyle ki 1989 yılından itibaren neredeyse tüm belediyeler mültecilere ev sahipliği yapmaya başlamıştır (Backman, Lopez, & Rowe, 2020 : 967).

Sosyal yardımlar açısından ise süregelen uygulamalar varlığını devam ettirmiş, İsveç'te ikamete sahip olmak dışında AB veya AB dışında yerleşik olan yabancılara işsizlik sigortasından faydalanabilmesi için ayrıca bir şart koşulmamıştır. Bunun yanında işsizlik yardımları işle ilgili düzenli bir gelir kabul edilerek aile birleşimi başvurusunda

bulunmaya engel sayılmamış, işsizlik ödeneği alan kişilerin ödeneklerini kaybetmeden başka bir AB ve Avrupa Ekonomik Alanı ülkesinde veya İsveç’de iş başvurusunda bulunmaları için ülkeden ayrılmalarına kısıtlama getirilmemiştir. Aynı doğrultuda sosyal yardım almak yabancıların vatandaşlığa erişimlerini de engellemektedir (Ahlén & Palme, 2020).

Fakat 2016 yılıyla beraber göçmenlere yönelik belirli kısıtlamalara gidilmiştir. İsveç’e göç eden yabancıların 1 yaşından büyük çocukları için geriye dönük ebeveyn yardımı almaları engellenmiştir. Bunun yanında geçici oturma iznine sahip kişilerin daimi oturma izni alabilmeleri için işle ilgili bir gelire sahip olmaları şart koşulmuştur (Ahlén & Palme, 2020).

2.3.1. Göçmen İşgücü İhtiyacı Doğrultusunda Gelişen Süreç

İsveç’te göç politikaları, işgücüne duyulan ihtiyaçla yakından ilgilidir. İkinci Dünya Savaşı sonrası ülkede yaşanan işgücü ihtiyacı ve vasıflı işgücüne duyulan talep 1945’ten 1970’lerin ortasına kadar olan dönemdeki göç hareketlerini belirlemiştir (Backman, Lopez, & Rowe, 2020). Savaş sonrası ekonomik büyümeyle beraber bu dönemde İskandinav ve diğer Avrupa ülkelerinden İsveç’e önemli bir işgücü göçü yaşanmıştır. Bu süreçte İsveç göç rejimi, doğulan topraklara dayalı hak vermek yerine ikamet esaslı hak tanıyan daha kapsayıcı bir yapıya evrilmiştir. Başlangıçta İsveç’te yerleşik olan İskandinav etnisitesine sahip yabancıların haklarının İsveç vatandaşlarına yaklaştırılması şeklinde ortaya çıkan süreç, sonrasında diğer göçmenleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu kapsamda izin sistemi basitleştirilmiş, mülteci ve insani sığınma kapsamındakiler eşit muamele kapsamına alınmış, aile birleşimi ve kültürel ve siyasi haklar konusunda adımlar atılmıştır. Bu değişiklikler ayrıca anayasa değişikliği ile de koruma altına alınmıştır (Sainsbury, 2006 : 237-238).

Sürecin paralelinde çalışma hayatına dair haklar da gelişme göstermiştir. Yabancı işçilerle vatandaşlar ücret ve çalışma koşulları açısından eşit kabul edilerek işsizlik ve iş kazası yardımlarına eşit düzeyde erişim hakkına sahip olmuşlardır. 1950’lerin sonlarından itibaren çalışmaya dair haklar; maluliyet ve emekliliği kapsayan kazanca bağlı emeklilik, iyileştirilmiş hastalık tazminatı ve ebeveyn yardımları gibi işgücü piyasasına katılıma dayalı yardımları içerecek şekilde genişletilmiştir. Ulusal sağlık sigortası, çocuk ve barınma ödenekleri ve sosyal yardımlar gibi diğer yardımlar ise kısa bir ikamet süresinden sonra göçmenlere sunulmaya başlanmıştır. Ayrıca çalışma testleri

de göçmenler için çok daha az zorlayıcı tutulmuş ve göçmenlerin yardımlara erişimi artırılmıştır. Aynı şekilde göçmenlerin aile üyelerine de bireysel haklar tanınmış ve İsveç'te ikamet etmek şartıyla bu haklardan faydalanabilmişlerdir. Çalışmayan annelere ödenen doğum yardımları ve çocuk için anneye yardım ödenmesi, bu hakların göçmen işçiye bağlı tali haklar değil aile bireylerine tanınan bağımsız ve bireye özgü haklar olduğunu göstermektedir (Sainsbury, 2006). Bu düzenlemeler göçmenlerin refah rejiminden faydalanabilmesi için çalışma hayatına dahil olunmaması gerektiğini gösterirken İsveç'e yönelen göçleri de etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra ilk yabancı işçiler işe alınmış ve 1972 yılına kadar göç akışı içinde işgücü göçü en fazla payı olan kategori haline gelmiştir. Daha sonraki süreçte ise göçmen işçilerin aile üyeleri ve mültecilerin sayısı artmıştır.

1975 yılında göçmenlere yerel ve bölgesel seçimlerde oy kullanma ve aday olma hakkı da sağlanmıştır. Öte yandan bu kapsayıcı göç rejiminin bir çelişkisi soy ilkesinin vatandaşlığı belirlemeye devam etmesi olmuştur. Fakat yine de vatandaşlığa kabul koşulları oldukça liberal tutulmuştur. İkamet şartı yedi yıldan beş yıla indirilmiş, dil veya yurttaşlık bilgisi testi ile bağlılık yemini uygulanmamıştır. Bunun neticesinde vatandaşlığa kabul oranları yüksek seyretmiştir (Sainsbury, 2006 : 237-238).

1980'lerin başında ise vatandaşlarla koşullarda ve ülkeye giriş kategorisine göre sosyal haklarda çok az farklılaşan düzenlemelerle göçmenler refah rejimine dâhil olmuşlardır. Fakat 1990'larda yaşanan ekonomik küçülme ile göçmenler, refah rejiminin daralmasının yükünü vatandaşlarla beraber çekmişlerdir. 1995-97 yıllarında en büyük kesintiler yapılırken göçmenler bundan ekonomik olarak kötü etkilenmişlerdir. Çok sayıda sığınmacının ülkeye girdiği bu dönemde ekonominin durgunluğu, yeni gelenlerin istihdam beklentilerini kötüleştirmiştir. Göçmen istihdam oranları düşüş göstermiş, göçmenlerin kazancı azalmış ve işgücü piyasasına katılıma bağlı yardımlara erişimlerini kısıtlamıştır (Sainsbury, 2006 : 238). Refah rejiminin yaşadığı krizin göç rejimini doğrudan etkilediği ve göçmenlerin bu durumdan en fazla etkilendiği bu süreçte görülebilir. Öyle ki hukuken vatandaşlarla çok yakın düzeyde haklara sahiplerken kriz döneminde daha fazla maliyete katlanmak zorunda kalmışlardır.

Devam eden süreçte bir başka önemli gelişme 2001 tarihli Vatandaşlık Kanunu ile çifte vatandaşlık hakkının getirilmesi, vatandaşlık alan yabancıların diğer vatandaşlık bağlarından feragat etme zorunluluğunun kaldırılmasıdır. Bütün bunlar neticesinde daha kapsayıcı bir göç rejimi, işgücü piyasası tarafında talep odaklı ve liberal göç politikasına

2008 yılından bu yana iştirak etmektedir (Berg & Spehar, 2013). Bu sayede 2021 yılı sonu itibarıyla, yabancı doğumlu sakinlerin sayısı İsveç nüfusunun yaklaşık %20'sine ulaşmıştır ve ikinci kuşak göçmenler de dâhil edilirse bu oran %26'ya ulaşmaktadır (Fredholm, Sandberg, & Frödin, 2022 : 468). Fakat yine de sosyal yardıma erişim açısından 90'larda başlayan zorlaştırıcı politikalar sürmektedir. Sosyal sigorta için daha katı uygunluk kriterleri, daha kısa süreli işsizlik ve hastalık yardımları uygulanmaya devam etmekte olup ayrıca 2007 yılında sigortalıların işsizlik sigortası katkı payları artırılmış ve bu da sisteme dâhil olan kişi sayısının azalmasına neden olmuştur (Ahlén, 2020 : 422). Bu ise göç rejiminin kapsayıcılığının refah rejiminin sürdürülebilirliği ile bağlantısını ve refah rejimine katkı sunulmasının öncelendiğini göstermektedir. Refah rejimlerinin yaşadığı krizler veya açmazlar, göçe ve göçmene yaklaşımları da dönüştürmekte, ona yeni roller biçmektedir. İsveç örneğinde de refah kesintilerinin göçmenlere maliyetinin daha fazla olduğu ve onları işgücü piyasasına daha kuvvetli şekilde yönlendirdiği görülmektedir. Bu doğrultuda göçmen girişimciliğine yaklaşımdaki değişiklikler yansımaları kurumsal yapı ve izlenen politikalarda da göstermektedir.

2.3.2. Göçmen Girişimciliğine Yönelik Kurumlar ve Politikalar

2.3.2.1. Göçmen Girişimciliği Alanında Faaliyet Gösteren Kurumlar

İsveç'te, diğerk örnekler ülkelerle de benzer biçimde, göçmen girişimciliği alanında faaliyet gösteren farklı kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumların bazıları vatandaşlar için de girişimcilik alanında hizmet sunmaktadır. Öncelikle İsveç'te oturma ve çalışma izni almak için sorumlu ve yetkili kurum olan İsveç Göç Ajansına (Migrationsverket) başvurulması gerekmektedir (Migrationsverket, 2024).

Resmi olarak bir iş kurmak için Vergi Dairesi (Skatteverket) ve İsveç Şirketler Kayıt Ofisine (Bolagsverket) başvuru yapılmaktadır. Başvuru sahipleri için çeşitli dillerde hazırlanan materyaller mevcuttur ve başvurunun öncelikle çevrimiçi olarak yapılması istenmektedir. Bu süreçte İsveç vatandaşı olma şartı yoktur (Webster, 2020).

İsveç Ekonomik ve Bölgesel Büyüme Ajansı, girişimcilik hizmetlerinin desteklenmesi ve geliştirilmesi alanında ana sorumlu kurumdur. Kurum girişimci teşvikleri ve girişimciliğe elverişli bir ortam yaratmayı amaçlayan politika, program ve araçlar ortaya koymakta ve uygulamaktadır (Webster, 2020).

Yeni İş Merkezi (Nyföretagarcentrum) İsveç genelinde 220 belediyede faaliyet gösteren en büyük girişimcilik destek hizmetidir. Hizmetleri göçmenleri de kapsayan

kurum, iş planı oluşturma ve sonraki süreçler için girişimci adaylarının ihtiyaç duyacağı danışmanlık hizmetlerini ücretsiz olarak sunmakta ve kişilere mentor atamaktadır (NyföretagarCentrum, 2024). Bu hizmet girişimciliğin karmaşık alanına girerken göçmenlere ücretsiz ve yaygın bir destek sunması açısından önemlidir.

Sermayesinin tamamı İsveç devletine ait bir kamu iştiraki olan İş Geliştirme Merkezi (ALMI), girişimlere erken aşama yatırımları yapmakta, finansman sağlamakta ve girişimcilik süreçlerine dair danışmanlık hizmeti sunmaktadır (Almi, 2024). Benzer şekilde kooperatifçilik ve sosyal girişimcilik alanında faaliyet gösteren, yerel düzeyde 25 farklı yerleşimde hizmet sunan Coompanion bahsedilen alanlarda iş kurma ve geliştirme konusunda ücretsiz danışmanlık sağlamaktadır (Coompanion, 2024). Burada sunulan danışmanlığın öneminin ötesinde, erken aşamada finansmana ulaşmada güçlük çeken göçmen girişimlere finansman sağlanması kıymetlidir. Bahse konu kurumlar göçmen girişimciliği konusunda ABD ve Almanya'ya nazaran daha küçük ölçekli bir kurumsal yapı ve münferit desteklerin varlığını göstermektedir. Kamu dışı aktörler açısından durum ele alındığında ise benzer bir yapı söz konusudur.

İsveç'teki Uluslararası Girişimciler Vakfı IFS, 1996'dan bu yana yerli ve yabancı kökenli girişimcileri iş kurma, yönetme ve geliştirme konusunda desteklemekte, girişimcilik için uygun koşulların sağlanması için çalışmakta ve yabancı kökenli girişimciler ile İsveç'teki şirket ve kuruluşlar arasında ağlar oluşturmaya yönelik projeler yürütmektedir. Vakıf, yabancı kökenli girişimcileri 1999 yılından beri prestijli bir ödül olan HM King Carl XVI Gustaf'ın Yılın Yerleşimcisi ödülüyle onurlandırmakta, ödül sahiplerini iyi rol modelleri olarak öne çıkarmakta, göçmen girişimciliği hakkındaki önyargıları kırmak ve bu girişimci grubunun İsveç'in refahı için önemli olduğunu göstermektedir (Volontärbyrån, 2024). Ayrıca Impact Hub veya Norrsken House gibi hem kamu hem de özel inkübatörler ve ağlar da kentsel alanlarda rol oynamakta, girişimcileri desteklemektedirler (Webster, 2020).

Bahse konu kurumsal yapı, kamu dışı aktörleri de içermesi açısından önemlidir. Ayrıca birçok belediye bünyesinde sunulan hizmetler, kişilerin her yerde bu hizmetlere erişimini sağlamaktadır. Öte yandan kurumsal yapının küçük ölçekli olması ve göçmen girişimciliğine yönelik politika yürütme imkânı olan sınırlı sayıda kurumu içermesi diğer örnek ülkelere nazaran bir dezavantaj teşkil edebilir. Fakat kurumsal yapıyı destekleyen politikaların varlığı da göçmen girişimciliği alanındaki başarıyı belirlemektedir ki bu konu bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

2.3.2.2. Göçmen Girişimciliğine Yönelik Politikalar

İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan göçlere dair İsveç'te yürütülen ana göç politikası, kişilerin işgücü piyasasında ihtiyaç duyulan pozisyonları doldurmaları ve nispeten bağımlı çalışan olarak piyasaya girmelerini teşvik etme ekseninde olmuştur. Bu süreçte katı bir politika yürütülmemiş ve kişilerin işgücü piyasasına giremediği ve işsiz kaldığı süreçlerde sosyal yardımlara erişimlerinin yolu açık tutulmuştur. 1990'larda yaşanan ekonomik daralmayla sosyal yardımlara erişimde kısıtlar ortaya çıksa da bu süreçten sonra politikaların yeniden değiştiği gözlemlenebilir (Sainsbury, 2006).

İsveç, 2008 yılında işgücü göçü politikasında yeniden liberal bir yaklaşım benimseyerek üçüncü ülke vatandaşlarının çalışmanın yanı sıra girişimcilik için de İsveç'e gelebilmelerinin önünü açmıştır. Bu tarihte AB üyesi olmayan işçilerle ilgili yeni bir yasanın yürürlüğe girmesiyle girişimcilik için oturma izni getirilmiş, işgücü göçü politikasının serbestleştirilmesi ve bazı sektörlerdeki işgücü ihtiyacının karşılanmasına yönelik bir gelişme kaydedilmiştir (Kazlou & Urban, 2022). Bu sayede yabancılar mevcut oturma izinlerinden bağımsız şekilde, bir girişimci olarak kendi kendilerine yeterliliklerini ispatladıkları takdirde oturma iznini uzatabilmekte veya geçici oturma izinlerini iki yıl bağımsız çalışarak kalıcı hale getirebilir olmuşlardır (Bonfanti, 2013). Fakat bu düzenleme uygulamada hedeflendiği kadar elverişli olmamış ve bu kapsamda yapılan birçok oturma izni başvurusu reddedilmiştir. Çok az sayıda göçmen bu izin için başvurmuş, yılda sadece 81 ila 332 arası değişen sayılarda başvurular onaylanmıştır. Yabancılar daha ziyade çalışma, eğitim, aile birleşimi veya mültecilik nedenleriyle oturma izni almış, yeni uygulamayı ise girişimci olarak oturma iznini uzatmak için kullanmıştır (Kazlou & Urban, 2022). Göçmen girişimleri ülkeye çekmeye yönelik bu düzenlemenin etkisinin sınırlı olmasının bir başka nedeni yüksek eşikli yani girişimci olabilmek için zorluk teşkil eden, birçok ön koşula sahip sektörlerde, kolaylaştırıcı düzenlemelerin kısmen etki doğurması ve daha çok dolaylı etkiler yaratmasıdır.

Doğrudan girişimci olarak yüksek sayıda göçmen ülkeye çekilmiş olmasa da misafir öğrenci vizesi almaya uygun olmayanlar veya sığınma başvurusu reddedilenler de dâhil olmak üzere geçici ikamet iznine sahip öğrenciler ve mülteciler, girişimcilik için daimi ikamet izni için nispeten kısa olan iki yıllık yeterlilik süresinden faydalanabilir hale gelmiştir. Ayrıca bu göçmenler entegrasyon politikaları kapsamında girişimci olmaya teşvik edilmektedir. Ek olarak İsveç'teki girişimciler için iş kuluçka merkezleri ile yerliler ve göçmenler arasında girişimciliği teşvik eden destekleyici kuruluşlar gibi iyi

geliştirilmiş destekleyici altyapıdan yararlanabilmektedirler (Kazlou & Urban, 2022). Somut olarak 2015 yılında ülkeye kabul edilen 190 bin sığınmacı için de girişimcilik entegrasyona giden bir adım olarak görülmüştür (Tavassoli & Trippl, 2017 : 1). Yürütülen politikaların yanı sıra işgücü piyasasındaki zorluklar da göçmenler arasında girişimci olma oranlarının yükselmesini beraberinde getirmiştir (Wennberg & Kazlou, 2023). Nihai olarak İsveç Ekonomik ve Bölgesel Büyüme Ajansı'na (Tillväxtverket) göre, İsveç'teki yeni şirketlerin %20'sini göçmenlerin kurduğu bir durum ortaya çıkmıştır. Fakat yine de her göçmen gibi İsveç'te yaşayan göçmenlerin de girişim finansmanına ulaşma; dil bariyerini aşma; iş ağlarının yetersizliği, bürokratik süreçler ve yüksek vergilerle başa çıkma gibi sorunları olduğu dile getirilmiştir (Sandberg, Immonen, & Kok, 2019).

Özetle, İsveç'te savaş sonrası dönemden günümüze kadar işgücü piyasasında duyulan ihtiyaca istinaden işgücü göçü teşvik edilmiş, refah rejiminin sağladığı kaynaklarla desteklenen kapsayıcı sosyal politikalarla göçmen işgücüne korunaklı bir alan sunulmuştur. 1990'lı yıllarda ekonomik sorunların etkisiyle korunaklı alan daraltılma da günümüzde halen etkisi devam eden bir kapsayıcılık söz konusudur. Bunun yanında ise hem bir entegrasyon aracı olarak hem de birçok ülkede görülen örneklerin yarattığı katma değer gözetilerek göçmen girişimciliğine yönelik politikalar ve düzenlemeler uygulamaya konmaya başlanmıştır. Fakat kurumsal yapının yaygın ve ulaşılabilir olmasına karşın küçük ölçekli olduğu, aynı zamanda yasal altyapının yeterli ölçüde etkin olmadığı bir yapının varlığı sonucu çıkarılabilir. Zira hem girişimcilik nedeniyle oturma izinleri düşük kalmış hem de ülke içindeki girişimci aday göçmenlerin karşılaştığı yapısal engeller ortadan kaldırılamamıştır. Bu ise Kurumsal Teori perspektifinden göçmen girişimciliğinin gelişmesi için yeterli bir zeminin olmadığına işaret kabul edilebilir. Almanya'ya nazaran sosyal engellerin ve bağımlı çalışmaya yönlendiren katı düzenlemelerin olmaması Karşılıklı Etkileşim Teorisi perspektifinden bir avantaj teşkil etse de kurumsal yapının ABD ve Almanya'ya nazaran; piyasa koşulları ve girişimcilik ekosisteminin ABD'ye nazaran zayıf olduğu ve bunların dezavantaj oluşturacağı çıkarımı yapılabilir. Bu yüzden başarılı bir sonuç alabilmek için İsveç'in göçmen girişimciliği alanında başarı elde etmeye yönelik adımlarına yenilerini eklemesi, etkin politikalar yürütmesi, engelleri azaltması ve girişimcilik ekosistemini beslemesi gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN GÖÇMEN GİRİŞİMCİLİĞİ POLİTİKALARI

Türkiye coğrafi konumu itibarıyla bir göç ülkesi olagelmış, uzak ve yakın geçmişinde birçok defa göç olgusunu deneyimlemiştir. Türkiye önceleri göçü genellikle bir nüfus hareketliliğinin düzenlenmesi şeklinde ele alsa da Suriyelilerin kitlesel göçünden sonra meselenin her açıdan ele alındığı, daha girift ve kapsayıcı bir göç yönetimi yapısı ortaya çıkmış, bu da göçün her alanının teknik düzeyde yürütüldüğü bir kurumsallaşma sürecini beraberinde getirmiştir. Göçmen girişimciliği de göçün belirgin ve ülkelerce rekabet edilen bir alanı olduğundan, göçmen girişimcilerin ülkeye kazandırılmasına yönelik politikalar bu süreçte görülmeye başlamıştır. Bu bölümde Türkiye’nin göç deneyimine ve refah rejimi bağlamında göç rejiminin şekillenişine değinilecek, günümüzdeki göçmen girişimciliği politikaları ve bu alanda faaliyet gösteren kurumlar ele alınacaktır.

3.1. Türkiye’ye Yönelen Göçlerin Tarihi

Türkiye, kurulduğu 1923 tarihinden itibaren dönem dönem hem içe göç hem de dışa göç süreçleri yaşamıştır. Devletin kuruluşu sonrası ulus-devlet anlayışına uygun şekilde homojen bir toplum oluşturma ve nüfusu artırma istemi doğrultusunda, diğer ülke sınırları içerisinde kalan ve Türk kültürüne bağlı olan kişilerin ülkeye çekilmesine yönelik politika ve uygulamalar yürütülmüştür (Ceylan & Uslu, 2019: 200-202). İlk aşamada Yunanistan’la Lozan Konferansı’nda, 30 Ocak 1923’te imzalanan Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol kapsamında karşılıklı nüfus değişimi olmuştur. Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodokslar ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslümanlar zorunlu mübadeleye tabi tutulmuş, Batı Trakya Müslümanları ve İstanbul Rumları bu mübadelenin dışında tutulmuştur. 13 Ekim 1923’te kurulan Mübadele İmar ve İskân Vekâleti, gelen 384 bin kişilik kitlenin yerleştirilmesi ve bunlara verilen belirli bir toprak parçası da dâhil olmak üzere yardımları düzenlemiştir (Macar, 2015). Yine bu dönemde Yugoslavya’dan da Müslüman nüfusun yıldan yıla belirli sayılarla Türkiye’ye geldiği görülmektedir. 1923-1933 yılları döneminde 108 bin kişi bu bölgeden serbest yani iskân prosedürüne tabi olmaksızın gelerek Türkiye’ye yerleşmiştir (Özgür Baklacioğlu, 2015).

Bu dönemde yasal düzenleme ihtiyacına binaen çıkarılan 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu ile 2000’li yıllara dek sürecek bir yaklaşımın yasal düzenlemesi ortaya konmuştur. Kanunun 3’üncü maddesi Türkiye’ye yerleşmek isteyen grupların kabulüne dair çerçeveyi belirlemiş ve Türk soy ve kültüründen gelen kişileri göçmen olarak tanımlamıştır. Kanun Türk soy ve kültürüne bağlı göçmen yahut mülteci kabulünü vurgularken bunun tespiti amacıyla İcra Vekilleri Heyeti isimli bir makam tesis etmiştir. Balkanlardan önemli düzeyde göçün Türkiye’ye yöneldiği 1923-1939 yılları döneminde Kirişçi’ye göre 825 bin göçmen Türkiye’ye gelmiştir (Kirişçi, 2000). Bu süreçte İskân Kanunu kapsamında gelenlere toprak tahsisi ve yeni iş kurmak için kredi sağlanması gibi destekler verilmişse de 1939 yılına gelindiğinde serbest göçmenlik uygulaması ihdas edilerek belirtilen destekler sona erdirilmiştir (Erder, 2014 : 144). Tablodan görüleceği üzere, 1960 yılından sonra iskânlı göçmen uygulaması münferit durumlar dışında sona ermiştir:

Tablo 2-Yıllara Göre İskânlı ve Serbest Göçmen Sayıları

	İskânlı	Yüzde	Serbest	Yüzde	Toplam	Yüzde
1923-49	552 647	64,2	307 851	35,8	860 498	100,0
1950-59	156 707	50,2	155 365	49,8	312 072	100,0
1960-69	335	6,9	48 146	99,3	48 481	100,0
1970-79	-----	---	116 788	100,0	116 788	100,0
1980-89	4163	1,8	229 426	98,2	223 589	100,0
1990-99	752	1,0	76 870	99,0	77 622	100,0
2000-07	----	---	1737	100,0	1737	100,0
Toplam	714 604	43,3	936 183	56,7	1 650 787	100,0

(Kaynak: Balkan Göçmenleri ve Değişen Uygulamalar: İskan Kurumunun Dostları makalesi)

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem artık Balkan göçlerinin gündemden düşmeye başladığı ve iskânla ilgili konuların ikinci planda kaldığı bir dönem olarak başlamıştır. Zira Balkan kaynaklı göçler azaldıkça o bölgelerde kalan Müslüman halkın yeni yaşam kurdukları ve bölgeye adapte oldukları düşünülmüştür (Erder, 2014). Fakat böyle bir dönemde Bulgaristan sınırına yüzbinlerce kişi Türkiye’ye gelmek üzere yığılmıştır. Bu göçün bir kısmı Yugoslavya çatısı altında, Bosna Hersek’te yaşayan Boşnakların etnik saldırılarıyla tacize uğramasından, diğer büyük kısmı ise Belgrat hükümetinin Makedonya’daki Arnavutlara yaptığı baskıdan kaynaklanmıştır. Bu süreç Yugoslavya yönetiminin Soğuk Savaşta tarafsız kampta yer alan Müslüman ülkelerle işbirliğini geliştirme adımları attığı 1955 yılıyla sona ermiştir (Erder, 2014 : 146). 1950-51 yıllarında Bulgaristan’dan 152 bin göçmen Türkiye’ye gelmiş, bunlar da 2510 sayılı İskân Kanunu ile iskân edilmişlerdir. Gelenler planlı şekilde geçici misafirhanelere

yerleştirilmiş, ardından sağlık kontrolleri yapılarak kendilerine coğrafi olarak uygun alanlara yerleştirilmişlerdir (Altınöz, 2024 : 9).

1950’li yıllarda yaşanan göçlerin yanında hukuki anlamda da önemli bir gelişme yaşanmıştır. Türkiye 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Konvansiyonu’nu imzalayarak 5 Eylül 1961’de yürürlüğe koymuştur. Sözleşmenin ilk maddesi:

“B.(1) İşbu Sözleşme'nin amaçları bakımından kısım A, Madde 1'deki "1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar" ifadesi, ya,

(a) "1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar"; veya,

(b) "1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar" anlamında anlaşılacak ve her Taraf Devlet bu Sözleşme'yi imzaladığı, tasdik ettiği veya ona katıldığı sırada bu Sözleşme'ye göre taahhüt ettiği yükümlülükler bakımından bu ifadenin kapsamını belirten bir beyanda bulunacaktır.

(2) (a) şikkını kabul eden her Taraf Devlet, herhangi bir zamanda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne göndereceği bir notla, (b) şikkını kabul ettiğini duyurarak yükümlülüklerini genişletebilir.” şeklinde düzenlenmiştir (Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Konvansiyonu, 1951).

Mültecilik hukukunun temel metnini teşkil eden sözleşme kapsamında Türkiye, bahse konu ilk maddeye sadece Avrupa Konseyi üyesi ülkelerden gelen sığınmacıları mülteci olarak kabul edeceğini ilan ettiği coğrafi çekincesini eklemiştir. İlk maddede yer alan tarih kısıtı 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol ile kaldırılmış olup Türkiye coğrafi kısıtı, 67 Protokolü’nü onaylarken de muhafaza etmiştir. Bu sözleşmenin kabulü uluslararası bir normun iç hukuka dâhil edilmesi ve göçün sadece Türk soylu yabancılar odağında yürütülmesi yaklaşımına değişiklik getirecek olması açısından önem arz etmektedir.

1950’lerin başında Bulgaristan’dan gerçekleşen büyük göçler yerini, 1968 yılında iki ülke arasında “Yakın Akraba Göçü” anlaşması ile düzenlenen, gelen kişilerin akrabalarının göçüne bırakmıştır (Macar, 2015 : 175). Düşük yoğunluktaki bu göç süreci, 1989 yılında ortaya çıkan ani ve kitlesel bir göç süreciyle son bulmuştur. 1984’te

Bulgaristan’da iktidara gelen yeni yönetimin Türklere yönelik asimilasyon odaklı politikaları; Türkçe konuşmayı yasaklaması, Türklerin isimleri değiştirmesi, okulları ve camileri kapatması kitlesel göçleri tetiklemiştir. 1984-1989 döneminde 500 bine yakın kişi Türkiye’ye göç etmek için müracaatta bulunmuştur (Işık, 2016 : 42). Bulgaristan tarafının da gitmek isteyenlerin önünü açacağını beyan etmesiyle Türkiye açık kapı ve vize serbestisi uygulayarak göçmenleri kabul etmeye başlamıştır. Fakat sayının 360 bini aşmasıyla Türkiye sınır kapılarını kapatmıştır. 1989 yılının Mayıs ile Ağustos ayları arası dönemde 311.862 göçmen; Ağustos 1989’dan Mayıs 1990’a kadar olan süreçte ise 34.098 göçmen Türkiye’ye gelmiştir. Bulgaristan’da hükümet değişikliği ile 133.272 göçmen geri dönmüştür (Şimşir, 2012). Bu süreçte İskân Kanunu’nda değişiklik yapılmış ve ek 33’üncü madde ile 1 Ocak 1984 sonrası Bulgaristan’dan gelenlerin Türk kültürüne bağlı, serbest ya da iskânlı göçmenler olarak kabul edilmesini içerecek düzenleme yürürlüğe konmuştur (Çatır, 2016 : 224). Yapılan düzenleme ile göçmenlere yönelik ilk ve orta öğrenimdeki öğrenciler için destek ödemeleri, 1 yıllık kira desteği, temel eğitim ve yükseköğretime geçişlerinin sağlanması gibi yardımlar sunulmuştur. Bu desteklerin daha önceki iskân uygulamalarıyla kıyaslandığında nispeten düşük düzeyli olduğu görülebilir. Öte yandan gelen göçmenler 1991 yılının ikinci yarısından itibaren vatandaşlığa kabul edilmeye başlanmışlardır (Ceylan & Uslu, 2019 : 208).

Bu süreçte sınırlı olarak uygulanan ve gelen kitlenin tümünün taleplerini karşılama amacı gütmeyen iskân uygulaması, bu süreçten sonra farklı ülkelerden Türkiye’ye yönelen göçlerin de artmasıyla bir dönüşüm sürecine girmiştir. “Geleneksel zorunlu göç kurumu olan iskân kurumunun yerini, uluslararası hukuku da dikkate alan, farklı etnik grupları da kapsayan, evrensel insan haklarına duyarlı, bireysel eğilimleri ve istekleri de dikkate alan, sığınmacı ve mültecilerle ilgili modern bir kuruma bırakması (Erder, 2014 : 157)” ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Zira bu dönemde iskân uygulaması kapsamında Türk soylu yabancılara ayrıcalıklar tanınırken Türk soylu olmayanlara işe girme, mülk edinme ve yerleşme gibi konularda kısıtlı haklar sunulmuştur. Aynı doğrultuda uluslararası alanda da Türkiye’nin Türk soylu olmayan yabancıları sığınmacı ve mülteci olarak kabul etmemesinin getirdiği tepkilerle beraber, Türkiye 2003 yılında hazırladığı “İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı”nda Avrupa Birliği’ne üye olmayı hedeflediği 2012 yılına kadar yeni bir iltica yasası hazırlayacağını taahhüt etmiştir (Erder, 2014 : 159-160). Diğer yandan 2006 yılında çıkarılan 5543 sayılı yeni İskân Kanunu çok büyük değişiklikler getirmemiştir. Yine iskân uygulaması, Türk soylular için zorunlu göç durumlarına cevap verecek bir uygulama olarak muhafaza edilmiştir (Erder, 2014 : 164).

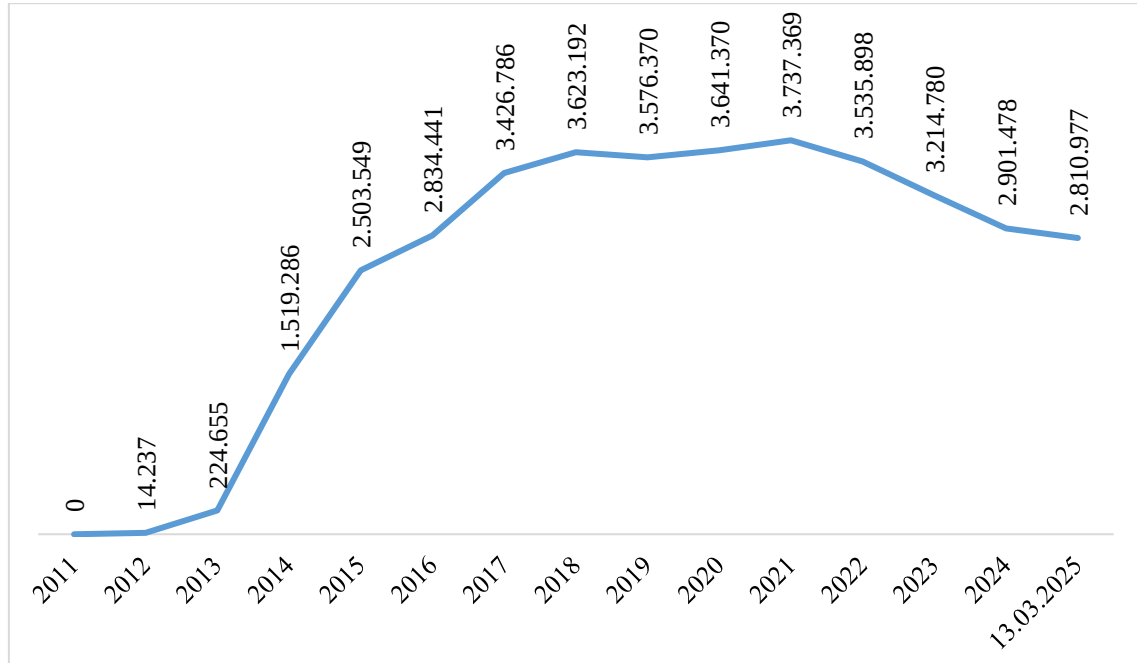
Türkiye'nin göç tecrübesinin bir başka bileşeni, daha önceki kitlesel Türk soylu kişilerin göçlerinden farklı bir nitelik taşıyan Irak kaynaklı göçlerdir. 1988-1991 yılları arasında, İran-Irak savaşı esnasında yaşanan göçler ve Körfez Savaşı esnasında yaşanan göçler olmak üzere üç büyük kitlesel göç hareketi yaşanmıştır. Irak'ın kuzeyinde yaşanan ayaklanmalar ve Irak ordusunun sivilleri de hedef alan harekâtı neticesinde 2-11 Nisan 1991 döneminde çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu, aralarında Arap, Keldani, Nasturi, Türkmen ve Süryani grupların da bulunduğu 467.489 Irak vatandaşı Türkiye'ye sığınmıştır (Ceylan & Uslu, 2019 : 209). Böylece Türkiye ilk kez çoğunluğu Türk ve Müslüman olmayan bir kitlesel göçe maruz kalmıştır (İçduygu & Aksel, 2013 : 167). İlk aşamada insani yardım sağlanan sığınmacılar sürecin devamında geçici kamplara yerleştirilmiştir. Sürecin devamında diplomatik adımlar neticesinde sığınmacıların çoğu ülkesine geri dönmüş, kalanların bir kısmı mülteci olarak üçüncü ülkelere gönderilmiş, 20 Ağustos 1991 tarihi itibarıyla Türkiye'de 5.274 Iraklı sığınmacı kalmıştır (Kaynak, 1992 : 73-90). Yine aynı dönemde 1992-1995 Bosna ve 1998-1999 Kosova savaşları esnasında 20 bin Bosnalı ve 17.746 Kosovalı sığınmacı Türkiye'ye sığınmış ve bunlara geçici sığınma hakkı tanınmıştır (Özgür Baklacioğlu, 2015 : 197).

Türk soylu olmayan yabancıların da Türkiye'ye sığınarak koruma talep etmeleri üzerine 1994 tarihli “Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” yürürlüğe konarak bu alandaki düzenleme ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. Cenevre Sözleşmesi ve 67 Protokolü kapsamındaki coğrafi çekince bu yönetmeliğe de aktarılmıştır.

Son olarak Türkiye'de göç yönetiminin yeniden ele alınmasını beraberinde getiren Suriye krizi kaynaklı göç süreçleri, Türkiye'nin göç tecrübesinin en önemli parçalarındandır. 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı ile 22,5 milyon olan Suriye nüfusunun yaklaşık 7 milyonu ülkelerini terk ederek komşu ülkelere sığınmaya başlamıştır. Türkiye de bu dönemde Suriyeli sivillerin can güvenliğini temin etmek ve insani bir krizin doğmasının önüne geçmek için “Açık Kapı” ve “Misafirlik” kavramlarıyla özetlenebilecek bir yaklaşım benimsenmiştir. Suriye'den Türkiye'ye ilk toplu giriş 252 kişilik bir grupla 30 Nisan 2011 tarihinde gerçekleşmiştir. Göç akışının hızla artmasıyla Türkiye ilk olarak Hatay'ın Reyhanlı, Yayladağı ve Altınözü ilçelerinde olmak üzere Suriye sınırına yakın noktalarda kamplar kurmuştur. Bu süreçte 30 Mart 2012 tarihinde “Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti

Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge” İçişleri Bakanlığı tarafından yürürlüğe konmuş, Suriyeliler “misafir” olarak adlandırılmış ve yasal olarak bir statü tanınmamıştır. Suriyeli sığınmacı sayısı yaklaşık beş ay içinde 100.000’e ulaşmıştır. Birçok sığınmacı Türkiye’de Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Hatay, İzmir, Ankara ve İstanbul gibi illere yerleşmiştir. Suriyeli sığınmacı akışının artışıyla Türkiye’deki çeşitli illere konuşlandırılan kamp sayısı 20’ye çıkartılmış, bu kamplarda sığınmacılara eğitim, sağlık, barınma gibi temel hizmetler sağlanmaya başlanmıştır. Takip eden süreçte de Suriyelilerin sayısı hızla artmış, Suriyelilerin barındırılması için kamplar yeterli olmamaya başlamıştır. Sürecin devamında ise Suriyelilerin sayısı hızla artış göstermiş, kamplar yetersiz kaldıkça illere yönlendirmeler başlamış, 2013 yılında ise 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kabul edilerek Suriyelilerin statüsü geçici koruma olarak belirlenmiştir (Ceylan & Uslu, 2019). Ayrıca yeni kanun ile göçe ilişkin diğer alanlarda da daha kapsayıcı bir düzenleme yapılarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulmuş, göçün yönetimi alanında yetkili ve sorumlu kurum olarak tayin edilmiştir.

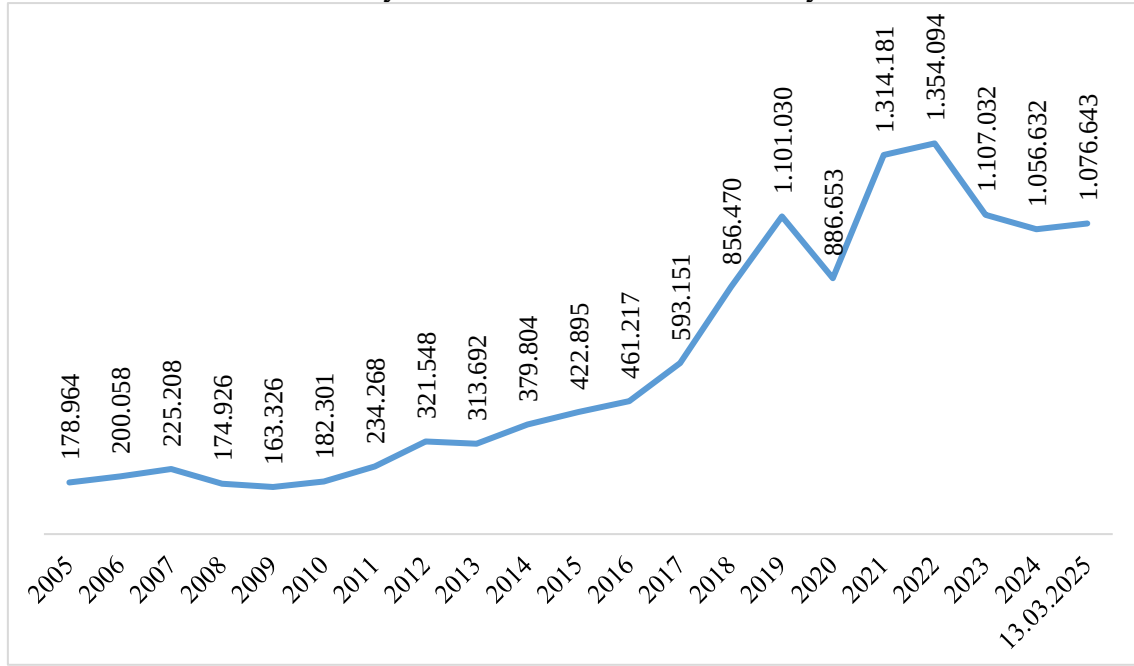
Grafik 1-Yıllara Göre Türkiye’deki Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Sayısı

(Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı internet sitesi)

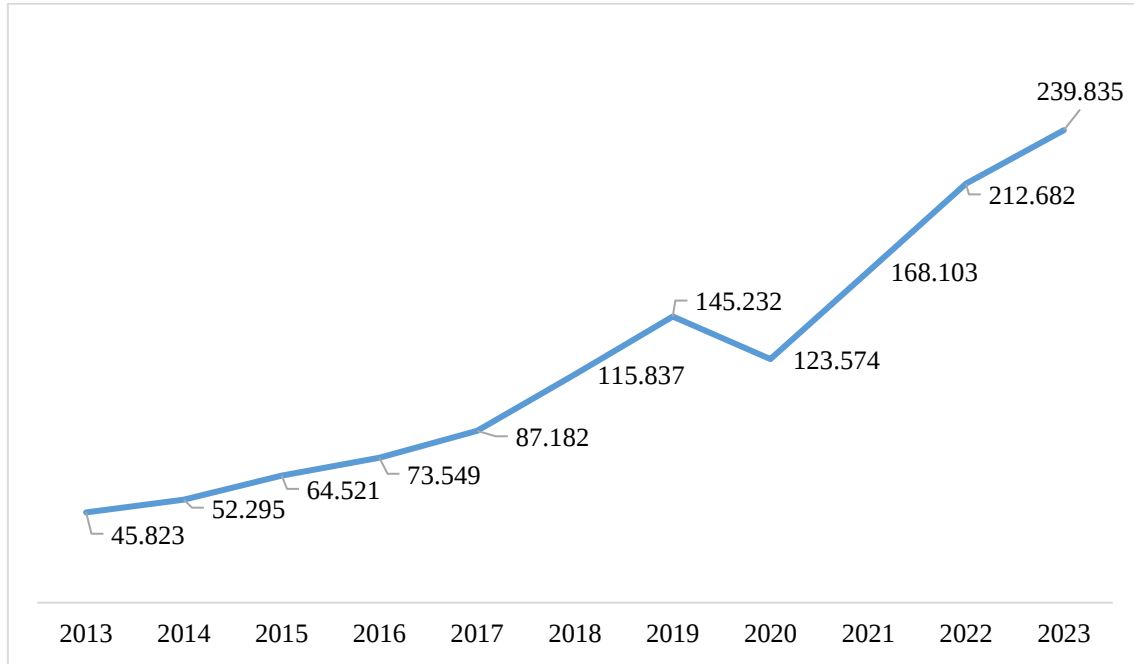
Devam eden süreçte, grafikte de görüldüğü üzere Suriyelilerin ülkeye girişi devam etmiş, 2017 yılına gelindiğinde sayı 3,4 milyonu aşmıştır.

Grafik 2- Yıllara Göre Türkiye’deki İkamet İzinli Yabancı Sayısı

(Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı internet sitesi, 2025)

Grafik 3- Yıllara Göre Türkiye’deki Çalışma İzinli Yabancı Sayısı

(Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı internet sitesi, 2025)

Yaşanan bu kitlesel göçlerin yanı sıra dönem dönem daha az sayıda ve düşük yoğunlukta göçler de meydana gelmiştir. İran Devrimi sonrası İran’dan Türkiye’ye yönelen göçler, Afganistan, Irak ve İran kaynaklı sığınma amaçlı göç akışları, grafiklerde de görüleceği üzere 2013 yılından sonra hızla artan ve ülkemizde ikamet izni ile kalan

yabancılar ve çalışma izni ile ülkemizde çalışan yabancılar Türkiye'nin salt bir geçiş ülkesinden bir hedef ülkeye de dönüştüğünü göstermektedir.

Göç tecrübeleri ve yaşanan büyük göç olayları, değişen konjonktürle de beraber Türkiye'nin göç düzenlemelerini etkilemiş ve belirlemiştir. Uzun yıllar Türk soylu göçmenler etrafında inşa edilen iskân uygulaması, diğer göçmen grupların taleplerini de içerecek şekilde kapsayıcı bir göç yönetimine yerini bırakmıştır. Diğer yandan ekonomik dönüşümler, refah rejiminin özellikleri gibi hususlar da göçün bir insan kaynağı olarak görülmeye başlandığı son yıllarda göç rejimini belirlemeye başlamış, göçmenlerin ekonomik etkileri ve potansiyel katma değerleri dikkate alınmaya başlamıştır.

3.2. Türkiye'nin Refah ve Göç Rejimi

Türkiye refah rejimleri bağlamında, taşıdığı farklı özellikler nedeniyle birden fazla refah rejimiyle benzerlik göstermektedir. Bu yüzden öncelikle Türkiye'nin tabi olduğu refah rejimini anlamak, buna ilişkin kategoriyi belirlemek; ardından göç tecrübesini de göz önüne alarak göç rejiminin şekillenişini incelemek bu çalışmanın sistematığı açısından daha uygun görünmektedir.

3.2.1. Türkiye'nin Tabi Olduğu Refah Rejimi

Refah rejimleri kategorilendirmesinde Gosta Esping-Andersen'in liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat olarak ele alınan üçlü rejim tipolojisi en yaygın kullanılan kategorilerdir. Bu sınıflandırmaya alternatif olarak ise Leibfried'ın İspanya, Portekiz, Yunanistan ve bir dereceye kadar da İtalya ile daha az ölçüde Fransa ve İrlanda için ortaya attığı Güney Avrupa Refah Rejimi kategorisi, Esping-Andersen tarafından kapsanmayan modeller için açıklama getirmektedir. Güney Avrupa Refah Rejimi veya Güney Modeli'ne tabi ülkelerin anayasaları güçlü refah toplumlarının sağladığı hak ve uygulamaları sağlamayı taahhüt etmekte fakat uygulamada bu taahhütleri hayata yeterince geçirememektedir (Leibfried , 1992). Diğer yandan aile ve kilise gibi yapıların sosyal destek açısından önemli bir rol oynamaya devam etmektedir (Pierson, 1998 : 780). Bu ülkelerde aynı zamanda kısmen geneli kapsayıcı bir sağlık sigortası sistemi uygulanmakta, refah uygulamalarında ise devlet ve özel sektörün üstü kapalı işbirliği bulunmaktadır (Ferrera, 1996 : 19). Ayrıca yine model ülkelerinde tarım sektörünün önemli bir ağırlığı vardır, kayıt dışı ekonominin alanı geniştir ve işgücü piyasasında tam istihdam bulunmamaktadır (Toprak, 2015 : 167).

Türkiye; bu modele giren Portekiz, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerle benzeşen sosyo-ekonomik yapısı; sosyal güvenlikte çalışan ve prim ödeyen kişilere yüksek düzeyli koruma sunarken sosyal yardım ve hizmetlerin dağınık, çok parçalı ve aile merkezli olması ve kayıt dışı ekonominin geniş yapısı gibi açılardan Güney Avrupa Refah Rejimi modeline dâhil edilebilmektedir (Ferrera, 1996; Aysan, 2012; Sharkh & Gough, 2010). Yani Türkiye de diğer Güney Avrupa ülkeleri gibi geç sanayileştiği için sosyal politikanın boşluğunu gönüllülük esasıyla yürütülen ve kurumsal olmayan uygulamalarla doldurmaktadır. Bu sistemde formel olarak çalışmayanlar ya kapsamamaktadır ya da işsizlik sigortası bu grupları dışlamaktadır. Sistemin temelinde çalışma esaslı primlerle finanse edilen sosyal sigorta modeli bulunmaktadır. Sosyal yardım kısmındaysa 1986 yılında oluşturulan “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu” sosyal yardımları daha kapsamlı ve kurumsal hale getirmiştir. Ayrıca bu fon 2011 yılında, o dönemki ismiyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesine alınmıştır. Ek olarak Türkiye’nin 01.01.2012 yılında Genel Sağlık Sigortası sistemine geçişi, sistem dâhilinde prim ödeyecek gücü olmayanların primlerinin devlet tarafından karşılanması da Güney Avrupa ülkeleriyle benzeşmektedir (Tiyek & Yertüm, 2016 : 43-46).

Öte yandan Türkiye’nin, sosyal yardım ve hizmetlere ayırdığı kaynak oranının model ülkelere göre çok düşük olması nedeniyle bu gruba dâhil edilemeyeceği görüşü de mevcuttur (Toprak, 2015 : 168). Fakat bu çalışma kapsamında, benzeşen yönlerin ağır basması nedeniyle Türkiye Güney Modeli ülkesi olarak ele alınacaktır.

3.2.2. Türkiye’nin Göç Rejimi

Türkiye’de göç rejimi, 2000’li yıllara kadar İskân Kanunu etrafında şekillenmiş, Cumhuriyetin erken dönemlerinde Türk soylu göçmenlerin ülkeye kabulü ve sonrasındaki süreçleri kapsayacak şekilde uygulanmıştır. Bu süreçlerde kişilerin ülkede konaklaması, kişilere toprak tahsis edilmesi, çalışma hayatına erişimleri ve kişilere sağlanan sosyal yardımlar, mezkûr kanun kapsamında uygulanmıştır. Türk soylu göçmenlere yardım sunulması, sistemin daha cömert olmasını beraberinde getirmiştir (Aysan, 2012 : 398). 1923-1927 döneminde Lozan Antlaşması çerçevesinde nüfus mübadelesiyle Yunanistan’dan ve Bulgaristan’dan gelen Türkler; 1935’te Bulgaristan’dan gelen göçler ve 1950-1951’de Bulgaristan ile 1954’te Yugoslavya’dan gelen göçler olmak üzere Türk soyluların göçleri bu kanun çerçevesinde yönetilmiştir. İskân Kanunu kapsamında yürütülen süreçlerde ikili bir ayrıma gidilmiştir. Devlet desteğine ihtiyaç duymayanlar Türkiye’de istedikleri yere yerleşmekte özgür

kılınmışlardır. Yerleşik ya da devlet destekli göçmenler ise Türkiye’de yaşayabilmek için arazi, süt hayvanları ve teknik ekipman olarak belirlenen yerlere yerleştirilmişlerdir (Kirişçi, 1996 : 388).

Cumhuriyetin erken dönemlerinde İskân Kanunu göçün yönetimine dair tek düzenlemeyken 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Konvansiyonu’nun kabulü, Türkiye’ye yönelen sığınmacılara dair temel düzenlemeyi oluşturmuştur. Sözleşme kapsamında Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde gelen sığınmacılara mültecilik statüsü sunulurken diğer ülkeler için şartlı bir koruma sistemi getirilmiştir. 1970 ve 1996 yılları arasında 13.500 sığınmacı 1951 sözleşmesinin sağladığı koruma çerçevesinden faydalanmıştır (Temel & Aca, 2022 : 460).

1986 yılında ise Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Yasası yürürlüğe konarak Türk soylu göçmenlere yapılacak sosyal yardımlar düzenlenmiştir (Temel & Aca, 2022). Yasa ile oluşturulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ile gıda ve barınma başta olmak üzere yakacak, yiyecek ve nakit yardımları da dâhil olmak üzere, göçmenlere ve geçici sığınma sağlanan diğer gruplara yönelik yardımlar yürütülmüştür (Temel & Aca, 2022 : 461). Ayrıca Kızılay tarafından da fon kaynakları kullanılarak gıda ve barınma yardımları karşılanmıştır. Böylece temel insani yardımlarla sınırlı bir sosyal yardım sisteminin varlığı görülmekte olup Almanya veya İsveç örneğinde görüldüğü gibi kapsayıcı bir rejimin olmadığı sonucuna varılabilir.

Bir başka taraftan İskân Kanunu ve Cenevre Sözleşmesi kapsamına girse de etnik çatışmalardan kaçan 1992 ve 1995 yılları arasında Türkiye’ye gelen 25 binin üzerindeki Boşnak Müslüman ve 1998 ve 1999’da ülkeye giriş yapan 17 bin Kosovalı yabancıya geçici sığınma hakkı tanınmıştır (Kirişçi, 1996 : 386-390).

1970’lere kadar işgücü göçü niteliği taşımayan ve çoğunlukla Türk soyluların göçü şeklinde gelişen, İskân Kanunu ve Cenevre Sözleşmesi’nin çizdiği hukuki çerçeve içerisinde yürütülen Türkiye’nin göç politikası, bu kesimlere yönelik temel insani yardımların karşılanması önceliğiyle bir göç rejimi inşa etmiştir. Bu süreçte özellikle 1986 tarihli 3296 sayılı Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Yasası ile sosyal koruma alanında bir kurumsallaşma girişimi başlamış fakat göçmenlere yönelik sistemli bir sosyal koruma rejimi oluşturulamamıştır. Mevcut sosyal yardım sisteminin sınırlı imkanlarından faydalananlar dışında kalan ve geçici sığınma sağlanan yabancılara ise sosyal yardım sunulmamıştır (Temel & Aca, 2022 : 462).

2000’li yıllardan sonra Türkiye, göç sürecinde bir transit ve kaynak ülke olmanın yanı sıra bir hedef ülke özelliğini de kazanmaya başlamıştır. Türkiye’nin çevresindeki ülkelerde meydana gelen siyasi ve ekonomik sorunlar, Avrupa’da ortaya çıkan kısıtlayıcı göç politikaları ve 1990’lardan itibaren aşırı sağ partilerin ve göçmen karşıtlığının yükselişi bunun nedenlerinden bazılarıdır (Tiyek & Yertüm, 2016 : 463).

Bunun yanında Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım müzakerelerinin başlamasıyla, 2003 yılında imzalanan Ortak Katılım Belgesi’nin bir parçası olarak düzensiz göçün önlenmesi için Avrupa Birliği müktesebatı benimsenmiş ve göç alanındaki uygulamalar aktarılmıştır. Yine bu kapsamda Avrupa Birliği tarafının 2003 yılında dile getirdiği üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulüne ilişkin anlaşma talebi 2013 yılında Türkiye ve Avrupa Birliği arasında “Üçüncü Ülke Vatandaşları ve Vatansız Kişiler İçin Geri Kabul Anlaşması” ile karşılanmıştır (Tiyek & Yertüm, 2016 : 463).

İşgücü göçü alanında ise 2003 yılında 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun yürürlüğe konularak önemli bir aşama kaydedilmiştir. Kanun öncesi yabancıların çalışabileceği alanlar çok kısıtlı tutulmuşken ve birçok meslek 2007 sayılı Türkiye’deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun ile yabancılara yasaklanmışken, kanunun yürürlüğe girmesiyle işgücü göçü alanında AB normlarına uyumlu bir yasal zemin tesis edilmeye başlanmıştır. Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunla, 2007 sayılı Türkiye’deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun yürürlükten kaldırılarak yabancıların Türkiye’de çalışma imkânı genişletilmiş ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığından alınacak çalışma iznine bağlanmıştır. (Alp, 2004).

Avrupa Birliği müktesebatıyla uyum amacıyla, 2011 yılında başlayan Suriyelilerin Türkiye’ye kitlesel sığınma sürecinin de etkisiyle 2013 yılında 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yürürlüğe konmuş, kanunla beraber İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü göç yönetimi alanında yetkili ve sorumlu kurum olarak ihdas edilmiştir. Yeni yasal ve kurumsal yapıyla beraber, tüm yabancı uyruk ve grupları kapsayacak şekilde koruma rejimlerinin etkin şekilde uygulanması, düzenli göçün yönetimi ve düzensiz göçle mücadele alanlarında tek elden yürütülen uygulamalar ortaya çıkmıştır.

Yine bu süreçle beraber 2016 yılında 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu yürürlüğe konmuş, işgücü göçünden sorumlu kurum olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik

Bakanlığı bünyesinde Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Yeni kanunla farklı niteliklerde yabancı işgücüne yönelik özelleştirilmiş düzenlemeler tesis edilmiş ve bu alanda politika belirleyerek uygulayacak bir kurumsal yapı ortaya çıkmıştır. Yine aynı yıl Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik ve Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik çıkarılarak uluslararası koruma ve geçici koruma kapsamındaki yabancıların işgücü piyasasına erişimleri düzenlenmiştir. Böylece göçün işgücü piyasasına erişiminin kurumsal bir zeminde yürütülmesine imkân sağlanmıştır.

Diğer yandan sığınmacılara sunulan sosyal yardımlar parçalı bir yapı teşkil etmektedir. Kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşların, çoğunlukla uluslararası fonlardan kaynak temin edilen sosyal uyum projeleri yürüttüğü bu dönemde uluslararası koruma ve geçici koruma kapsamındakilere Kızılay aracılığıyla sunulan Sosyal Uyum Yardımı kapsayıcı ve uzun soluklu bir program olarak göze çarpmaktadır (Kızılaykart, 2024). Ayrıca valiliklere bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla sığınmacılara barınma, gıda, sağlık, eğitim, giyim ve benzeri ihtiyaç alanları için aynı ve nakdi yardımlar verilmektedir (Savar & Kedikli, 2019). Yine bu grup Genel Sağlık Sigortası kapsamında prim ödemeksizin sağlık hizmetlerinden faydalanabilmektedir. Birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetleri için tıbbi cihazların tedariki, sağlık personeli istihdamı ve aşı ve vitamin temini gibi konularda, 2015'te Avrupa Birliği ve T.C. Sağlık Bakanlığı arasında imzalanan ve Mülteciler için Mali Yardım Programı kapsamında finanse edilen SIHHAT Projesi ile Göçmen Sağlığı Merkezleri ve Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri hizmet vermektedir (Sihhat, 2024). Sosyal yardım sisteminin Genel Sağlık Sigortası bünyesinde sunulan haklar dışında temel insani yardımlarla kısıtlı olduğu ve çalışma kapsamındaki Avrupa ülkelerine kıyasla daha az kapsayıcı olduğu görülebilmektedir. Bu durum ülkeye gelen yabancıların kendi hayatlarını idame ettirmelerinin öncelendiğini işaret etmektedir.

2024 yılına gelindiğinde ise geçici koruma ve uluslararası koruma kapsamındaki yabancıların birçok farklı sektörde, sigortasız ve izinsiz çalışmakta olduğu değerlendirilmekte ve bu kişilerden yıldan yıla kayıtlı hale gelenlerinin sayısının arttığı çalışma izni verilerindeki artıştan tespit edilebilmektedir (ÇSGB-Çalışma İzin İstatistikleri, 2024). Diğer yandan önemli sayıda yabancıların Türkiye'de imalat, turizm, ev hizmetleri gibi sektörlerde çalıştığı yine aynı verilerden takip edilebilmektedir. Bu durum aslında Türkiye'de işgücü ihtiyacı bulunan ve her yıl artan sayıda yabancıyla karşılanan mesleklerin olduğunu, bunun yanında da ülkede bulunan sığınmacıların işgücü

piyahasına kayıtlı ve izinli girmeleri için çalışmalar yürütülerek kayıtlılığın artırıldığını göstermektedir.

Sonuç olarak erken dönemde, gelen göçmenlerin Türk soylu olmaları ve bir nüfus bileşeni haline geleceklerine dair öngörü nedeniyle gelen göçmenlere sunulan geniş imkânlar, Türk soylu olmayan göçmenlerin de ülkeye yönelmeleri ile ortadan kalkmaya veya istisnai olarak uygulanmaya başlanmıştır. Uluslararası koruma kapsamındaki yabancılara, Cenevre Sözleşmesi'nin kabulüyle beraber insani yardım olarak destekler ve sağlık güvencesi sağlanır olduysa da bunun dışındaki durumlarda kişilerin işgücü piyasasına dâhil olmaları belirleyici olmuştur. Ayrıca bu desteklerin bir kısmı projeler ve uluslararası fonlar gibi geçici kaynaklarla sağlanmaktadır. Böylece Türkiye'nin g rejimi koruma kapsamındakilerin hukuki normlar ve insani yardımlar ekseninde ele alındığı ve fakat işgücü piyasasına dâhil olmalarının da arzulandığı; düzenli göçmenlerin ise kendine yeterliliklerinin öncelikli olduğu ikili bir yaklaşımla belirginleşmektedir. Bu rejimin idamesi açısından ise hızla gelişen bir kurumsal yapı söz konusudur.

3.3. G Yönetiminde Yasal ve Kurumsal Yapı

Türkiye'de g yönetiminde en geniş alana sahip kurum Göç İdaresi Başkanlığıdır. İçişleri Bakanlığı bünyesinde daha önceden bir genel müdürlük olarak kurulan birim, 29 Ekim 2021 tarihli ve 31643 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 85 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Başkanlık statüsüne yükseltilmiştir. Başkanlık bünyesinde gücün farklı alanlarında görevli beş genel müdürlük ve diğer idari birimler bulunmaktadır. İlki olan Yabancılar Genel Müdürlüğünün görevi düzenli g hareketlerini izlemek, düzenli gelenlerin ikamet izni talepleriyle ilgili işlemleri yürütmek, yabancıların sınır kapılarındaki iş ve işlemlerini yürütmek ve vatansız kişilere dair işlemleri yapmaktır. Uluslararası Koruma Genel Müdürlüğü geçici koruma kapsamındaki yabancılar ve insan ticareti mağdurlarıyla ilgili işlemleri yürütmekte, uluslararası koruma başvuru sahiplerinin değerlendirme ve statü belirleme süreçleriyle ilgili işlemleri yapmakta, ge kaynaklık eden ülkeler hakkında araştırmalar yürütmektedir. Düzensiz Gle Mücadele ve Sınır Dışı İşleri Genel Müdürlüğü düzensiz göçmenlerin izlenmesi, bunların idari gözetim altına alındığında barındıkları geri gönderme merkezlerinin yönetimi, yabancılarla ilişkin giriş yasaklarının uygulanması ve düzensiz göçmenlerin sınır dışı edilmesinden sorumlu birimdir. Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğünün görevleri yabancıların toplumla uyumlarına yönelik iş ve işlemleri yürütmek, kamuoyuna yönelik bilgilendirme ve iletişim faaliyetlerini yürütmek, kamu kurumları, yerel

yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmak, kurumun görev alanında ilişkin projeleri yürütmektir (85 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2021). Son olarak Sınır Yönetimi Genel Müdürlüğü ise sınır güvenliği ve düzensiz göç akınlarının engellenmesi için sınır yönetimine dair işlemleri yürütmektedir. Merkez birimlerin yanında 81 ilde ve ihtiyaç duyulan bazı ilçelerdeki İl Müdürlükleri vasıtasıyla, düzenli şekilde Türkiye'ye gelen yabancıların ikamet izni talepleri değerlendirilmekte; uluslararası koruma kapsamındaki başvurular alınmakta ve sonuçlandırmakta; düzensiz göçmenlere ilişkin işlemler yürütülerek bunların sınırdışı edilmesine yönelik işlemleri yapılmakta; yabancıların Türkiye'ye uyumlarına yönelik çalışmalar ve sınır yönetimi ile ilgili işlemler yürütülmektedir. Ayrıca Bakanlık tarafından mezkûr yasa ile yürütülen Göç Kurulu; İçişleri Bakanlığınca belirlenecek bakanlık ve kurum ve kuruluşların temsilcilerinin katılımıyla, Türkiye'nin yabancılarla ilgili göç stratejilerini belirlemek, koordinasyonunu ve uygulanmasını takip etmekle görevlidir. (Göç İdaresi Başkanlığı, 2024).

Yabancıların işgücü piyasasına girişleri konusunda politika belirlenmesi, çalışma izni başvurularının değerlendirilmesi ve sonuçlandırılması, zorunlu göç kapsamında Türkiye'ye gelen sığınmacıların işgücü piyasasına uyumuna yönelik çalışmalar yürütülmesi ve 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu'nda belirlenen diğer iş ve işlemlerin yürütümünden sorumlu kurum, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde 2016 yılında kurulan Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğüdür. Kurumun işgücü göçünün yönetiminden sorumlu ana birim olduğu söylenebilir (Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü, 2024). Kurum, yasal olarak belirlenen görev ve yetki çerçevesine göre, kendisine yapılan çalışma izni ve çalışma izni muafiyeti başvurularını değerlendirmekte, sığınmacıların işgücü piyasasına dâhil olmalarına yönelik paydaşlarla projeler yürütmekte, nitelikli işgücü ve yatırımcıların ülkeye kazandırılmasına yönelik çalışmalar yapmakta ve uluslararası işgücü politikasının belirlenip ilgili kurumların koordinesinde uygulanması için faaliyette bulunmaktadır. Ayrıca kurumun koordinesinde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve Strateji ve Bütçe Başkanlığının katılımıyla, Türkiye'nin uluslararası işgücü ile ilgili temel stratejilerinin belirlenmesine katkı sağlamak, bu alana ilişkin ulusal ve uluslararası gelişmeleri ve uygulamaları izleyerek Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerine duyarlı sektörel ve bölgesel önceliklerine uygun öneriler geliştirmek amaçlarıyla Uluslararası İşgücü Danışma Kurulu toplanmakta ve karar alarak ilgili

kurumları uygulama sürecinde koordine etmektedir (1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2024).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde Sosyal Güvenlik Kurumu, yabancıların sigorta primlerini tahsil ederek sosyal güvencelerine dair iş ve işlemleri yürütmekte, aynı zamanda geçici koruma kapsamındaki yabancıların faydalandığı genel sağlık sigortasına ilişkin işlemleri yapmaktadır (Sosyal Güvenlik Kurumu, 2024). Bakanlığın bir diğer ilgili kuruluşu olan Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, iş ve meslek danışmanlığı, aktif işgücü programları, mesleki eğitim kursları, işbaşı eğitim programları, işveren danışmanlığı, iş arama ve açık işlere iş arayanları yerleştirme gibi hizmetleri yürütmektedir. Aktif İşgücü Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik kapsamında, kurum tarafından sunulan aktif işgücü hizmetlerinden yabancılar da faydalanabilmektedir (Türkiye İş Kurumu, 2024). Bakanlık bünyesinde ulusal meslek standartlarına göre belirlenen mesleklerde mesleki yeterlilikleri ölçme ve belgelendirme konusunda yetkili kurum olan Mesleki Yeterlilik Kurumu da yabancılar hizmet sunmaktadır (Mesleki Yeterlilik Kurumu, 2024).

Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki Göç Politikaları ve Vize İşlemleri Genel Müdürlüğü; vize işlemlerini yürütmek, vize politikalarını belirlemek, göç ve iltica faaliyetlerini takip etmek ve bunlara ilişkin politika belirlemek konularında görevli ve yetkili kurumdur (Resmi Gazete, 2024). Yabancılar yurtdışından vize almak istediklerinde Türkiye Cumhuriyeti dış temsilciliklerinden başvurmakta, bu birimlerden vize almaktadırlar. Ayrıca ülkelerle karşılıklı olarak belirlenecek vize rejimleri de Dışişleri Bakanlığı tarafından düzenlenmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, uluslararası yatırımcı hareketliliği ile ilgili alanda görev yapmakta olup teknoloji yoğun, katma değeri yüksek ve istihdam yaratan yatırımları destekleyerek bu yatırımlara ilişkin tüm süreçleri yatırımcı adına takip etme ve Türkiye'ye bu yatırımları kazandırma görevini üstlenmektedir (Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2024).

Aynı doğrultuda Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü de uluslararası yatırımcıların muhatap kurumudur. Kurum 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ve buna ilişkin mevzuat çerçevesinde yabancı yatırımlara dair işlemlerden sorumludur (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2024).

Bunların dışında diğer Bakanlıklar ve yerel yönetimler de göç alanında, kendi görev alanları itibarıyla, bu çalışmanın kapsamı dışında kalan faaliyetler yürütmektedir. Böylece Türkiye göç rejiminin uygulanması için uluslararası normlar ve zamanın gerekliliklerine cevap verebilecek bir kurumsal yapı hızla ihdas edilmiş, yeni kurulan yapıların yanı sıra mevcut kurumlar da görev alanları itibarıyla göçün yönetimine dâhil olmuşlardır. Göçün etkin yönetimi konusundaki beceri elbette göçmenlerin ülkeye gelme isteklerine etki etmektedir. Zira göçmen girişimciliğine yönelik politikaların da etkin ve hızlı şekilde uygulanması, sağlam bir kurumsal yapıyı gerektirmektedir.

3.4. Göçmen Girişimciliğine Yönelik Düzenleme ve Politikalar

Göçmen girişimciliğine yönelik politikalar açısından kişilerin ilk aşamada Türkiye'ye girişleri ele alınacaktır. Zira giriş ve sonrasındaki idari prosedürlerin kolaylığı, göçmen girişimcilerin kararlarında etkili olabilmektedir. Bu kısımda daha önceden de belirtildiği gibi Dışişleri Bakanlığı yetkili olup yabancının geçerli bir vize veya vize muafiyeti ile Türkiye'ye girmesi gerekmektedir. Vizeler dış temsilcilikleri tarafından düzenlenmekte, Türkiye'de çalışmak veya iş kurmak isteyen yabancı uyruklular çalışma izni ve çalışma vizesi başvurusu yapmaktadırlar. Çalışma izni başvurusunun sonuçlanması akabinde çalışma vizesi de düzenlenmekte ve yabancılar Türkiye'ye giriş yapabilmektedirler. Aynı zamanda ticari amaçlarla yapılacak vize başvuruları Elektronik Vize Başvuru Sisteminden (www.evisa.gov.tr) gerçekleştirilebilmektedir. 2013 yılında uygulamaya başlatılan Elektronik Vize Başvuru Sistemi üzerinden, internet aracılığıyla “ortalama 3 dakika içinde” e-Vize alınabilmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2024).

Kişilerin ülkeye girişleri sonrası, yasal kalışlarına esas başka bir belgeleri bulunmuyorsa ikamet izni almaları gerekmektedir ki bu da Göç İdaresi Başkanlığının taşra birimlerince düzenlenmektedir. Türkiye'de bir girişim kurmak isteyen kişiler için 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kapsamında ikamet izni alma imkânı bulunmaktadır. Kanunda farklı amaçlara özgülenmiş altı ikamet izni türü bulunmaktadır. Bunlardan insani ikamet izni ve insan ticareti mağduru ikamet izni, idarenin kişilere, durumlarına istinaden düzenlediği izinlerdir. Öğrenci ikamet izni, bir yükseköğretim kurumunda ön lisans, lisans, yüksek lisans ya da doktora öğrenimi görecektir yabancılara; aile ikamet izni, Türkiye'de yasal olarak bulunan aile bireyine esasen eşe ve bakmakla yükümlü olunan çocuğuna düzenlenmektedir. Süresiz ikamet izni Türkiye'de kesintisiz en az sekiz yıl ikamet izniyle kalmış olan ya da Bakanlığın

belirlediği şartlara uyan yabancılar için geniş haklar tanıyan bir ikamet statüsüdür. Daha kapsayıcı ve yaygın olan son ikamet türü olan kısa dönem ikamet izni ise birçok amacın yanında ticari bağlantı veya iş kuracak yabancılar düzenlenebilmesiyle doğrudan girişimci adaylarına hitap etmektedir. Bunun yanında kişilerin uluslararası koruma başvuru sahibi, mülteci, ikincil koruma ve şartlı mülteci gibi koruma statülerinden herhangi biriyle Türkiye’de bulunmaları da girişimci olmaya engel teşkil etmemekte olup mülteci ve ikincil koruma statüleri haricindeki diğer statüler ve ikamet izni türleri için kişilerin girişimi kurmalarını müteakip çalışma izni almaları da gerekmektedir.

Türkiye’de girişimci olacak, iş kuracak yabancıların çalışma izni almaları gerekmektedir. Bu süreçte yetkili kurum olan Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü çalışma izni başvurularını değerlendirmektedir. Çalışma izni, çalışma izni muafiyeti ve Turkuaz Kart olmak üzere üç ana gruptan oluşan çalışma izni türleri belirli açılardan farklılaşmaktadır. Temel grup olan süreli çalışma izni bir işyerine bağımlı çalışma durumunda düzenlenebilmekte olup girişimcilerin çalışma izni alabilmesi için önce izne esas teşkil edilecek şirketin kurulması gerekmektedir. Çalışma izni başvuruları “Yabancıların Çalışma İzinleri Başvuru Sistemi (e-İzin)” üzerinden yapılmakta, fiziki evrak gönderimi olmaksızın başvurular değerlendirilmekte ve sonuçlandırılmaktadır. Kurumun uygulayıcısı olduğu 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu, nitelikli alanlarda faaliyet gösteren girişimcileri destekleyebilecek hükümlere sahiptir. Kanunun 16’ncı maddesinde “Bilim ve teknolojiye katkısı, yatırım veya ihracat düzeyi, sağlayacağı istihdamın büyüklüğü ve benzeri özellikleri itibarıyla nitelikli yatırımcı olarak değerlendirilen” yabancılar değerlendirme kriterleri ve iznin süresi açısından istisnai usulle çalışma izni düzenlenebileceği hükmü mevcuttur (Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü, 2024).

Çalışma izni muafiyeti ise Uluslararası İşgücü Kanunu Uygulama Yönetmeliği’nin 48’inci maddesinde belirtilen gruplar için, yine aynı maddede belirtilen süre kısıtlarıyla düzenlenebilmektedir. Çalışma izninden farklı olarak muafiyet belgesi belirli bir işyerine bağlı değil, kişinin adına düzenlenmektedir. İlgili maddenin (h) bendinde “Ekonomik, sosyo-kültürel ve teknolojik alanlar ile eğitim konularında Türkiye’ye önemli hizmet ve katkı sağlayabilecekleri ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca bildirilen yabancılar üç yıla kadar” çalışma izni muafiyeti düzenlenebileceği belirtilmiştir. Bu hüküm açıkça belirtmese de kişilerin girişim kurmak için Türkiye’ye gelişlerini lafzi olarak kapsamaktadır (e-Muafiyet, 2024).

Yine kurum tarafından Türkiye’de süresiz çalışma ve ikamet hakkı veren, yakınına ise ikamet hakkı veren bir belge olarak düzenlenen Turkuaz Kart, Turkuaz Kart Yönetmeliği hükümleri uyarınca, yatırım veya ihracat düzeyi, sağlayacağı istihdamın büyüklüğü, bilimsel ve teknolojik gelişmeye yaptığı katkı ve benzeri özellikleri itibarıyla yüksek nitelikli yatırımcı olarak değerlendirilen yabancılara düzenlenmektedir (Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü, 2024).

Yasal düzenlemeler incelendiğinde farklı girişimci gruplarına yönelik özelleştirilmiş kategorilerin olduğu, bunların girişimcileri ülkeye kazandırmak için oldukça yeterli bir hukuki zemin sağladığı söylenebilir. Yasal düzenlemelerin yanı sıra göçmen girişimciliğini hedefleyen proje ve politikalar da bulunmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ortaklığıyla uygulamaya konan, yenilikçi iş modelleri olan teknogirişimlere yönelik bir davet programı niteliği taşıyan “Türkiye Tech Visa” programı da doğrudan yabancı girişimcileri hedeflemektedir. Program kapsamında girişimcilere 3 yıllık çalışma izni, ailelerine ikamet izni, kuracakları girişimlere ise mentorluk, ofis, finansman destekleri sunulmaktadır. İsminin aksine bir vize değil fakat kolay giriş ve çalışma izni alma prosedürü olan program, birçok ülkenin de sunduğu startup vizelerinin Türkiye için alternatifini teşkil etmektedir. (Türkiye Tech Visa, 2024)

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ilgili kuruluşu olan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), imalat, telekomünikasyon, bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler, bilgi hizmet faaliyetleri ve bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri alanlarında kurulan girişimlere yönelik uyguladığı Girişimci Destek Programı kapsamında personel giderleri ve kuruluş desteğini içeren iş kurma desteği ile personel giderleri, hizmet alımı ve makine teçhizat alımı desteğini içeren iş geliştirme desteği olarak şirketlere maddi destek sağlamaktadır. Program kapsamında faydalanabilmek için belirtilen şartlarda “Türk vatandaşı olmak” bulunmadığından programdan yabancıların da faydalanabileceği düşünülmektedir. (KOSGEB, 2024).

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu’nun (TÜBİTAK) yürüttüğü “1512 - Girişimcilik Destek Programı (BiGG)” ile henüz fikir aşamasındaki teknoloji ve yenilik odaklı iş fikirlerini Pazar aşamasına kadar desteklenmektedir. Bu kapsamda herhangi bir ön lisans, lisans, yüksek lisans veya doktora programına kayıtlı öğrenci veya mezun olup program koşullarında belirtilen akıllı ulaşım, akıllı üretim sistemleri, enerji ve temiz

teknolojiler, sürdürülebilir tarım ve beslenme gibi kategorilerde girişim kuracak kişilere mentorluk sağlanarak şirket kurmaları istenmekte ve maddi destek sağlanmaktadır (Tübitak BiGG, 2024). Bir başka program olan “1514 - Girişim Sermayesi Destekleme Programı (Tech-InvesTR)” ile katma değer yaratabilecek nitelikte, ağırlıklı olarak sağlık teknolojileri, yapay zekâ, makine öğrenmesi, fin-tech, pazar yeri, mobil oyun geliştirme, ödeme platformu, giyilebilir teknolojiler, blockchain ve lojistik operasyon süreçleri alanında faaliyet gösteren erken aşama teknoloji tabanlı şirketlerin Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ürün ve teknolojilerini pazara sunabilmelerine yönelik 4 ila 20 milyon TL arası düzeyde fon desteği sağlanmaktadır (Tübitak Tech-InvesTR, 2024).

Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, Türkiye’ye yabancı yatırım çekmek amacıyla yatırımcılara ve iş kurmak isteyen yabancılara; Türkiye pazarı ve yatırım ortamı hakkında danışmanlık sunmakta; yabancı yatırımcı ve girişimcinin kamu kurumları, yerel yönetimler, iş dernekleri ve üniversiteler, hizmet sağlayıcıları ile sivil toplum kuruluşları ile gerekli koordinasyonunu sağlamakta; bürokratik süreçleri yabancı ile takip etmekte; yatırım yeri ve ortağı bulma konusunda yardım sunmakta; yatırım sonrası süreçleri takip etmektedir. Özellikle büyük ölçekli yatırım ve girişimleri hedefleyen kurum, etkin bir destek sunmakta ve hedef kitleye yönelik bilgilendirme faaliyetleri yürütmektedir (Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2024). Bahsedilenler doğrultusunda nitelikli göçmen girişimcilerin ülkeye kazandırılması için faaliyet yürüten güçlü bir kamu ayağı olduğu ve farklı girişimci tiplerine yönelik elverişli bir uygulama aracı teşkil eden yasal düzenlemeler bulunduğu görülmektedir.

Bunların dışında geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin işgücü piyasasına uyumlarına yönelik yürütülen projeler de bulunmaktadır. Bu projeler kapsamında girişimcilik destekleri de verilmekte, bahse konu kitlenin kendi işlerini kurarak işgücü piyasasına girişi desteklenmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Uluslararası Çalışma Örgütü’nün birlikte yürüttüğü “Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere ve Ev Sahibi Topluluklara İş Yaratma ve Girişimcilik Fırsatları Projesi”nin ana bileşenlerinden biri “Uluslararası Koruma Başvuru ve Statü Sahibi kişilerin, Geçici Koruma Sağlanan Suriyelilerin ve Türk vatandaşlarının girişimcilik ve kayıtlı istihdam fırsatlarını artırmak için iş geliştirmek ve ekonomik büyümeye yönelik uygun ortamı sağlamak” olarak belirtilmiştir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu, 2024). Benzer şekilde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezinin yürüttüğü Sürdürülebilir Sosyo-Ekonomik Uyum İçin

Girişimcilik Kapasitelerinin İyileştirilmesi (ENHANCER) Projesi kapsamında Suriyeli girişimcilerin iş kurma eğilimlerini artırmanın yanı sıra yeni kurulan firmalara istihdam, pazarlama, iş geliştirme ve ihracat gibi alanlarda danışmanlık hizmeti sunulmaktadır (Enhancer Projesi, 2024). Bir diğer proje olan Dünya Bankası ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü koordinasyonu ile yürütülen Sosyal Girişimcilik, Güçlendirme ve Uyum (SEECO) Projesi kapsamında sosyal girişimciliği desteklemeye yönelik hibe sağlanması, iş kurma desteğinin verilmesi, danışmanlık sunulması, sosyal uyumu sağlayacak şekilde girişimcilik merkezleri atölyeler ve hızlandırma merkezlerinin kurulması faaliyetleri bulunmaktadır (Seeco Projesi, 2024).

Böylelikle Suriyeliler Türkiye’de hem kamu kurumları ile uluslararası kuruluşların işbirliğiyle yürütülen ve uyuma yönelik bir araç olarak görülen girişimcilik faaliyetli projeler aracılığıyla hem de literatürde de tespit edilen göçmen girişimciliğini tetikleyen ve destekleyen unsurlar sebebiyle girişimci olarak işgücü piyasasına dâhil olmaktadırlar. Kayıt dışı çalışma, düşük ücretli çalışma, ücretli çalışma durumunda eksik ücret alma veya hiç alamama, uzun çalışma süreleri ve işsizlik gibi durumlar kişileri ücretli ve bağımlı çalışmaktansa kendi işini kurmaya yönlendirmiştir (Uludağ Güler & Kul Parlak, 2022: 860). Bu doğrultuda 2011 yılından 2018’e kadar Suriyeliler, ortalama 7 kişinin istihdam edildiği, ağırlığı hizmet sektöründe olmak üzere yaklaşık 10 bin şirket kurmuş ve Türkiye’nin Suriye’ye ihracatının yeniden dengelenmesine yardımcı olmuşlardır. 2010 yılında 1,84 milyar dolarken 2012 yılında 500 milyon dolara düşen Suriye’ye ihracat miktarı, 2017 yılına gelindiğinde 1,3 milyar dolara yükselmiştir. İhracatta merkez ise İstanbül’dan Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı Gaziantep, Hatay ve Mersin illerine kaymıştır (Güven, Kenanoğlu, Kadkoy, & Kurt, 2018).

Sonc olarak Türkiye’de 2011 yılından sonra gelişen, g alanındaki kurumsal ve yasal altyapının sunduğu zemin göçmen girişimcileri ve nitelikli göçmen yatırımcıları ülkeye kazandırmak ve desteklemek için uygun araçlar sunmaktadır. Gelişmiş kurumsal yapı, Kurumsal Teori perspektifinden ele alındığında, göçmen girişimciliğinin gelişimi için önemli bir avantaj teşkil etmektedir. Fakat bu kurumsal yapı içerisinde kamu dışı aktörlerin ve piyasa tarafının aynı ölçüde bulunmadığı da görülmektedir. Kamu dışı aktörlerce belirtilen gruptaki göçmen girişimcilere yönelik bir destek sunulmadığı gibi gelişmekte olan startup ekosistemine ya da yabancı yatırımlara rağmen ABD örneğiyle kıyaslanabilecek düzeyde cazip ve kendini besleyen bir ortamın eksikliği de göze çarpmaktadır. Öte yandan ülkede mevcut bulunan sığınmacı grupların işgücü piyasasına ve topluma uyum sağlamalarını desteklemek amacıyla, uluslararası kuruluşların

desteğiyle girişimcilik projeleri uygulanmakta, kayıtlı ve izinli şekilde kişilerin kendi işlerini kurup hayatlarını idame ettirmeleri desteklenmektedir. Bu alanda ise kamu dışı aktörlerin varlığı ilk bahsedilen gruba göre göze çarpmaktadır. Bunların dışında Almanya veya İsveç örneğine göre girişimciliğe yönelik sosyal algılar, bürokratik engeller, kurumsal zorluklar vb. açılardan Türkiye örneği, nispeten daha uygun bir ortam sunmaktadır. Ayrıca başlangıç sermayesine erişim, danışmanlık ihtiyacı gibi unsurların zorunlu göç kapsamındaki girişimcilere yönelik olarak projeler kapsamında karşılanması, ihtiyaca cevap verecek araçların kısmen de olsa sunulduğunu göstermektedir.

Nitelikli göçmen girişimcilere yönelik politikalarla zorunlu göç kapsamındaki girişimcilere yönelik politikalardan oluşan ikili yapı Türkiye'nin refah rejimiyle bağdaşır bir tablo ortaya koymaktadır. Şöyle ki ülkeye sığınmacı olarak gelen kişilere temel düzeyde sosyal yardım ve sağlık güvencesi sunulmakta, kişilerin işgücü piyasasına girişleri desteklenmektedir. İşgücü ihtiyacı olan alanlarda bu kişilerin bağımlı çalışan olarak girişleri kolaylaştırılırken kendi işlerini kurmaları ve girişimci olmaları da istihdam yaratma potansiyelleri açısından istenen bir durumdur. Böylece sığınmacıların sosyal yardıma bağımlılıkları azaltılacak ve kamu bütçesi üzerindeki yükleri hafıfleyecektir. Diğer taraftan refah rejimine katkı sağlayacak nitelikli yabancılar, işgücü ve yatırımcı olarak ülkeye kazandırılmaya çalışılmakta, buna yönelik yasal düzenlemelerin sunduğu imkânlar kullanılmakta ve göçmen girişimciliği konusunda önemli bir rekabet alanı olan startaplara yönelik Tech Visa Programı uygulamaya konmaktadır. Bu süreçte bürokratik süreçler hızlı işletilmeye ve ekonomik hayatın temposuna uyum sağlayacak bir prosedür yürütölmeye çalışılmaktadır. Bu sayede Türkiye'nin, çalışma kapsamında incelenen gelişmiş ekonomilere nazaran gelişen bir ekonomi olarak hedeflerine ulaşmada, nitelikli insan kaynağı kaynağı oluşturulmaktadır.

SONUÇ

Göçmen girişimciliği günümüzde göçe dair çok göz önünde olmayan ama önemli katma değer yaratma potansiyeli olan bir olgudur. Bu yüzden alanyazında da birçok akademisyen göçmen girişimciliğini incelemiş ve göçmen girişimciliğini tetikleyen etkenler üzerinde durmuştur. Farklı göçmen tiplerine göre farklılaşan yaklaşımlar diaspora girişimciliği, etnik girişimcilik, mülteci girişimciliği, geri dönüş göçü girişimciliği, gelen (immigrant) ve giden (migrant) göçmenlerin yaptığı girişimcilikler şeklinde çeşitlenmektedir.

Bunun yanında farklı disiplinler temelinde ortaya çıkan yaklaşımlar göçmen girişimciliğine açıklamalar getirmektedir. Ekonomik faktörlere odaklanan teoriler göçmen girişimciliğini; ekonomik fırsatları tespit etme, girişimciliğin getirisini ücretli çalışma ile kıyaslayarak girişimciliğe yönelme ve ev sahibi ülkedeki girişimciliği destekleyen kurumsal yapı gibi unsurlarla açıklamaktadır. Antropoloji temelli yaklaşımlar göçmenlerin kültürel yapılarının girişimciliğe yatkınlığını; sosyoloji temelli yaklaşımlar göçmen topluluklarla yerliler arasında göçmen girişimcilerin aracılık yaptığını, göçmenlerin girişimci olabilmek için sosyal ilişkiler ve ağlardan oluşan sosyal sermayelerinden faydalandıklarını, etnik talepleri içeren pazar boşluklarının doldurulmasını, etnik yerleşim bölgelerinde ortaya çıkan kümelenmelerin girişimciliğe sunduğu korunaklı alanı, göçmenlerin toplumda karşılaştıkları ayrımcılık veya sahip oldukları dezavantajlarla başa çıkabilmek için girişimciliğe yönelmesini göçmen girişimciliğinin temel tetikleyicileri olarak ele almaktadırlar. Her disiplin ve teori kendi açısından konuyu ele alsa da birçok farklı nedenden kaynaklanabilen, zamanla değişim geçiren göç ve işgücü piyasasına dair olgulardan etkilenen, sosyo-politik ortamla da doğrudan bağlantısı kurulabilecek bir konu olan göçmen girişimciliğini hiçbir teorinin tek başına tamamen açıklamaya muktedir olmadığı ve farklı yaklaşımlardan aynı anda faydalanarak konunun anlaşılabilceği sonucuna varılabilir.

Bu konudan ayrılıp göçmen girişimciliğinin nasıl somutlaştığına gelindiğinde ise ülkelerin refah rejimlerinin göç rejimlerini şekillendirmekte olduğu ve farklı göç rejimlerine sahip ülkelerde göçmen girişimciliğine yönelik politikaların farklılaştığı görülebilmektedir. Bu çalışma, Sainsbury'nin *"Immigrants' social rights in comparative perspective: welfare regimes, forms of immigration and immigration policy regimes"* makalesindeki ayrımı esas almış; liberal refah ve kapsayıcı göç rejimi olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni; muhafazakâr refah rejimine ve dışlayıcı bir göç rejimi olarak

Almanya'yı; sosyal demokrat refah rejimi ve kapsayıcı göç rejimi olarak İsveç'i incelemiştir. Bu sayede farklı refah rejimleri ve göç rejimlerine sahip olan ama göç konusunda model denilebilecek ülkelerdeki farklılaşma ortaya konmuştur.

Bu doğrultuda ilk olarak ele alınan Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyal güvenlik ve gelir testine tabi yardımların nüfusun tamamına sunulmadığı ve işveren destekli yardımların yaygın olduğu bir sosyal koruma rejimi mevcuttur. Göç rejimi ise nitelikli göçmenlerin hem çalışan hem de girişimci olarak ülke ekonomisine kazandırılmasının öncelendiği bir yapıya sahiptir. Bu yüzden bir yandan kişilerin becerilerine odaklanan bir sistem uygulanarak ülkeye kabul edilen kişilere yönelik seçici politikalar uygulanmış diğer yandan ise yasa dışı şekilde ülkeye giren göçmenler sosyal desteklerin dışında tutularak ve yasal ikametli göçmenlerin beş yıl boyunca gelir testine tabi sosyal yardımlara erişimleri engellenerek ekonomik katkı sunmayan göçmenler için dışlayıcı bir yapı inşa edilmiştir. Bahsedilen kısıtlamaların yanı sıra ülke içindeki göçmenlere yönelik göçmen girişimciliğini destekleyen kurumsal mekanizmalar ve sektörel yapı, yetenekli göçmenlere ülke içinde fırsatlar sunmaktadır. Serbest piyasa dinamiklerine dayalı göç rejimi ve göçmen girişimciliği politikaları ise dünyanın belki de en başarılı göçmen girişimciliği örneklerinin ülkede ortaya çıkmasını ve bunun sürdürülebilmesi için de uygun bir ortam yaratılmasını sağlamıştır.

İkinci örnek ülke olan Almanya'da kişilerin çalıştıkları süre boyunca sundukları katkılar çalışma durumuna bağlı olarak alacakları yardımları belirlemekte, bu yardımlar ise sosyal yardımlardan yüksek tutulmaktadır. Yani kişilerin ücretli çalışmaları istenmekte ve çalışmadan sosyal yardımla hayatlarını idame ettirmeleri tercih edilmemektedir. Ülkedeki göç rejimi de bu doğrultuda inşa edilmiş, göçmenlerin işgücü piyasasına ücretli çalışan olarak dâhil olması istenmiştir. Zira İkinci Dünya Savaşı sonrası yıkıma uğramış Almanya'nın göç politikalarını göçmen işçi talebi belirlemiştir. Ücretli çalışarak prim ödeyen göçmenler sosyal yardımlardan faydalanabilmiş, uzun süre sosyal yardımlardan faydalanan ve işgücü piyasasına dâhil olmayan yabancılara ise oturum izni düzenlemede kısıtlar getirilmiştir. Fakat 2000'li yıllardan sonra Almanya göçmen girişimcilerin oluşturacağı katma değeri gözeterek bu alanda birçok kurumsal desteği içeren politikalar izlemeye başlamıştır. Bu açıdan göçmenlerin ücretli ve bağımlı çalışmasını önceleyen Alman refah rejimi durağanlaşmaya ve ekonomik büyüme ile istihdam yaratma kapasitesini sürdürme konusunda endişeler ortaya çıkmaya başladığı için girişimcilik alanında göçmen girişimciliğini de önceler şeklinde destekler ve projeler uygulanmaya, yeni politikalar tasarlanmaya başlanmıştır, denilebilir. Fakat tarihsel olarak

Ücretli çalışmanın belirgin olduğu ve girişimciliğin önünde bürokratik engellerin bulunduğu bir rejim olarak Almanya göçmen girişimciliği konusunda başarılı bir model henüz ortaya koyamamıştır. Zira girişimcilik bürokratik olarak daha az kısıtlamaların olduğu ortamlarda gelişmeye yatkın olmakta, girişimci adayları gelişen veya gelişmiş bir girişimcilik ekosisteminde daha başarılı olmaktadırlar. Ücretli çalışmanın refah rejiminin ana unsuru olduğu bir zeminde konumlanan gç rejiminde ise göçmen girişimciliğinin yeterli ölçüde geliştiğini gözlemlemek güçtür.

Son rnek olan İsveç ise sosyal yardımların eşitlik ilkesince toplumun her kesimini kapsadığı, ülkede ikamet etmenin yardımlardan faydalanmak için yeterli görüldüğü bir sistemi sürdürmekte olup bu sistem işgücüne katılımın yüksek olması sayesinde işverenden elde edilen katkı payları ve vergilerle finanse edilmektedir. İsveç gç rejimi de bahse konu refah rejimi doğrultusunda şekillenmiş, yabancılar ile vatandaşlar eşit muameleden faydalanmışlardır. Mevcut refaha ülkede yasal olarak bulunan herkesi dâhil eden, kişilere ücretli çalışma konusunda Almanya kadar katı politikalar uygulamayan ve sosyal destekleri prim demelerine endekslemeyen İsveç’te bu politikalar ancak ekonomik küçülme dönemlerinde sorgulanmıştır. Zira hâlihazırda iyi işleyen ve yoğun şekilde göçe maruz kalmayan ülkede politikaların değiştirilmesi ancak refah kaybı olduğunda değerlendirmeye alınmıştır. Bu doğrultuda, İsveç de Almanya gibi göçmen girişimciliğinin ekonomik potansiyeline dikkat kesilmiş ve bu alanda politikalar üretmeye başlamıştır. Bu sayede savaş sonrası dönemden günümüze kadar ücretli çalışan olarak konumlandırılan ve kapsayıcı refah rejimi ile desteklenen göçmenler, hem entegrasyon aracı olarak hem de yaratılacak katma değer gözetilerek girişimciliğe yönlendirilmeye ve bu alanda desteklenmeye başlanmışlardır. Son olarak üç ülkenin de beraber düşünüldüğü durumda Kıta Avrupası lkeleri olan Almanya ve İsveç’teki güçlü sosyal devlet yapılarının ücretli çalışmayı pekiştirdiği ve girişimciliğin riskli alanından göçmenleri uzak tuttuğu görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri açısından ise piyasa ekonomisi bağımlı çalışanları düşük ücretlere zorlamakta ve sosyal yardım açısından dışlayıcı bir ortamda kişiler hayatlarını idame ettirmek için girişimciliğin risklerini kabullenmektedirler. Diğer yandan mevcut girişimcilik ekosisteminin gelişmiş yapısı da göçmen girişimciler için cesaretlendirici bir unsur olmaktadır.

Bahsedilen ülkelerden sonra Türkiye incelendiğinde ise öncelikle Türkiye’nin refah rejiminin ve gç rejiminin belirlenmesi gerekmiştir. Türkiye refah rejimi bağlamında Esping-Andersen’in sınıflandırmasına dâhil olmamakla beraber Leibfried’in çoğunlukla Akdeniz havzasındaki Avrupa ülkelerini dâhil ettiği Güney Avrupa Refah

Rejimi'ne, sosyal yardım ve hizmetlerin dağınık, çok parçalı ve aile merkezli olması ve kayıt dışı ekonominin geniş yapısı gibi açılardan yakınlık göstermektedir.

Türkiye'nin göç rejimi ise hem refah rejimi hem de göç tarihi gözetilerek anlaşılabilir. Türkiye kurulduğu 1923 yılından itibaren göçlerle karşılaşmış, ilk yıllarda Türk kökenli göçmenleri kabul ederek vatandaşlığa kabul etmiştir. Bu nüfus akışı uzun yıllar boyunca İskân Kanunu ve onun etrafında gelişen prosedürle yönetilmiş, Türk soylu olmayan sığınmacılarla ilgili ise 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Konvansiyonu ve 67 Protokolü belirleyici olmuştur. Fakat 2000'li yıllara doğru ve sonrasında Türkiye'ye yönelen göçler çeşitlendikçe, 2003 yılında imzalanan Avrupa Birliği ile imzalanan Ortak Katılım Belgesi'nin de etkisiyle, bunları yönetebilmek için daha modern ve kapsayıcı bir yasal ve kurumsal yapıya ihtiyaç duyulmuştur. Suriye kaynaklı kitlesel göç deneyimi sonrasında ise göç yönetiminin her yönüyle kurumsallaştığı bir süreç yaşanmıştır. Bundan sonra bir yandan göçmen girişimciliği bağlamında farklı kurumların kendi alanlarında yürüttüğü politikalar, diğer yandan yenilikçi iş modelleri olan teknogirişimlere yönelik bir davet programı niteliği taşıyan "Türkiye Tech Visa" programı gibi bir vitrin projenin ortaya çıktığı görülmektedir. Böylece geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere yönelik bir entegrasyon aracı olarak da yürütülen girişimcilik destekleme faaliyetlerinin yanında göçmen girişimciliğinin yaratacağı katma değer gözetilerek nitelikli insan kaynağı alanındaki rekabete dahil olunmuştur.

Bu noktada Türkiye'nin tüm göçmenleri kapsayıcı refah rejimine dâhil eden bir sosyal devlet olduğu söylenememektedir. Bunun yanında göçmen girişimciliği alanının henüz yeni geliştirilmeye çalışılan bir alan olmasının da tarihsel olarak göçmenlerin ücretli çalışmaya katı şekilde yönlendirilmesiyle bağlantısı bulunmamaktadır. Bahsedilen yönlerden Türkiye, Avrupa örnekleri olan Almanya ve İsveç'ten farklılaşmaktadır. Zira Türkiye için göçmenlere sağlanan asgari sosyal yardımlar ve bu kitlenin bağımlı veya bağımsız şekilde işgücü piyasasına dâhil olmasının istendiği bir durum mevcuttur. Diğer yandan ülkeye giriş ve ülkede kalış açısından göçmenlerin salt ekonomik katkılarının gözetilmesi durumu ve girişimci olmaya yönlendirildikleri bir sistem de son dönemlere değin mevcut değildir. Günümüzde dahi çalışma izinleri ve ikamet izni türlerine ait veriler kıyaslandığında ekonomik katkı sunmaya dair önceliklerin ülkeye kabulde tek belirleyici olmadığı, diğer kategorilere dâhil olan göçmenlerin de önemli sayıda olduğu, ekonomik amaçla düzenlenmeyen ikamet izinlerinin sayısı ile ekonomik amaçları gözetilen ikamet izinleri ve çalışma izinlerine ait sayılar kıyaslandığında görülmektedir (Göç İdaresi

Başkanlığı, 2024 ; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2024). Elbette bu durum ülkenin çoğunlukla zorunlu göçe maruz kalmasıyla ve bu kitlelerin uluslararası koruma hukuku kapsamındaki taleplerinin değerlendirilmesiyle bağlantısı bulunmaktadır. Göç rejiminin, koruma kapsamındakilere uluslararası hukukun getirdiği normatif standartlara göre yaklaşıldığı ve bu kişilere belirli düzeyde sosyal yardım sunulduğu; diğer yandan düzenli göçmenlerin işgücü piyasasına dâhil olmaları ya da ekonomik katkılarının, kişilerin ülkede düzensiz göçmenlere dönüşmemesi ve kendi hayatlarını ev sahibi ülkeye yük olmadan devam ettirebilmeleri adına öncelendiği ikili bir yapıdan oluştuğu söylenebilir.

Genel olarak ele alındığında ise Türkiye'nin, çalışma kapsamında ele alınan üç ülkeden de belirgin şekilde farklılaştığı görülmektedir. Bunun sebeplerinden biri, Türkiye'nin diğer ülkelere kıyasla gelişmekte olan bir ekonomiye sahip olması ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya'ya nazaran bir göç ülkesi olarak sınıflandırılması imkânının, son 15 yıl dışarıda bırakıldığında güç olmasıdır. Fakat son 15 yıldaki gelişmelerle göç yönetimi konusunda kazanılan kurumsal kapasite, göçmen girişimciliği alanındaki rekabete dâhil olmak ve bunun yaratacağı katma değerden pay almak için de kullanılmaktadır.

Sonuç olarak her ülkenin refah rejimleri bağlamında göç rejimlerinin şekillendiği, en azından göç rejimlerinin refah rejimlerinden doğrudan etkilediği görülmektedir. Göçmenlerin ise girişimci olarak ülke refahına daha fazla katkıda bulunabilecekleri düşünüldüğünden bağımlı çalışan olarak göçmen kabul eden ülkeler bile artık göçmen girişimlerinden fayda sağlamaya ve ülkelerinde buna elverişli bir ortam oluşturmaya çalışmaktadır. Fakat bu kapsamda kurumsal yapılar, yasal düzenlemeler ve politikalar ne kadar önemli olsa da girişimciliğin dâhil olabileceği gelişmiş bir ekosistem ve kamu dışı aktörler tarafından da desteklenmesi önem arz etmektedir. Bunların yanında girişimcilik kültürüne yönelik algılar, girişimciliğin önündeki sosyal ve yapısal engeller, bağımlı çalışmanın refah rejimleriyle bağlantısı gibi unsurlar da göçmen girişimciliğini desteklemek için üzerinde durulması gereken unsurlardır. Bu bağlamda ne kadar farklı refah ve göç rejimi yapılarına sahip olsalar da ülkelerin nitelikli insan kaynağı olarak görülen göçmen girişimcileri ve yüksek katma değer yaratma potansiyeli olan göçmen girişimlerini ülkelere kazandırma konusunda rekabetlerinin devam edeceği öngörülebilmekte ve Türkiye'nin refahına katkı sağlayan bir unsur olarak göçmen girişimciliğini destekleyeceği sonucuna varılabilmektedir.

KAYNAKÇA

Bundesministerium für Bildung und Forschung. (2024, 09 12). https://www.bmbf.de/bmbf/de/home/home_node.html adresinden alındı

1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2024, 4 6). (32512). Resmi Gazete.

(2024, 05 22). U.S. Immigration and Customs Enforcement: <https://www.ice.gov/> adresinden alındı

(2024, 05 23). U.S. Citizenship and Immigration Services : <https://www.uscis.gov/working-in-the-united-states/international-entrepreneur-rule> adresinden alındı

(2024, 05 28). U.S. Small Business Administration: <https://www.sba.gov/funding-programs/loans/7a-loans> adresinden alındı

(2024, 05 28). U.S. Small Business Administration: <https://www.sba.gov/funding-programs/loans/504-loans> adresinden alındı

(2024, 05 28). elaws Advisors: <https://webapps.dol.gov/elaws/h1b.htm> adresinden alındı

(2024, 05 28). U.S. Small Business Administration: <https://www.sba.gov/funding-programs/loans/microloans> adresinden alındı

(2024, 05 28). grants.gov: <https://grants.gov/> adresinden alındı

(2024, 05 28). Office of Refugee Resettlement: <https://www.acf.hhs.gov/orr> adresinden alındı

(2024, 7 6). StartX: <https://web.startx.co/> adresinden alındı

(2024, 6 7). U.S. National Science Foundation: <https://new.nsf.gov/funding/entrepreneurs#americas-seed-fund-033> adresinden alındı

(2024, 6 7). The National Institutes of Health: <https://grants.nih.gov/> adresinden alındı

(2024, 7 14). Auswärtiges Amt: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/> adresinden alındı

(2024, 7 14). Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat: <https://www.bmi.bund.de/DE/startseite/startseite-node.html> adresinden alındı

(2024, 7 14). Bundesamt für Migration und Flüchtlinge: https://www.bamf.de/EN/Startseite/startseite_node.html adresinden alındı

(2024, 7 14). Bundespolizei: https://www.bundespolizei.de/Web/DE/_Home/_home_node.html adresinden alındı

(2024, 7 14). Bundesministerium für Arbeit und Soziales: <https://www.bmas.de/EN/Home/home.html> adresinden alındı

(2024, 7 14). Bundesagentur für Arbeit: <https://www.arbeitsagentur.de/en> adresinden alındı

- (2024, 7 14). IQ Network: <https://www.netzwerk-iq.de/en/network-iq/programme-overview> adresinden alındı
- (2024, 09 05). NyföretagarCentrum: <https://nyforetagarcentrum.se/> adresinden alındı
- (2024, 09 05). Almi: <https://www.almi.se/> adresinden alındı
- (2024, 09 05). Coompanion: <https://coompanion.se/> adresinden alındı
- (2024, 09 05). Volontärbyrån: <https://www.volontarbyran.org/org/stiftelsen-ifs-11f38a87-895a-4b0c-a938-13bfc57b8bb3> adresinden alındı
- (2024, 09 05). Migrationsverket: <https://www.migrationsverket.se/English.html> adresinden alındı
- (2024, 10 14). Enhancer Projesi: <https://enhancerproject.com/suriyeli-girisimciler-icin-mentorluk-programi/> adresinden alındı
- (2024, 10 14). Seeco Projesi: <https://seeco.gov.tr/proje-hakkinda-i-1914> adresinden alındı
- (2024, 7 15). Handbook Germany: <https://handbookgermany.de/de/self-employment> adresinden alındı
- (2024, 7 15). MakeitinGermany: <https://www.make-it-in-germany.com/en/> adresinden alındı
- 85 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2021, 10 29). Resmi Gazete.
- Ahlén, A., & Palme, J. (2020). Migrants' Access to Social Protection in Sweden. J. Lafleur, & D. Vintila içinde, *Migration and Social Protection in Europe and Beyond* (s. 5-28). Cham.: COE Research Series. Springer.
- Aikins, K., & White, N. (2011). *"Global Diaspora Strategies Toolkit."* *Diaspora Matters*. Dublin: Impress Printing Works.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Akın, Ö., & Reyhanoğlu, M. (2022). Benzerlikleri ve Farklılıklarıyla Göçmen Girişimciler ve Mülteci Girişimciler: Bir Tipoloji Önerisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 1-31.
- Aldrich, H., & Waldinger, R. (1990). Ethnicity And Entrepreneurship. *Annual Review Of Sociology*, 16(1).
- Alp, M. (2004). Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53(2).
- Altınöz, A. (2024). Türkiye’de Göç Yönetimi ve Entegrasyon Politikaları. *Boyabat İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergisi*, 4(1), 1-27.
- Anderson, S. (2016). *Immigrants and billion dollar startups*. NFAP. 06 01, 2024 tarihinde <http://nfap.com/wp-content/uploads/2016/03/Immigrants-and-Billion-Dollar-Startups.NFAP-Policy-Brief.March-2016.pdf> adresinden alındı

- Antoncic, B., & Hisrich, R. (2003). Clarifying The Intrapreneurship Concept. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 10(1), 20.
- Asoba, S., & Mefi, N. (2020). Theories of Immigrant Entrepreneurship in the South African Context. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 26(3), s. 1.
- Aysan, M. (2012). Pension Regimes, Gender and Generational Inequalities: The Persistence of Institutional Differences in Ageing Postindustrial Democracies. P. V. Goerres içinde, *Ageing Populations in Post-Industrial Democracies* (s. 106-126). London: Routledge.
- Backman, M., Lopez, E., & Rowe, F. (2020). The occupational trajectories and outcomes of forced migrants in Sweden. Entrepreneurship, employment or persistent inactivity? *Small Business Economics*, 56(3), 963–983.
- Barot, H. (2015, January). Entrepreneurship - A Key to Success. *The International Journal of Business and Management*, 3(1), 163-165.
- Berg, L., & Spehar, A. (2013). Swimming against the tide: Why Sweden supports increased labour mobility within and from outside the EU. *Policy Studies*, 34(2), 142–161.
- Bernstein, S., Brown, A., & Brown, G. (2019). *Immigrant Entrepreneurship: An American Success Story*. Frank Hawkins Kenan Institute of Private Enterprise Report.
- Birdthistle, N. (2019). Under the Microscope – an Examination of the Supports for Ethnic Entrepreneurs in Ireland. *Education + Training*, 61(6), s. 667.
- Bizri, R. M. (2017). Refugee-entrepreneurship: a Social Capital Perspective. *Entrepreneurship & Regional Development*, s. 4.
- Block, J., & Wagner, M. (2010). Necessity and Opportunity Entrepreneurs in Germany: Characteristics and Earnings Differentials. *Schmalenbach Business Review*, 62(2), s. 157-159.
- Bonacich, E. (1973). A Theory Of Middleman Minorities. *American Sociological Review*, 38(5).
- Bonfanti, S. (2013). ‘New rules for labour immigration’: delving into the 2008 Swedish reform of labour migration and its effects on migrants’ well-being. *Journal of International Migration and Integration*, 15(3), 371–386.
- Brixy, U., Sternberg, R., & Vordenwülbecke, A. (2013). *Business Start-ups by Migrants*. IAB-Brief.
- Bruder, J., & Rätke-Döppner, S. (2008). Ethnic minority self-employment in Germany: Geographical distribution and determinants of regional variation,. *Thuenen-Series of Applied Economic Theory* 100.

- Brzozowski, J., Cucculelli, M., & Surdej, A. (2017). The Determinants Of Transnational Entrepreneurship And Transnational Ties' Dynamics Among Immigrant Entrepreneurs in ICT Sector in Italy. *International Migration*, 55(3), 107.
- Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. (2024, 09 12). <https://www.bmfsfj.de/> adresinden alındı
- Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz. (2024, 09 12). <https://www.bmwk.de/Navigation/DE/Home/home.html> adresinden alındı
- Ceylan, A., & Uslu, I. (2019). Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelen kitlesel göç hareketleri ve kabul mekanizmasındaki yaklaşımlara ilişkin bir inceleme: 1989 Bulgaristan, 1991 Irak ve 2011 Suriye göçleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 36, 199-221.
- Chang, W., & Wyszomirski, M. (2015). What is Arts Entrepreneurship? Tracking the Development of its Definition in Scholarly Journals. *Journal of Entrepreneurship in the Arts*, 4(2), 11-31.
- Chishti, M., & Yale-Loehr, S. (2016). *The Immigration Act of 1990: Unfinished Business a Quarter Century Later*. Migration Policy Institute: Washington DC.
- Chishti, M., Hipsman, F., & Ball, I. (2015). Migration Policy Institute: <https://www.migrationpolicy.org/article/fifty-years-1965-immigration-and-nationality-act-continues-reshape-united-states> adresinden alındı
- Christensen, L., Newman, A., Herrick, H., & Godfrey, P. (2020). Separate But Not Equal: Toward a Nomological Net For Migrants and Migrant Entrepreneurship. *Journal of International Business Policy*, s. 3.
- Chrysostome, E. (2010). The Success Factors of Necessity Immigrant Entrepreneurs: In Search of a Model. *Thunderbird International Business Review*, 52(2), s. 141.
- Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2024, 10 8). <https://www.invest.gov.tr/tr/sayfalar/home-page.aspx> adresinden alındı
- (2024) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2024, 11 24). <https://www.csgeb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/resmi-istatistik-programi/calisma-izin-istatistikleri/> adresinden alındı
- Çatır, G. (2016). Zorunlu Göç Tecrübesinin Devlet Politikalarındaki Yansıması: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kitlesel Göçün. S. İhlamur Öner, & N. Şirin Öner içinde, *Küreselleşme Çağında Göç* (s. 224). İstanbul: İletişim.
- Çavuşoğlu, N. (1999). *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*. İstanbul: Bilim Yayınları.
- ÇSGB-Çalışma İzin İstatistikleri. (2024, 10 03). <https://www.csgeb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/resmi-istatistik-programi/calisma-izin-istatistikleri/> adresinden alındı

- de Lange, T. (2018). Welcoming talent? A comparative study of immigrant entrepreneurs' entry policies in France, Germany and the Netherlands. *de Lange Comparative Migration Studies*, 6(27).
- Diandra, D., & Azmy, A. (2020). Understanding Definition of Entrepreneurship. *Journal of Management Accounting and Economics*, 7, 236.
- Diehl, C., & Blohm, M. (2003). 'Rights or Identity? Naturalization Processes among "Labor Migrants" in Germany'. *International Migration Review*, 37(1), 133-162.
- Dışişleri Bakanlığı. (2024, 10 4). <https://www.mfa.gov.tr/yabancilarin-tabi-oldugu-vize-rejimi.tr.mfa> adresinden alındı
- (2020). *Doing Business 2020*. Washington: World Bank.
- Drori, I., Honig, B., & Ginsberg, A. (2006). Transnational Entrepreneurship: Toward a Unifying Theoretical Framework. *Academy of Management Best Paper Proceedings*, s. Q1.
- Drucker, P. F. (1985). *Innovation and Entrepreneurship*. New York: Harper & Row Publishers.
- Duman, Ö. (2009). Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(43), 473-490.
- Eisenhauer, J. G. (1995). The Entrepreneurial Decision: Economic Theory And Empirical Evidence. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 19(4), s. 69.
- Emirhan, P. N. (2014). Uluslararası Emek Göçü ve Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Uygulama. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 14(4), 611-620.
- e-Muafiyet. (2024, 10 10). <https://emuafiyet.csgb.gov.tr/welcome> adresinden alındı
- Erder, S. (2014). Balkan Göçmenleri ve Değişen Uygulamalar: İskan Kurumunun Dostları. A. İçduygu, S. Erder, & Ö. Gençkaya içinde, *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-ötesi Dönüşümlere* (s. 144). İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi.
- Fernandez, M., & Kim, K. (1998). Self-Employment Rates of Asian Immigrant Groups: An Analysis of Intragroup and Intergroup Differences. *International Migration Review*, 32(3), s. 658.
- Ferrera, M. (1996). The Southern Model of Welfare in Social Europe. *Journal of European Social Policy*, 6(1), 17-37.
- Filion, L. (2011). Defining the Entrepreneur. L. P. Dana içinde, *World Encyclopedia of Entrepreneurship* (s. 41-52). USA: Edward Elgar.
- Fredholm, A., Sandberg, J., & Frödin, O. (2022). The Migration-Development Nexus Revisited: Immigrant Organizations and the Swedish Policy Framework for Development and Humanitarian Assistance. *Forum for Development Studies*, 49(3), 467-492.

- Garg, K., & Phayane, N. (2014). Impact of small businesses owned by immigrant entrepreneurs on the local community of Brits. *Journal of Small Business and Entrepreneurship Development*, 2(2), 57–85.
- Gartner, W. B. (1985). A Conceptual Framework For Describing The Phenomenon of New Venture Creation. *Academy of Management Review*(10), 696.
- GEM. (2023). *Global Entrepreneurship Monitor 2023/2024 Global Report: 25 Years and Growing*. London: GEM.
- Glinka, B. (2018). Immigrant Entrepreneurship as a Field of Research. *Problemy Zarzadzania*, 16(73), s. 28.
- (2023). *Global Entrepreneurship Monitor 2023/2024*. London: GEM.
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2024, 10 3). <https://www.goc.gov.tr/> adresinden alındı
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2024, 11 24). <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> adresinden alındı
- Gökbayrak, Ş. (2022). Zor Zamanlarda Sosyal Güvenliği Yeniden Düşünmek Sosyal Güvenlik ve Gelirin Yeniden Dağılımı. *Çalışma Ve Toplum*, 1(72), 107-142.
- Gabel, T., Pyka, A., & Hanush, H. (2003). An Evolutionary Approach To The Theory of Entrepreneurship. *Industry and Innovation*, 10(4), 495.
- Granovetter, M. (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91(3), s. 486.
- Gümüş, İ. (2020). Esping-Andersen ve Refah Rejimi Tartışmaları: Teorik Bir Değerlendirme. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 101-117.
- Güven, S., Kenanoğlu, M., Kadkoy, O., & Kurt, T. (2018). *Syrian Entrepreneurship and Refugee Start-ups in Turkey: Leveraging the Turkish Experience*. Ankara: TEPAV.
- Halkias, D., Harkiolakis, N., Thurman, P., Rishi, M., Ekonomou, L., Cracatsanis, S., & Akrivos, P. (2009). Economic and Social Characteristics of Albanian Immigrant Entrepreneurs in Greece. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 14(2).
- Hillmann, F. (2021). Coming of Age: Migrant Economies and Social Policies in Germany. *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal*, 13(3), s. 1-17.
- Hisrich, R. D. (1990). Entrepreneurship/intrapreneurship. *American Psychologist*, 45(2), 209.
- Hisrich, R., & Ramadani, V. (2017). *Effective Entrepreneurial Management*. Springer.
- Huffman, D., & Quigley, J. (2002). The Role of the University in Attracting High Tech Entrepreneurship: A Silicon Valley Tale. *The Annals of Regional Science*, s. 403–419.
- Hutchinson, J., & Smith, A. (1996). *Ethnicity*. Oxford: Oxford Press University.

- İbrahim, G., & Gait, V. (2003). Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Journal of Economics Issues*, 37(4), 1107-1119.
- İçduygu, A., & Aksel, D. (2013). Turkish Migration Policies: A Critical Historical Retrospective. *Perceptions*, XVIII(3), 167.
- Isenberg, D. (2011). The Entrepreneurship Ecosystem Strategy as a New Paradigm for Economic Policy: Principles for Cultivating Entrepreneurship. *Institute of International and European Affairs*, 2.
- Işık, M. (2016). Bir Balkan Trajedisi Olarak Asimilasyon ve Göç Bağlamında Türkiye-Bulgaristan İlişkileri. *Uluslararası Lisansüstü Balkan Çalışmaları Sempozyumu Bildirisi*, (s. 42). İstanbul.
- Karadal, H., Shneikat, B., Abubakar, A., & Bhatti, O. (2020). Immigrant Entrepreneurship: the Case of Turkish Entrepreneurs in the United States. *Journal of the Knowledge Economy*, 12(4), s. 1574–1593.
- Kaufmann Foundation. (2017). *Startup activity swings upward for third consecutive year*. Annual Kauffman.
- Kaynak, M. (1992). *Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye*. İstanbul: Tanmak.
- Kazlou, A., & Urban, S. (2022). Swedish migration policy liberalization and new immigrant entrepreneurs. *International Migration*(2), 87-106.
- Kerr, S., & Kerr, W. (2018). Immigrant Entrepreneurship in America: Evidence from the Survey of Business Owners 2007 & 2012. *Harvard Business School Working Paper No. 18-098*.
- Kirchhoff, B. (1994). *Entrepreneurship and Dynamic Capitalism: The Economics of Firm Formation and Growth*. Westport: CT: Praeger Publishers.
- Kirişçi, K. (1996). Refugees of Turkish “Coerced Immigrants” since 1945. *International Migration*, 34(3), 385-412.
- Kirişçi, K. (2000). Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices. *Middle Eastern Studies*, 36(3), 1-22.
- Kirzner, I. (1973). *Competition and Entrepreneurship*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kızılaykart. (2024, 10 01). <https://platform.kizilaykart.org/tr/suy.html> adresinden alındı
- Kloosterman, R., Van der Leun, J., & Rath, J. (1999). Mixed Embeddedness: (In)formal Economic Activities and Immigrant Businesses in the Netherlands. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23(2), s. 257.
- Kontos, M. (2003). Self-employment policies and migrants' entrepreneurship in Germany. *Entrepreneurship & Regional Development: An International Journal*, 15(2), s. 119-135.

- KOSGEB. (2024, 10 7). <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/1231/girisimci-destek-programi> adresinden alındı
- Kostova, T. (1997). Country Institutional Profiles: Concept And Measurement. *Academy of Management Proceedings*, s. 180.
- Körpe Abdullatif, B., & Koç, M. (2022). Göçmen Girişimcilik Teorilerinin Mülteci Girişimcilik Bağlamında İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi*, 2(1), s. 95.
- Kuckertz, A., & Brem, A. (2023). Supporting innovation and growth through entrepreneurship: reflections on the German Federal Government’s “startup strategy”. *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, 12(3/4), s. 197-208.
- Kuratko, D., & Hodgetts, R. (1998). *Entrepreneurship: A Contemporary Approach*. Orlando: Dryden Press.
- Landolt, P. (2001). Salvadoran Economic Transnationalism: Embedded Strategies For Household Maintenance Immigrant Incorporation, and Entrepreneurial Expansion. *Global Networks*, 1(3), s. 217-242.
- Lazaridis, G., & Koumandraki, M. (2003). Survival Ethnic Entrepreneurs in Greece: A Mosaic of Informal and Formal Business Activities. *Sociological Research Online*, 8(2), s. 39.
- Lee, J., & Lee, J. (2019). Female Transnational Entrepreneurs (FTEs): A Case Study of Korean American Female Entrepreneurs in Silicon Valley. , 6(1), 67–83. *Journal of Entrepreneurship and Innovation in Emerging Economies*, 6(1), s. 69.
- Lehman, E., Otto, J., & Wirsching, K. (2024). Entrepreneurial universities and the third mission paradigm shift from economic performance to impact entrepreneurship: Germany’s EXIST program and ESG orientation. *J Technol Transf.*
- Leibfried , S. (1992). Towards a European Welfare State? On Integrating Poverty Regimes into the European Community. Z. F. Kolberg içinde, *Social Policy in a Changing Europe*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- M. Fix, J. S. (2002). Assessing Welfare Reform’s Immigrant Provisions. K. F. A. Weil içinde, *Welfare Reform: the Next Act* (s. 182). Washington, DC: The Urban Institute Press.
- Macar, E. (2015). Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi. M. Erdoğan, & A. Kaya içinde, *Türkiye'nin Göç Tarihi : 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (s. 171-190). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Massey, D., & Zenteno, R. (1999). The Dynamics of Mass Migration. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 96, s. 5329.
- Massey, D., Arango, J., Hugo, G., Koucaci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. (1993). Theories of international migration: a review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.

- McNulty, Y., & Brewster, C. (2017). Theorising the Meaning(s) of 'Expatriate': Establishing Boundary Conditions for Business Expatriates. *The International Journal of Human Resource Management*, 28(1), s. 46.
- Mesleki Yeterlilik Kurumu. (2024, 10 3). <https://www.myk.gov.tr/tr> adresinden alındı
- Miller, D. (1983). The Correlates of Entrepreneurship in Three Types of Firms. *Management Science*(29), 770.
- Mitchell, R., Smith, J., Morse, E., Seawright, K., Peredo, A., & McKenzie, B. (2002). Are Entrepreneurial Cognitions Universal? Assessing Entrepreneurial Cognitions Across Cultures. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 26(4).
- Morris, L. (2002). *Managing Migration. Civic Stratification and Migrants' Rights* . London: Routledge.
- Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Konvansiyonu. (1951). *Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Konvansiyonu*.
- Nepal, S., & Ramon, C. (2022). *Immigrant Entrepreneurship: Economic Potential And Obstacles To Success*. Bipartisan Policy Center.
- North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
- OECD. (2010). *Entrepreneurship and Migrants*. OECD Working Party on SMEs and Entrepreneurship.
- OECD. (2020). *Inclusive Entrepreneurship Policies, Country Assessment Notes, Germany*. OECD.
- Özgür Baklacioğlu, N. (2015). Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar. M. Erdoğan, & A. Kaya içinde, *Türkiye'nin Göç Tarihi : 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (s. 191-220). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Parrott, T., Kennedy, L., & Scott, C. (1998). Noncitizens and the Supplemental Security Income Program. *Social Security Bulletin*, 61(4), s. 5-6.
- Pierson, C. (1998). Contemporary Challenges to Welfare State Development. *Political Studies*, 46, 777–794.
- Resmi Gazete. (2024, 10 4). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/04/20240406-1.htm> adresinden alındı
- Reynolds, P. D. (1991). Sociology and Entrepreneurship: Concepts and Contributions. *Entrepreneurship: Theory & Practice*, 16(2), s. 47.
- Riddle , L., Hrivnak, G., & Nielsen, T. (2010). Transnational diaspora entrepreneurship in emerging markets: Bridging institutional divides. *Journal of International Management*, 16(4), 398–411.

- Roberts, E., Murray, F., & Kim, J. (2015). *Entrepreneurship and Innovation at MIT Continuing Global Growth and Impact*. Cambridge: MIT Sloan School of Management.
- Robinson, P., Stimpson, D., Huefner, J., & Hunt, H. (1991). An Attitude Approach to the Prediction of Entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*(15), s. 15-17.
- Sainsbury, D. (2006). Immigrants' social rights in comparative perspective: welfare regimes, forms of immigration and immigration policy regimes. *Journal of European Social Policy*, 16(3), 229-244.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2024, 10 4). <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/14a09761d390/hakkimizda> adresinden alındı
- Sandberg, S., Immonen, R., & Kok, S. (2019). Refugee entrepreneurship: taking a social network view on immigrants with refugee backgrounds starting transnational businesses in Sweden. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 36(1/2).
- Satırakoglou, M., Boutsiouki, S., & Sarri, K. (2022). Entrepreneurship Education For Migrants As A Path To Social Inclusion: The Case Of Southeastern Europe, South-Eastern Europe Journal of Economics. 20(1), s. 55.
- Savar, E., & Kedikli, U. (2019). Türkiye’de Mülteci ve Sığınmacılara Sağlanan İmkânlar ve Uyum Sorunları. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(4), 1119-1142.
- Saxenian, A. (2005). From Brain Drain to Brain Circulation: Transnational Communities and Regional Upgrading in India and China. *Studies in Comparative International Development*, 40(2), s. 36.
- Saxenian, A., & Edulbehram, J. (2002). Immigrant Entrepreneurs in Silicon Valley. *Berkeley Planning Journal*, 12(1), s. 33.
- Saxenian, A., Motoyama, Y., & Quan, X. (2002). *Local and Global Networks of Immigrant Professionals in Silicon Valley*. San Francisco, CA: Public Policy Institute of California.
- Schmich, M., & Mitra, J. (2023). Can Entrepreneurship Enable Economic and Social Integration of Refugees? A Comparison of the Economic, Social and Policy Context for Refugee Entrepreneurship in the UK and Germany. *Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 9(1), s. 9-32.
- Scott, R. W. (1995). *Institutions and Organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Selmer, J., McNulty, Y., Luring, J., & Vance, C. (2017). Who is an Expat-preneur? Toward a Better Understanding of a Key Talent Sector Supporting International Entrepreneurship. *Journal of International Entrepreneurship*, 16(2), s. 136.

- Shane, S. (2012). Reflections on the 2010 AMR Decade Award: Delivering on the Promise of Entrepreneurship as a Field of Research. *Academy of Management Review*, 37(1), 10-20.
- Sharkh , M., & Gough, I. (2010). Global Welfare Regimes: A Cluster Analysis. *Global Social Policy*, 10(1), 27-58.
- Sihhat*. (2024, 10 01). <http://www.sihhatproject.org/> adresinden alındı
- Simpeh, K. N. (2011). Entrepreneurship Theories And Empirical Research: A Summary Review Of The Literature. *European Journal of Business And Management*, 3(6).
- Sinkovics, N., & Reuber, A. (2021). Beyond disciplinary silos: A Systematic Analysis of The Migrant Entrepreneurship Literature. *Journal of World Business*, 56(4), s. 3.
- Sonntag, E., & Dorsch, M. (2013). *Business start-ups by migrants*. Global Entrepreneurship Monitor 2012. IAB-Kurzbericht.
- Sosyal Güvenlik Kurumu*. (2024, 10 3). <https://www.sgk.gov.tr/> adresinden alındı
- Sözleşme, M. H. (1951).
- Şimşir, B. (2012). *Bulgaristan Türkleri*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Tavassoli, S., & Trippl, M. (2017). The impact of ethnic communities on immigrant entrepreneurship: evidence from Sweden. *Regional Studies*, 1.
- Temel, K., & Aca, Z. (2022). Güney Avrupa modeli mi? Türkiye’de göçmenlere yönelik sosyal koruma rejiminde değişim ve işgücü piyasalarına etkileri. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı*, 448-478.
- Thandi, H., & Dini, K. (2010). Unleashing Ethnic Entrepreneurship: Proactive Policy-Making in a Changing Europe. *International Journal of Business and Globalisation*, 4(1), s. 35.
- Tienda, M., & Liang, Z. (2020). Poverty and Immigration in Policy Perspective. G. D. n S. H. Danziger içinde, *Confronting Poverty*. New York: Russell Sage Foundation.
- Titmuss, R. (1974). *Social Policy: An Introduction*. Pantheon Books.
- Tiyek, R., & Yertüm, U. (2016). (2016). Güney Avrupa Refah Rejimi Bağlamında Türkiye: Bir Değerlendirme. , 5(1),. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 26-51.
- Toprak, D. (2015). Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (21), 151-175.
- Tübitak BiGG*. (2024, 10 7). <https://tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/ulusal-destek-programlari/1512-girisimcilik-destek-programi-bigg> adresinden alındı
- Tübitak Tech-InvestR*. (2024, 10 7). <https://tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/ulusal-destek-programlari/1514-girisim-sermayesi-destekleme-programi-tech-investr> adresinden alındı

- Türk Dil Kurumu. (2023, 12 29). *Türk Dil Kurumu*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Türkiye İş Kurumu. (2024, 10 3). <https://www.iskur.gov.tr/> adresinden alındı
- Türkiye Tech Visa. (2024, 10 7). <https://www.turkiyetechnvisa.gov.tr/tr/> adresinden alındı
- U. S. Citizenship and Immigration Services. (2024, 05 21). <https://www.uscis.gov/working-in-the-united-states/information-for-employers-and-employees> adresinden alındı
- U. S. Citizenship and Immigration Services. (2024, 05 20). <https://www.uscis.gov/working-in-the-united-states/permanent-workers> adresinden alındı
- U. S. Citizenship and Immigration Services. (2024, 05 20). <https://www.uscis.gov/working-in-the-united-states/temporary-nonimmigrant-workers> adresinden alındı
- U.S. Citizenship and Immigration Services. (2024, 05 20). <https://www.uscis.gov/working-in-the-united-states/entrepreneur-employment-pathways/nonimmigrant-or-parole-pathways-for-entrepreneur-employment-in-the-united-states> adresinden alındı
- U.S. Citizenship and Immigration Services. (2024, 05 21). USCIS: <https://www.uscis.gov/working-in-the-united-states/students-and-exchange-visitors> adresinden alındı
- Uludağ Güler, Ç., & Kul Parlak, N. (2022). Göçmen Girişimciliği Bağlamında Suriyeli Girişimciler: İstanbul İli Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 20(46), 849-884.
- Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü. (2024, 10 3). <https://www.csgeb.gov.tr/uigm/> adresinden alındı
- Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü. (2024, 10 10). <https://www.csgeb.gov.tr/uigm/turkuaz-kart-sahipleri/> adresinden alındı
- Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü. (2024, 10 10). <https://www.csgeb.gov.tr/uigm/> adresinden alındı
- Ulusoy, E. (2015). Diaspora Kavramı ve Türkiye'nin Diaspora Politikalarının Modern Teori Çerçevesinde Sosyo-Politik Bir Analizi. *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*, (s. 57).
- van Delft, H., Gorter, C., & Nijkamp, P. (2000). In Search of Ethnic Entrepreneurship Opportunities in the City: a Comparative Policy Study. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 18(4), s. 431.
- Vance, C., McNulty, Y., Paik, Y., & D'Mello, J. (2016). The Expat-preneur: Conceptualizing a Growing International Career Phenomenon. *Journal of Global Mobility: The Home of Expatriate Management Research*, 4(2), s. 205.

- Volery, T. (2007). Ethnic Entrepreneurship: A Theoretical Framework. P. Dana içinde, *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship: A Co-evolutionary View on Resource Management* (s. 33). Cheltenham, UK, Northampton, MA USA: Edward Elgar.
- von Bloh, J., Mandakovic, V., Apablaza, M., Amoros, J., & Sternberg, R. (2019). Transnational entrepreneurs: opportunity or necessity driven? Empirical evidence from two dynamic economies from Latin America and Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, s. 4.
- Vorobeva, E. (2022). Intersectionality and Minority Entrepreneurship: At the Crossroad of Vulnerability and Power,. N. K. L. P. Dana içinde, *Disadvantaged Minorities in Business*. Springer.
- Wadhwa, V., Saxenian, A., & Siciliano, F. (2012). *Then and now: America's new immigrant entrepreneurs*.
- Waldinger, R., Aldrich, H., Ward, R., & Diğerleri. (1990). *Ethnic Entrepreneurs: Immigrant Business in Industrial Societies*. London, New Delhi: SAGE Publications.
- Wauters, B., & Lambrecht, J. (2006). Refugee Entrepreneurship in Belgium: Potential and Practice. *November International Entrepreneurship and Management Journal*, 2(4), 509-525.
- Webster, N. (2020). Migrant women entrepreneurs and emotional encounters in policy fields. *Emotion, Space and Society*, 37.
- Wennberg, K., & Kazlou, A. (2023). How kinship resources alleviate structural disadvantage: selfemployment duration among refugees and labor migrants. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 17(1), 16-45.
- Wilensky, H., & Lebaux, C. (1958). *Industrial Society and Social Welfare: The Impact of Industrialization on the Supply and Organization of Social Welfare Services in the United States*. New York: Russell Sage Foundation.
- Wilson, K., & Portes, A. (1980). Immigrant Enclaves: An Analysis of the Labour Market Experiences of Cubans in Miami. *American Journal of Sociology*, 86(2), s. 301-302.
- Zhou, M., & Liu, H. (2017). Immigrant Entrepreneurship and Diasporic Development: The Case of New Chinese Migrants in the USA. *Contemporary Chinese Diasporas*, 403–423.

ÖZET

Göç birçok farklı şekil alan bir olgu olarak girişimciliği de içerisinde barındırmakta ve göçmen girişimciliği üzerine çalışılan bir alan haline gelmektedir. Göçmenleri girişimci olmaya iten birçok faktör, farklı disiplinler ve yaklaşımlarca ele alınmaktadır. Fakat göçmenlerin girişimci olmaları için bulundukları ülkedeki göç rejimi de belirleyici olmakta, onları destekleyen veya engelleyen yapıları barındırmaktadır.

Göç rejimleri ise ülkelerin refah rejimleri ile bağlantılı olarak şekillenmekte; liberal, muhafazakâr veya sosyal demokrat refah rejimlerinde göç rejimlerinin farklılaşan yanları bulunmaktadır. Her bir rejim göçü yönetirken kendi ilkeleri doğrultusunda hareket etmekte, göçmen girişimciliğine yönelik politikalar ise rejimin ana ilkeleri çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında liberal, muhafazakâr veya sosyal demokrat refah rejimi örnekleri olan Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve İsveç'teki göç rejimleri ve göçmen girişimciliği politikaları incelenmektedir. Ardından Türkiye'nin dâhil olduğu refah rejimi ve göç rejimi belirlenerek göçmen girişimciliği politikaları bahse konu ülkelerle kıyas yapmak üzere ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: göç, girişimcilik teorileri, göçmen girişimciliği, göç rejimleri, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İsveç

ABSTRACT

As a phenomenon that takes many different forms, migration also includes entrepreneurship and immigrant entrepreneurship has become a field of study. Many factors that push immigrants to become entrepreneurs are addressed by different disciplines and approaches. However, the immigration regime in the country where immigrants are located for them to become entrepreneurs is also decisive and contains structures that support or hinder them.

Immigration regimes are shaped in connection with the welfare regimes of countries; there are different aspects of immigration regimes in liberal, conservative or social democratic welfare regimes. Each regime acts in line with its own principles while managing migration, and policies towards migrant entrepreneurship emerge within the framework of the main principles of the regime.

Within the scope of the study, immigration regimes and immigrant entrepreneurship policies in the United States, Germany and Sweden, which are examples of liberal, conservative or social democratic welfare regimes, are examined. Then, Turkey's welfare regime and immigration regime are determined and immigrant entrepreneurship policies are discussed in order to make comparisons with these countries.

Key words: immigration, entrepreneurship theories, immigrant entrepreneurship, immigration regimes, United States, Germany, Sweden